

AMARNA ÇAĞI FİRAVUNLARI ZAMANINDA ESKİ YAKINDOĞU

GÖKÇE YILMAZ ÇİLİNGİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARİH ANABİLİM DALI

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AMARNA ÇAĞI FİRAVUNLARI ZAMANINDA ESKİ YAKINDOĞU

GÖKÇE YILMAZ ÇİLİNGİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

SİNOP – 2019

12/07/2019

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Amarna Çağı Firavunları Zamanında Eski Yakınoğu” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporum sadece Sinop Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

12/07/2019

Gökçe YILMAZ ÇİLİNGİR

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

GÖKÇE YILMAZ ÇİLİNGİR tarafından hazırlanan "AMARNA ÇAĞI FİRAVUNLARI ZAMANINDA ESKİ YAKINDOĞU" başlıklı bu çalışma, 12.07.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan [Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ]
Sinop Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi

İmza

Üye [Prof. Dr. Süleyman BÜYÜKKARCI]
Sinop Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi

İmza

Üye [Prof. Dr. M. Yavuz ERLER]
Ondokuz Mayıs Üniversitesi/ Fen Edebiyat Fakültesi

İmza

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

12.07/2019

Doç. Dr. Vafa SAVAŞKAN
Enstitü Müdürü V.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1.1. Amarna Çağı'nın Kaynaklar	2
--------------------------------------	---

II. BÖLÜM

2.1. Mısır'ın Tarihi Coğrafyası	61
---------------------------------------	----

III. BÖLÜM

3.1. Amarna Çağı'na Genel Bir Bakış	65
---	----

IV. BÖLÜM

4.1. Amarna Çağı'nda Mısır- Hitit ilişkileri	68
--	----

V. Bölüm

5.1. Amarna Çağı'nda Mısır- Asur ilişkileri	76
---	----

VI. Bölüm

6.1. Amarna Çağı'nda Mısır- Mitanni ilişkileri	79
--	----

VII. BÖLÜM

7.1. Amarna Çağı'nda Mısır- Babil İlişkileri	82
--	----

VIII. BÖLÜM

8.1. IV. Amenofis'in Din Reformu	87
--	----

IX. BÖLÜM

9.1. Tuthank- Amon'dan Sonra Mısır	90
--	----

SONUÇ	105
-------------	-----

BİBLİYOGRAFYA	107
---------------------	-----

EKLER	109
-------------	-----

ÖZET**AMARNA ÇAĞI FİRAVUNLARI ZAMANINDA ESKİ
YAKINDOĞU**

Yılmaz Çilingir, Gökçe

Yüksek lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı; Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

Haziran 2019, 121 Sayfa

Tezimizde, M.Ö. 1400-1350 yıllarını kapsayan Amarna Çağı hakkında bilgi verilmektedir. Eski Mısır Medeniyetinin siyasi, diplomatik yazışmalar doğrultusunda yapmış olduğu dış ilişkiler incelenmektedir. Bu dönemde uluslararası yazışmalar en üst safhaya ulaşmış ve siyasi ilişkiler bu şekilde yürütülmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız dokuz ana başlıktan oluşmaktadır. I. bölümde Amarna Çağı'nın kaynakları ele alınmış, devletlerarası siyasi ilişkiler incelenmiştir. II. Bölümde Mısır'ın Tarihi coğrafyası ele alınmış ve coğrafyanın siyasi yaşama etkisi incelenmiştir. III. bölümde Amarna Çağı hakkında bilgi verilmektedir. Bu bölümde daha çok III. Amenofis ve IV. Amenofis üzerinde durulmaktadır. IV. Amenofis'in başlattığı din reformu'nun Mısır'ı ne kadar etkilediği ve siyasi alana ne şekilde etki ettiğinden bahsedilmiştir. IV. bölümde Mısır- Hitit ilişkileri üzerinde durulmaktadır. Mısır-Hitit ilişkilerinin Amarna Mektupları ışığında hangi boyutta gerçekleştiği incelenmiş ve o dönemin iki güçlü devletinin uluslararası münasebetleri yansıtılmaya çalışılmıştır. V. bölümde Mısır- Asur ilişkileri ele alınmakta olup Asur Devletinin sonradan yükselişi ve Mısır'ı tehdit edişinin belirgin bir hal alması bu bölümde vurgulanmaktadır. VI. bölümde Mısır-Mitanni devletleri arasındaki siyasi gelişmeler Amarna mektupları ele alınarak

aydınlatılmaya çalışılmıştır. VII. Bölümde Mısır- Babil ilişkileri ele alınmıştır. Yine bu dönemdeki yazışmalar incelenerek bilgiler aktarılmaktadır. VIII. Bölümde IV. Amenofis'in din reformu anlatılmıştır. Din reformunu gerçekleştirirken Mısır'ın ekonomik açıdan düşüşü, siyasi alanda istenilen amaçlara ulaşamayı ve sosyal alanda Mısırda yarattığı bunalımın üzerinde durulmaktadır. IX. Bölümde Tuthank- amondan sonra Mısır devletinin yıkılışına kadar geçen süre zarfı incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eskiçağ Tarihi, Mısır, Amarna Çağı, Mektup, Firavun.

ABSTRACT**ANCIENT NEAR EAST AT THE TIME OF THE PHARAOHS OF
THE AMARNA AGE**

Yılmaz Çilingir, Gökçe

Master Thesis

History Department

Ancient History Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ

June 2019, 121 Sayfa

In our thesis, information is given about Amarna Age covering 1400- 1350 B. C. The external relations of the Ancient Egyptian Civilization in the direction of political and diplomatic correspondence are examined. In this period, international correspondence reached the highest level and political relations were tried to be conducted in this way.

Our study consists of nine main topics. In the first chapter, the sources of the Amarna Age are discussed and political relations between states are examined. II. In the chapter, the historical geography of Egypt is discussed and the effect of this geography on political life is examined. III. The chapter provides information about the age of Amarna In this section, III. Amenofis and IV. Amenofis is emphasized. IV. It has been mentioned how much the religious reform initiated by Amenofis affected Egypt and how it affected the political field. IV. The chapter focuses on the Egyptian-Hittite relations. The extent to which the Egyptian-Hittite relations took place in the light of Amarna Letters was examined and international relations of the two powerful states of that period were tried to be reflected. Section V deals with the Egyptian-Assyrian relations and emphasizes the rise of the Assyrian State and its apparent threat to Egypt. VI. In the chapter, the political developments between Egypt and Mitanni states are tried to be clarified by considering Amarna letters. VII. Egyptian-Babylonian relations are discussed in the chapter. Again, the correspondence in this period is examined and information is transferred. VIII. Section IV. Religious reform of Amenofis is

explained. In the course of religious reform, the economic downturn of Egypt, the lack of political goals and the social crisis in Egypt are emphasized. IX. In this section, the period between Tutankhamen and the fall of the Egyptian state is examined.

Key Words, Ancient History, Egypt, Amarna Age, Diplomacy Letter, Pharaoh.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Amarna Çağ'ında, Eski Mısır Devletinin; Hitit, Asur, Mitanni ve Babil Devletleri üzerindeki ekonomik, siyasi ilişkileri üzerinde durulmaktadır.

Tarihte M.Ö.1400- 1350 yılları arasındaki dönem, Önasya tarihinde Amarna Çağı olarak bilinmektedir. Bu dönemde III. Amenofis, Mısır tarihine en güçlü dönemini yaşatmaktadır. Yerine geçen oğlu IV. Amenofis yani Akhenaton, Atonisme'ye (Ra ile Aton'un birleşmesi ile oluşan yeni bir dine dayanıyordu ve Akhenatonda bu dine inanmış ve kendisini bu dine adamıştır.) inanmıştır. Yöneticilerine ve halkına bu dini benimsetebilmek adına mabetler inşa ettirmiş hata Mısır'ın başkentini Amarna Mektuplarının bulunduğu yere taşımıştır. Fakat; bu değişim ne yazık ki o kadar kolay ve başarılı olamamıştır. İnsanların, fizyolojik ihtiyaçları gibi dini inançları da önemlidir. Bir anda din değiştirmek Eski Mısır Medeniyetine zarar vermiştir. Yeni bir din için yapılan mabetler, Mısır ekonomisini zarara uğratmıştır. Siyasi alanda ise; yöneticilerin din değiştirmek istememesi ve başkenti taşımak istememesi yine Mısır'ı zora sokmuş ve siyasi alanda ikilik çıkmıştır.

Siyasi ilişkiler, mektuplaşma şeklinde olup, elçiler vasıtası ile yapılmaktadır. Bu dönemin resmi dili Akkadça'dır. Bu mektuplaşmalar, dönemin siyasi yapısını anlamamız bakımından çok önemlidir. Yazışma dili olarak, Kardeşim, Biraderim anlamına gelen hitaplar kullanılmaktadır. Siyasi evlilikler, Mısır'ın ekonomik açıdan zengin oluşu ve diğer devletlerin bundan yararlanmak istemesi, siyasi evlilikler bu mektuplaşmaların temelini teşkil eder.

Bu çalışmamda bana yardımcı olan iyi kalpli, değerli hocam, Prof. Dr. EKREM MEMİŞ'e, maddi ve manevi anlamda bana yardımcı olan, beni hep destekleyen annem Naile YILMAZ ve eşim Rasim Can ÇİLİNGİR'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Arkadaşlarım, Çiğdem ALKAN'a, Gizem ÜNSAL'a beni destekleyip yüreklendirdikleri için teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak yeri bende ayrı olan biricik kızım Güllüm, her daim yanımda olduğu için teşekkürü hak etmiştir.

12/07/2019

Gökçe YILMAZ ÇİLİNGİR

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

EA : EL AMARNA

A.G.E : ADI GEÇEN ESER

ÇEV : ÇEVİREN

M.Ö. : MİLATTAN ÖNCE

S: SAYI

S : SAYFA

Bkz : BAKINIZ

[] : TABLETİN İŞARETLİ KISMININ KIRIK OLDUĞUNU GÖSTERİR.

? : ÇÖZÜLEMİYEN KELİMELERİ GÖSTERMEKTEDİR.

GİRİŞ

M.Ö. 1400-1350 yılları arası döneme Amarna Çağ'ı adı verilmektedir. Bu döneme Amarna Çağ'ı denilmesinin sebebi ise; söz konusu dönemi aydınlatan vesikaların Mısır'da Beni- Hasan civarında Tel- el Amarna köyünde bulunmuş olmasıdır. Bu dönemin resmi dili Akkadça'dır. El- Amarna mektupları ve Boğazköy metinleri bu 50 yıllık dönem için çok fazla önemlidir. Çünkü bu dönemde devletlerarası siyasi, sosyal, ekonomik amaçlı karşılıklı yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmaları Amarna mektuplarından öğreniyoruz. Önasya'nın o dönem ki siyasi tarihini özümseyebilmemiz için bu kaynaklar son derece önemlidir.

Mektuplar, genellikle Mısır'a vassalları tarafından yazılmıştır. Yazılma amacıyla altın, asker, okçu birlikleri talepleri vardır. Mısır'ında vassal devletlerinden istekleri olmuştur. Bu istekler tunç, içki kapları, güzel kadın sakiler şeklindedir. Giriş kısımları genellikle aynı hitap şekli ile başlamaktadır. Sık kullanılan kelimeler o dönemde güneşim, kralım gibi Mısır'ın üstünlüğünü kabullenici sözcüklerdir. Mısır ile aynı güce sahip olan devletler kardeşim gibi denklik cümlelerini kullanmışlardır.

Mektuplardan anlaşılan, o dönemde siyasi yapılanmalar sadece savaş şeklinde değil evlilikler yolu ile de yapılmaktadır. Bunun en güzel örneği Babil Prensesinin III. Amenofis ile evlenmesidir.

Amarna Çağı'na damgasını vuran Firavun III. Amenofis'tir. Bu dönemde Mısır'ın sınırları genişlemiş ve Mısır o dönemde Altın Çağ'ını yaşamıştır. Ülkesinde birçok mabetler inşa etmiş ve IV. Amenofis ile anılacak olan din reformunu aslında kendisi başlatmıştır. IV. Amenofis babası öldükten sonra ipleri eline almış ve Mısır'ın siyasi yaşamı ile ilgilenmiştir. Başkenti Teb şehrinden Beni Hasan civarında Tel-El Amarna'ya taşımıştır. Bu da ülkenin siyasetinde ikiliklere yol açmış ve ülkedeki uyumun bozulmasına neden olmuştur.

IV. Amenofis, din işleri ile uğraşırken Hitit, Mitanni ve Asur Devletleri Mısır için tehlikeli olmaya başlamış ve III. Amenofis zamanında olan barışı bozmuşlardır. Hitit Devleti'nin başarılı kralı I. Şuppiluliuma Suriye üzerine sefere çıkmış ve o bölgede kendisini daha çok hissettirmeye başlamıştır. Daha sonra ülke kaçınılmaz biçimde eski gücünü ve ihtişamını yitirmiştir.

I. BÖLÜM

1. AMARNA ÇAĞ'ININ TARİHİ KAYNAKLARI

“Önasya Tarihinin en hareketli ve dolayısıyla çok karışık bir safhası olan Amarna devri, Amarna mektuplarıyla ve Boğazköy arşivinin zengin vesikalarıyla aydınlanmıştır. Bu devrin siyasi tarihini 1927 yılına kadar yayınlanmış olan vesikalarla etraflı bir şekilde Bilabel işlemiştir, fakat son yıllarda yapılan Nuzi, Alalah, ve Ugarit kazılarının verdiği yazılı vesikalar bu devrin mahiyetini çizmeye yardım etmiştir. Bundan dolayı şimdi Önasya devletlerinin dâhili bünyesini daha iyi anlıyoruz.”¹

“Eski Doğu'nun “Amarna Çağı” denilen dönem M.Ö. 14. yüzyılın ilk yarısına rastlar. Bu devri aydınlatan vesikalar, Mısır'da Beni Hasan civarındaki Tel el Amarna köyünde bulunmuştur. Bu vesikalar, sayıları dört yüze yaklaşan Akkadça yazılmış mektuplardır. Bu mektupların bir kısmı, Önasya'nın Büyük Kralları ile 18. Sülale firavunlarından III. ve IV. Amenofis'ler arasında, diğer büyük bir kısmı da Suriye Filistin'deki küçük şehir beyleri ile adı geçen firavunlar arasında teati edilmiştir.

Tarihte ilk defa “Beynelmilellik” kavramıda bu dönemde ortaya çıkmıştır. Milletler arası münasebetlerde müşterek dil olarak Akkadça kullanılmaktaydı. Hatta geleneklerine son derece sadık olan ve kendisine has bir yazısı bulunan Mısır Devleti bile Önasya devletleriyle anlaşabilmek için, bu yazıyı bilen kâtipler kullanıyordu. Yine ilk defa olarak bu devirde “Büyük Devlet”, “Küçük Devlet” mefhumları ortaya çıkmıştı. Büyük devletler, küçükleri himayeleri altına alarak nüfuz sahalarını genişletmeye çalışırken, aralarındaki anlaşma şartlarını muahedelerle vesikalandırıyorlardı. Büyük devlet kralları arasında tahta çıkma münasebetiyle tebrik veya selefinin ölümü sebebiyle taziye mektupları, mesajlar teati ediliyordu.”²

“Arşiv Meselesinin bugünkü durumu: Amarna Mektupları birçok müellif tarafından işlendiği halde arşiv meselesine gereği kadar yer verilmemiştir. Yalnız Knudtzon eserinin (VAB I) mukaddimesinde arşivin muhtevası hakkında bilgi verir ve bazı tasnifler yapar. Son yıllarda müteveffa Alman bilgini Sturm da mektupların kronolojisine temas etti. Akizzi mektuplarının IV. Amenofis'e aidiyeti gibi bazı isabetli fikirleri varsada, bütün Hazannu (Şehir beyi) mektuplarını bu firavuna atfetmesi yanlıştır.

Amarna arşivinin mahiyeti hususunda: Sayısı 350'yi aşan mektuplardan ancak 30 kadarı kazılarla elde edilmiş, diğerleri hep fellahlardan satın alınmıştır. Fakat

¹ Füzuzan Kinal, Amarna Çağında Mısır'ın Önasya Münasebetleri, Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Fakültesi, S., 99.

² Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar, 12. Baskı, S., 106.

bütün arşiv buluntusu içinde ancak 12 Firavun mektubu müsveddesi vardır, bunun 9'u zaten alınanlardan, 4 tanesi de kazılarla meydana çıkarılanlardandır.

Kazılarda elde edilenlerin çoğunun mektep temrini olması gariptir. Bu netice bizi şu hükme götürüyor: Amarna arşivi bulunmuştur, fakat ele geçen tabletler arşivde bir ayıklama yapıldıktan sonra, arta kalanlardır. Yeni ve önemli mektuplar tekrar Tep'e götürülmüştür.

Mektupların tarihlenmesi hususunda: Mektuplar baba oğul iki Firavuna ait olduğu için bunları eski ve yeni diye ayırmak lâzımdır. Fakat Hazannu mektuplarında Firavunun ismi söylenmediğinden bunları ayırmak güçtür. Bazı mektuplarda (EA 23, 27, 33, 254) Mısırlı arşiv memurları tarafından yazılmış hiyeratik tarihler vardır. Bazılarında da Tanrı Amon veya Amon isimli şahıs adları geçer. Böyle mektuplar tabii III. Amenofis'e aittir. Birde hangisine gönderildiği kesin olan mektuplardaki şahıslar veya olaylar dolayısıyla diğer mektupları târihlemek mümkün olur."³

Amarna mektuplarını, Mısır'a gönderilen ve Mısır'ın gönderdiği mektuplar olarak incelersek elbette ki Mısır'a gönderilen mektuplar oldukça fazladır. Nedeni ise Mısır'ın o dönemde altın çağını yaşıyor olmasıdır. Özellikle vassallarından çok fazla yardım mesajları içeren mektuplar alınmıştır. Söz konusu Amarna Çağı'nın siyasi, kültürel ve toplumsal yapısını aydınlatabilmemiz açısından El-Amarna Mektupları oldukça önem arz etmektedir.

"Amarna tabletlerinin büyük çoğunluğu devletlerarasında yapılan diplomatik yazışmalardan oluşmaktadır. Bazı tabletlerde Mezopotamya mitleri ve efsaneleri (EA 340, EA 356) hakkında; bazılarında da tanrı isimleri (EA 374) ile ilgili bilgiler içermektedir.

J. A. Knudtzon, Die El Amarna Tafeln adlı eserinde Amarna arşivindeki tabletleri iki gruba ayırmıştır. Burada Babil, Hitit, Arzawa, Alaşya, Asur, Mitanni gibi devletlerin yazdığı mektuplar birinci gruba, Suriye-Filistin'de yer alan vassalların göndermiş olduğu mektuplar da ikinci gruba dâhil etmiştir.

Amarna arşivinden ele geçirilen tabletlerin çoğunluğunu Mısır'a gelen mektuplar oluşturmaktadır. Söz konusu tabletlerin az bir kısmı ise Mısır sarayından gönderilmiştir. Mısır sarayından gönderilen mektuplar; Babile EA 1, EA 5, EA 14, Arzawa'ya EA 31; Mısır'dan vassallarına giden mektuplar ise EA 99, EA 162, EA 163, EA 190, EA 367, EA 369, EA 370 olarak kayıt edilmiştir.

Yazışmalar Ön Asya devletler topluluğu arasında geniş bir coğrafi bölgede gerçekleşmişti. Bu geniş coğrafyadaki devletler ve küçük şehir beylikler arasında

³ Füzuzan Kinal, a.g.e., S., 101.

geçen siyasi, sosyal, ekonomik ve savaş gibi çeşitli konuların etrafında şekillenen mektuplar dönemin siyasi yapısı hakkında bilgiler verir.

Mektupları gönderen kişiler mektupların yanında karşısındaki muhatabına çeşitli hediyeler de gönderiyorlardı. Bunun en güzel örneği; EA 9'da Kassit kralı Burnaburiyaş Mısır kralına bana daha çok altın gönder, sen sıkıntısız bir şekilde yürüyen dostluk istiyorsan daha çok altın gönder demiştir. Ardından da “ burası da senin evindir benim memleketimden herhangi bir şeye ihtiyaç duyarsan bana yaz ben de sana göndereyim.” demiştir.

Mektuplarda bahsi geçen bir konu da evlilik ilişkileridir. Hiç şüphesiz bunun en iyi örneği Mısır ve Mitanni devletleri arasında geçen siyasi evliliklerdir. Bu evlilik ilişkileri esnasında iki devlet arasında devletlerin birbirlerine çeşitli hediyeler gönderdiğini ve kimi zaman ise bu hediyelerin değerinin çok yüksek olduğunu yine Amarna mektuplarından anlamaktayız.

Mısır'dan yardım istenilen bir diğer konu da Hitit tehlikesi olmuştur. Hititler diğer vassalların korkulu rüyası olan Amurrular ile işbirliği yaparak onları Mısır'a karşı kullanıyorlardı. Amurrular da Hititler gibi bir devletin gücüne güvenerek ve Suriye-Filistin bölgesindeki bazı siyasi yapılanmalarla da işbirliği yaparak Mısır'ın bu bölgedeki topraklarına saldırıyor, hırsızlık ve yağmacılık yapıyorlardı.

Mısır'ın Anadolu ile yapılan yazışmaları incelendiğinde; Amarna arşivinde bulunan tabletlere bakıldığı zaman Hititler'den Mısır firavununa 4 mektup gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu mektuplar W. L. Moran'ın Amarna Letters adlı eserinde EA 41, EA 42, EA 43, EA 44 olarak belirtilmiştir. Mektuplardan EA 43 numaralı mektup oldukça hasarlı olduğundan tam olarak okunması mümkün değildir. Okunabilen satırlarında ise; “ kardeşim” ifadesinin geçtiği görülmektedir. Buradan da mektubu gönderen kişinin muhatabını kardeşi ve aynı zamanda da kendisine denk olarak gördüğünü anlamaktayız.

EA 41 numaralı Mektup, Kahire müzesinde muhafaza edilmektedir. Bu mektup Hititlerin büyük kralı Şuppiluliuma tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Mektup 43 satırdan oluşmaktadır. Bu mektubun muhatabının kim olduğu konusunda belirsizlik vardır. IV. Amenofis, Tuthank- Amon veya Smenkhare bu mektubun muhatabı olarak düşünülmektedir.

I. Şuppiluliuma mektubuna şu sözlerle başlamıştır: “Benim için her şey iyi umarım senin için de iyidir. Eşlerin, oğulların, ev halkın, askerlerin, savaş arabaların ve ülkedeki her ne varsa iyi onlar için her şey iyi olsun.” Mektubun ilerleyen satırlarında da“ Babanın zamanında aramızda dostane ilişkiler mevcuttu ve baban bana her ne istediysem verdi, ben de ona aynı şekilde davrandım. Baban ile dostluk çerçevesinde ilişkilerimiz vardı.” Mektubun 12-22. satırlarına gelindiğinde şu ifadeleri sarf etmiştir. “Kardeşim sen babanın tahtına oturdun ve babanın arzulamış

olduğu gibi sen de bizimle dostluk kurmak istiyor olmalısın. Seninle ben dost olmalıyız...” I. Şuppiluliuma mektubunun sonlarına doğru ise Amarna mektuplarını gönderen büyük devlet krallarının yapmış olduğu hediyeler faslına geçmiştir. Bu kısımda Mısır firavunundan kendisine bazı hediyeler göndermesini istemektedir. Daha sonra I. Şuppiluliuma kendisinin göndermiş olduğu hediyeleri de mektuba eklemiştir. Bu hediyeler “Gümüşten mamul büyükçe erkek geyik rytonu⁴ ki onun ağırlığı 5 mina, genç bir koç rytonu bunun ağırlığı 3 mina, ağırlıkları 10 mina olan 2 gümüş disk, 2 büyük ılgın ağacıdır.

EA 42 numaralı mektupta I. Şuppiluliuma tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Berlin’deki Vondersiatisches museum’da muhafaza edilmektedir. Mektuba bakıldığında karşı tarafı azarlayan, onu suçlayan bir üslup ile yazıldığı anlaşılmaktadır. Mektupta: “Sen neden göndermiş olduğun tablette adını benim adımın üst kısmına yazdın? Bunu yazarken aklında barışçıl bir fikir var mıydı? Eğer biz kardeş isek sen neden böyle yaptın?” diye mektupta sert sözler sarf etmiştir.⁵ Bu mektupta görülen o ki I. Şuppiluliuma, Mısır firavununun eşitlik ilkesini göz ardı ettiğini düşünmüş ve azarlayıcı, sert bir tavır almıştır. Amarna Çağı’nda Hitit Devletinin gücü Mısır’ın gücü ile eşittir I. Şuppiluliuma’da bunu bildiğinden Mısır’a haddini bildirmek istemektedir.

EA 44 numaralı mektup, “Berlin Vondersiatisches Museum’da muhafaza edilmektedir. Mektubu Zita adında bir Hitit prensi göndermiştir. Mektubun büyük çoğunluğu okunabilecek derecededir. Ancak 14- 17 satır aralığı hasarlıdır. Zita bu mektubun genelinde hediyelerden bahsetmektedir. Bu mektupta Zita: “ sizin evladınız olan Zita Mısırın efendisine diyor. Umarım efendimin her şeyi iyi durumdadır. Sizin elçileriniz Hatti’ye uğradıktan sonra size dönecekleri zaman ben onlarla hediyeler gönderiyorum. Size elçinizle beraber ben size selamlama hediyesi olarak 16 adam gönderiyorum. Ben altına düşkün biriyim umarım babam da bana altın gönderir. Eğer efendimiz her ne arzularsa bana yazsın ben onu size göndereyim.” Bu mektupta ilginç olan Zita’nın babam diye Mısır firavununa seslenmiş olmasıdır. Onun babam demesinden karşısındaki kişinin yaşça büyük olduğu yorumu çıkarılabilir. Eğer o kral olsaydı muhatabına kardeşim diye seslenecekti. W. L. Moran’ın eserinde geçen bilgiye göre Zita’nın bu mektuptaki muhatabı III. Amenofis’tir.”⁶ Mektup son derece önemli bilgiler içermektedir; I. Şuppiluliuma’nın oğlunun adı zikredilmekte ve o dönemdeki Hitit prensi hakkında bilgiler içermektedir. Görülen o ki Mısır elçileri Hitit devletine geldikleri zaman Mısır’a gitmeden evvel prens Zita’nın yanına uğramakta ve ondan da hediyeler alıp memleketlerine göndermektedir. En önemlisi de bu mektubun muhatabları bellidir.

⁴ Ryton, Tanrılara içki sunmak için yapılan hayvan portföylü kaplardır.

⁵ Cemal Yılmaz, Amarna Çağı’nda Önasya Toplulukları arasında Diplomatik ilişkiler (Pamukkale Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi). S., 106.

⁶ Cemal Yılmaz, a.g.e., S., 107.

“EA 31 ve EA 32 numaralı mektuplar, Arzawa kralı ve Mısır firavunu III. Amenofis arasındadır. EA 31. mektup Kahire müzesinde, EA 32. mektup Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir.

EA 31 numaralı mektup, Mısır firavunu III. Amenofis’ten Tarhundaradu’ya gönderilmiştir. EA 32. mektup, EA 31. mektuba verilmiş bir cevap niteliğini taşımaktadır. Bu mektuplardan anlaşıldığına göre bir evlilik konusundan bahsedilir. Burada bahsi geçen evlilik Mısır firavununun Arzawa prensesi ile evlenmek istemesidir. Mektupta III. Amenofis, Tarhanduru’ya iyi dileklerini sunduktan sonra elçilerinden biri olan Irşappa’yı Tarhundaradu’ya gönderir. Mektubun devamında “III. Amenofis, benim elçim ile birlikte senin elçini de gönder ki sana başlık hediyelerini göndereyim.” Diye devam etmektedir. T. Bryce göre; bu evlilik ilişkisinin gerçekleşmesi durumunda Mısır ve Arzawa arasında bir ittifakın hedeflendiğidir.

Bu mektupta farklı olarak dikkati çeken husus evlilik konusundan başka konunun da konuşulmuş olmasıdır. III. Amenofis, Tarhundaradu’dan “sen bana Gaşka halkından da gönder, duydum ki orada her şey mahvolmuş” diyerek Gaşka halkından istemiştir. Hakikaten o dönemde Hititler Gaşka saldırısına uğramış ve bu olayda Mısır’da duyulmuştur.

III. Amenofis, mektubun sonunda gönderdiği hediyeleri yazmıştır. Bu hediyelerden bazıları, kaiteli 20 mina ağırlığında deri bir çuval içinde altın, 100 abanoz ağacından mamul kiriş, keten kumaşlardır.

EA 32 numaralı mektup Arzawa kralı Tarhundaradu tarafından Mısır’a gönderilmiş olan bu mektup Berlin’deki Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Bu mektup EA 31. mektup ile doğrudan ilişkilidir. EA 32. mektuba cevap niteliği taşımaktadır. “senin elçin olan Kalbaya bana senin bizimle akrabalık ilişkisi kurmak istediğini söyledi. O gerçekten sözlerini bize ilettiler ama o sözler tablet üzerinde yok. Bunu yazılı bir şekilde iletmedi. Bu yüzden biz ona güvenemiyoruz. Eğer sen benim kızımı evlenmek için istiyorsan ben onu sana neden vermeyeyim. Onu sana vereceğim. Bakın, Kalbaya şimdi acil bir şekilde geri döndü yanında bizim elçimizde bulunuyor. Bana senin isteğin nedir onu da yaz. Mektubunuzda isminizi de yazın.” Son cümlesinde ise: “Buraya gelen bütün tabletler Hitit dilindedir, diye yazmaktadır.”

Tarhundaradu’nun ifadelerinden anlaşıldığına göre; kızını Mısır firavununa gönderecektir. Fakat göndermeden evvel kızıyla evlenmek istediğini bana yazılı bir şekilde belirt diye firavunu uyarmıştır. Bunun nedeni Tarhundaradu’nun elinde yazılı belge olmasını istemesidir.

Son ifade de geçen “Buraya bütün tabletler Hitit dili ile gelir” diye yazılmaktadır. Bu dönemde devletlerarasındaki yazışma dili Akkadcadır. Buradan

anlaşılan demekki Arzawa Akkadca diline uzak kalmış ve anlamakta güçlük çekiyordu. Buraya bütün tabletler Hitit dilinde gelir derken demek ki Arzawa'ya bir tek Mısır'dan mektup gelmemiştir.

Amarna arşivinde Mitannilerin göndermiş olduğu mektup sayısı onüçtür. Bunlar, EA 17 ile EA 30 arasındaki mektuplardan oluşmaktadır. Mitanni Kralı Tuşratta tarafından muhatabı açıkça belirtilerek yazılmıştır. Mektupta adları geçen şahıslar,

IV. Amenofis (Namhurya, Naphu(‘) ru/ a/ ireya, Naphurriya, Namhurya.

Tuthank- Amon (Nib/phurrereya. Bu Naphu-rureya'nın farklı bir versiyonudur.

III. Amenofis (Nibmu(‘w) ereya.

Teye, (Tiye) bu kişi III. Amenofis'in eşidir. IV. Amenofis'in ise annesidir.

EA 17-24 arasındaki mektuplar III. Amenofis'e

EA 25, EA 27, EA 28, EA 29. mektuplar IV. Amenofis'e

EA 26 Tiye'ye

EA 30 ise Kenan krallarına hitaben yazılmıştır.

Mitanni- Mısır arasında yapılmış olan yazışmalara baktığımızda Mitanni kralı, Mısır firavununa kardeşim diye hitap etmektedir. Mitanni III. Amenofis arasındaki yazışmaların fazla olmasının sebebi onun Mitanni kralının kızını almış olmasından kaynaklanıyordu. III. Amenofis, Mitanni kralı Tuşratta'nın kızı Taduhepa'yı kendisine eş olarak almıştı. Taduhepa'yı Mısır'a getirmesi için de koruma olarak Mane adındaki elçisini Mitanni ülkesine göndermişti.⁷

Görülen o ki yukarıda da bahsedildiği gibi Amarna Çağı'nda siyasi evlilikler diplomasinin temelini teşkil etmektedir. Ama burada dikkati çeken bir husus Mısır'ın evlilik yapacağı devletlerden kadınları Mısır'a getirmesi ve kendi ülkesinden kadınları dışarı çıkarmamasıdır. Bu da hiç şüphesiz Mısır'ın kutsal geninin kadınlardan gelmesi ve kutsal kan bağının bozulmak istenmemesidir.

EA 17 numaralı mektup, Tuşratta'nın bu mektubu 54 satırdır. Bugün British müzesin'de muhafaza edilmektedir. Mitanni kralı giriş kısmında şu sözleri yazarak sözlerine başlamıştır: “Benim kardeşim Mısır kralı Nibmuareya'ya. Böylelikle Mitanni kralı Tieşeratta (Tuşratta) senin kardeşindir. Benim için her şey iyi durumda. Umarım senin içinde ve Kelu-Heba içinde her şey iyidir. Senin ev halkın için, eşlerin için, atların için, savaş arabaların için ve tüm ülken içinde umarım her şey iyidir.” Yine bu ifadeden anlaşıldığı kadarıyla Mitanni kralı, Mısır firavununu kendisine denk saymış ve kardeşim olarak hitap etmiştir. Tuşratta selamlama

⁷ Cemal Yılmaz, a.g.e., S. 110.

kısından sonra eski zamanlara ait hatıralardan bahsederek mektubuna devam etmiştir. Bu kısımda Ud-hi adında birinden bahsedilmektedir. Bu kişinin memleketin efendisini öldürdüğünü ve kendisine düşman kesildiğini bildiren Tuşratta daha sonra onun icabına bakıldığını kardeşi Artaşumara'nın intikamını aldığını belirtmiştir. Mitanni kralı daha sonraki cümlesinde Mısır firavununun babasının arkadaşı olduğunu ifade etmiştir. Babasının firavunu çok sevdiğini, Mısır'ın efendisinin de babasını sevdiğini ve bu sevgiden dolayı babasının kızını ona verdiğini ifade etmiştir.

Mitanni kralı mektubunun 30-35. satırlarında Hititlerin memleketlerine saldırdığını ve onları Teşupp'un yardımıyla yendiğini bahsetmektedir. Mektubun 36-45. satırlarında Mısır'a gönderilen hediyeler hakkında malumat vermektedir. Bu gönderilen hediyeler: "Hatti memleketinden ele geçirilmiş ganimetlerden 1 araba, 2 at, 1 erkek hizmetçi, 1 kadın hizmetçi, firavunun kendisi için olduğu belirtilen 5 araba ve 5 takım at, Kelu-Heba için 1 adet altın düğme, 1 takım altın küpe, 1 adet altından mamul maşhu yüzük ve güzel koku." Ardından ifadesinde "elçilerimin çabuk gelmesi için umarım benim kardeşim onların hemen dönmesine izin verir ve ben de böylece onların getireceği raporu hemen öğrenebilirim ve kardeşimin selamını memnuniyetle duyabilirim" demiştir.

Devletlerarasındaki var olan dostluk Tuşratta'nın babasının Mısır firavunu III. Amenofis'e kızını vermesiyle kalıcılaşmıştır. Mektuptan anlaşıldığı üzere babası zamanında oluşan dostluk Tuşratta döneminde de devam ettirilmek istenmiştir. Ayrıca bu mektupta Mitanni- Hitit devleti mücadelesi hakkında da bilgi verilmektedir.

EA 18 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Fakat bu mektup hasarlı olduğundan okunamamaktadır.

EA 19 numaralı mektup, bu mektup British müzesinde muhafaza edilmektedir. Tuşratta tarafından III. Amenofis'e gönderilmiştir ve 84 satırdan oluşmaktadır. Mitanni kralı şu sözlerle cümlesine başlamaktadır: "Mısır'ın büyük kralı, beni seven ve benim tarafımdan da sevilen damadım Nimmureya'ya. Büyük kral, seni seven kayın pederin, kardeşin, Mitanni kralı Tuşratta'nın mektubudur. Benim için her şey iyi. Senin için, halkın için, benim kız kardeşim için, diğer hanımlar için, oğulların için, savaş arabaların için, ülken için ve sana ait her ne varsa onların tümü için umarım her şey çok iyi durumdadır."

Mektubun 9-16. Satırlarında iki taraf arasında iyi ilişkilerin çok eski zamanlardan beri devam ettiğini belirten Tuşratta: "sen bize atalarından daha fazla ilgi gösterdin babamdan da fazla ilgi gösterdin" diyerek hem kardeşim hem de damadım dediği III. Amenofis'i övgülere boğmuştur. Daha sonra da "Amon ve Teşupp size iyilikler versin" diyerek dua etmiştir. Mitanni kralının 17-24. satırlarındaki cümlelerden Mısır firavununun ondan kızını kendisine eş olarak almak

istediğini anlıyoruz. Mısır'dan gelen Mane adındaki elçi bunun için Mitanni ülkesindedir. Mane kızı gördüğünde hayran kalmış ve kıza övgüler düzmüştür.

Hem Mısır'ın hem Mitannilerin elçileri birbirlerine çok sık gidip gelmekteydiler. Mitannilerin elçisi Kaliya Mısır'dan getirdiği mektubunda III. Amenofis, Tuşratta'ya: “Elbette bizim aramızda olan sevgidir. Biz birbirimizi severiz.” Mitanni kralı' da bu sözlerin kendisini çok memnun ettiğini ifade etmiştir.

Tuşratta Mısır'a gönderdiği mektubunda 30-38. satırlar arasında sevgiden bahsetmektedir. Mektubun ilerleyen kısımlarında Mısırdan altın istemektedir. Babasına daha çok altının gönderildiğini kendisine de bu şekilde altın gelmesini ve gelecek olan altının işlenmemiş olmasını bu altın ile büyükbabasına bir anıt mezar yaptıracağını ifade etmektedir.”⁸ Bu satırlarda görülen o ki iki devlet birbiri ile iyi anlaşmaktadır. Mitanni devletinin, Tuşratta zamanından önce de iyi ilişkiler içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Tuşratta, altını isterken ne için istediğini, altının saf halde işlenmeden yollanmasını yazmıştır. Büyükbabasına anıt mezar yaptıracağını ve altının ona göre gönderilmesi gerektiğini vurgulamıştır. “Tuşratta, mektubunun 59-70. satırlarında ise meşhur olan şu sözünü yazmıştır.: “Altın Mısır'da kum gibi çok.” Devam eden satırlarda da Tuşratta'nın hem bol bol dua ettiği hem de altın istemeye devam ettiği görülmektedir.: “Umarım tanrı benim kardeşimin ülkesindeki altını şimdikinden daha çok lütfeder ve kardeşimin ülkesindeki altın şimdi olduğundan on kat daha bol olur. Umarım benim kardeşimden istediğim altın onu kederlendirmez, umarım benim kardeşim büyük miktarda altın gönderir. Kardeşim onun evi için her neye ihtiyaç duyarsa izin ver onu alayım. Kardeşimin istediklerinin on kat fazlasını vereceğim. Bu ülke kardeşimin ülkesidir ve bu ev kardeşimin evidir.

Mektubun 80-85. satırlarında yer alan ifadeler Tuşratta'nın son cümleleri olup burada mektup ile gönderilmiş olan selamlama hediyelerinden bahsedilmektedir. Selamlama hediyeleri: “1 adet altın kadeh ki onların kulpunda hakiki lapis lazuliden işlemeler bulunmakta; 1 de maninnu-gerdanlık, 20 parça hakiki lapis lazuli, 19 parça altın, onların ortasında hakiki lapis lazuliden süslemeler var. 1 maninnugerdanlık, 42 hakiki hululu taşı, 40 parça arzallu taşı şeklinde altın ve onların merkezine yerleşmiş hakiki arzallu taşı süslemeleri bulunmakta, 10 takım at, onlara ait her şeyi mevcut 10 ahşap araba, 30 kadın ve erkek.” Olarak ayrıntılı bilgiler vermektedir.

EA 20 numaralı mektup, Tuşratta'nın bu mektubu 84 satırdan oluşmaktadır. Damadım ve kardeşim dediği III. Amenofis'e gönderilmiştir. Berlin Vondersiatisches müzesinde saklanmaktadır. Mitanni kralı bu mektubunda kızının Mısır'a gönderileceği ve Mısır'daki altınlardan bahsetmiştir. Bir önceki mektup olan EA 19. mektup istenilen altının gözüne az geldiğinden bahsedilmektedir. Gelen altını arkadaşlarıyla beraber değerlendirmiş olan Tuşratta bundan memnun kalmamıştır. Etrafındaki insanlarda Mısır firavunu seni bu kadar az mı?

⁸ Cemal Yılmaz, a.g.e., S., 113.

seviyoranlamında sözler söylemiş, Tuşratta da o beni gerçekten çok sever, daha fazla altın gönderir diyerekümlesini tamamlamıştır.” Mektupta kızının daha hazır olmadığını 6 ay kadar bir süre de hazır olacağını, bu yüzden de Mısır’ın elçisinin bekletildiğini beyan etmiştir. Elçilerin gerektiği şekilde ağırlandığını, onların ihmal edilmediğini de ayrıca yazmıştır. Son sözleri olarak kızının büyüüp geliştiğini ona layık bir eş olacağını satırlara ekleyip Mısır’ın elçisi olan Haaramaşşi’yi Mısır’a göndermiştir.

EA 25 numaralı mektup, Berlinde Vondersiatisches Müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektubun içeriğinde Tuşratta’nın Mısır’a gönderdiği kızının ve damadı III. Amenofis’in hediyelerinin listesi vardır.Hediyelerdenayrıntılı birşekilde bahsedilmiştir: “Dört adet hızlı koşan at, altın işlemeli bir adet at arabası, kamçı, tören sopası, kolye, bıçak, çok renkli bluz, kırmızı yünden yapılmış bir çift eldiven, at şeklinde bir çift kavanoz, altın işlemeli bir adet halhal, hakiki lapis lazuli ile süslenmiş çeşitli takılar, deri ayakkabı, altından, gümüşten ve abanoz ağacından mâmul ekmek küreği. Gümüş mangal, renkli peştamal, çeşitli esansların karıştırılmış olduğu yağlar, bronz zırh ve başlıklar, binlerce ifade edilen ok” bu listenin içinde yer almaktadır.

Mektubun sonunda bu gönderilenlerin tümünün damadı ve kızı (Tadu-Hepa) için gönderildiği özellikle vurgulanmıştır.

EA 26 numaralı mektup, Mitanni kralının bu mektubu, Mısır’ın kraliçesi Teye’ye (Tiye’ye) gönderilmiştir. Mektup bugün British müzesindedir. Metin 66 satırdan oluşmaktadır, bazı kısımlarında eksiklikler mevcuttur. Tuşratta’nın kraliçeyi selamlama sözleri şu şekilde ifade edilebilir: “Mısır’ın hanımefendisine, benim için her şey iyi. Sizin için, ev halkınız için, oğlunuz için (Akhenaton), umarım her şey iyi gidiyordur. Sizin ülkeniz için, birlikleriniz için ve size ait her ne varsa umarım tümü için her şey iyi durumdadır.”⁹Tuşratta, mektubu yazarken Tiye’yi muhatabına almıştır. Bu giriş sözlerinden III. Amenofis’in hayatını kaybettiğini, IV. Amenofis’in ise daha küçük yaşta olduğunu, Mısır’ın yönetiminin Tiye’de olduğundan bahsedilebilir. Tuşratta, yoksa neden durduk yere yazsın? III. Amenofis’e mektup yazmak varken doğrudan eşi ile muhatap olsun? Bu soruların en mantıklı cevabı yukarı da yazdığım açıklamalardan ibaret olabilir.

“ Tuşratta 7-18. satırlarda Tiye’ye onun eşi ile olan dostluğunun güzelliğinden, birbirlerini seven iki dost olduklarından bahseder. Metnin devam eden satırlarında Tiye’den Mitanni kralına mektup geldiği anlaşılmaktadır. Bu da kraliçenin diğer devletler ile yazıştığının önemli bir delilidir. Tiye, kocası III. Amenofis ile sürdürülmüş olan dostluğun oğulları ve Amarna’nın kurucusu olan IV. Amenofis (Akhenaton) ile de devam ettirilmesini arzulamaktadır. Tel-ell Amarna bölgesinde yeni bir dini sistemin ortaya konulmaya çalışıldığı bu dönemde Mısır’ın Önasya

⁹ Cemal Yılmaz a.g.e., S., 116.

devletler topluluğu ile barış içinde yaşaması yapılacak olan reformlar için elzemdir. Bu bakımdan Tiye'nin devletlerarası dostluğun tesisinde aktif bir şekilde rol aldığı açıkça görmekteyiz.

Tuşratta mektubun 30-48. satırlarında da Tiye'nin daha evvel istemiş olduğu dostluk talebine karşılık şu ifadelerde bulunmuştur: "III. Amenofis ile olan dostluktan on kat daha fazla bir şekilde IV. Amenofis ile dost olacağını yazmıştır." Ardından "kocanızın yazdıklarını bilen bir kişi olarak onun göndereceğini belirttiği hediyelerin tamamını göndermediğini de ilave etmiştir. Bu da hâlâ Tuşratta'nın altın peşinde koştuğunu göstermektedir." Tuşratta Tiye'ye IV. Amenofis'ten yakınmaktadır: "Oğlunuz neden bana altın vermekte zorlanıyor hâlbuki onun memleketinde altın kum gibi çok" diyerek IV. Amenofis'ten altın istemektedir. Mektubun sonlarına yaklaşırken "umarım sizin oğlunuzun elçileri, sizin elçileriniz, benim ve eşim Yuni'nin elçileri iki devlet arasında gelir giderler" diyerek ilişkilerin devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. En sonunda da selamlama hediyelerini mektuba eklemiştir.: "Kolza yağı, altın işlemeli taş." Göndermiştir. Tiye bu dönemde Mısır'ın en güçlü kadınıdır, III. Amenofis'in eşi ve IV. Amenofis'in annesidir kuşkusuz ki siyasi hayatta etkin bir rol oynamıştır.

EA 27 numaralı Mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Tuşratta tarafından IV. Amenofis'e (Naphurreya) gönderilmiştir. Mektup 113 satırdan oluşmaktadır. Bazı satırlarda eksikler mevcuttur. Mitanni kralı, kardeşine iyi dileklerini sunarak mektubuna başlamıştır.: "Beni seven kardeşim, damadım sevdiğim, Naphurreya'ya, böylece Mitanninin büyük kralı Tuşratta senin kayın pederin, kardeşindir. Benim için her şey iyi durumda. Umarım senin için de her şey iyi durumdadır. Ayrıca umarım ki senin annen Tiye için, senin tüm ev halkın için de her şey iyi durumdadır. Benim kızım senin eşin Tadu- Hepa için ve diğer eşlerin için, oğulların, devlet ricalin, savaş arabaların, atların, askerlerin, ülken ve size ait her ne varsa bunların tümü için umarım her şey çok çok iyi durumdadır." Bu satırlarda dikkati çeken husus, Tuşratta kızını III. Amenofis'e vermiştir. Ama mektup IV. Amenofis'e gönderilmiş, buradan çıkarılacak sonuç şu ki III. Amenofis ölünce haremi IV. Amenofis'e geçmiştir.

Tuşrattanın devam eden cümlelerinde IV. Amenofis'ten kendisine bir mektup geldiği anlaşılmaktadır. Gelen bu mektupta Mısır kralı, Tuşratta'nın kendisini sevdiğini göstermesini istemektedir. EA 27'de Tuşratta bu mektuba gayet olumlu bir yanıt vermiştir. Daha sonrasında III. Amenofis ile aralarında geçen bir konuşmayı yazmıştır. "Senin baban biz ondan başlık parası istediğimiz zaman o bunu veremeyeceğini söyledi. Fakat kendisine verilecek olan kızı gördükten sonra on kat daha fazlasıyla isteklerimizi yerine getireceği konusunda söz vermişti." Demektedir. Görülen o ki Mısır verdiği sözleri yerine getirmemiştir.

Her mektupta olduğu gibi bu mektupta da Mitanni kralı selamlama hediyesi göndermiş ve bu hediyeleri yazılı olarak not etmiştir. Bu hediyeler: “ IV. Amenofis, Tiye ve kızı Tadu- Hepa için, Hurri tarzı bir bluz, bir şehir bluzu, hakiki hulalu taşından mamul bir göz şeklinde taş. Bir kutu kolza yağını not ederek kızı Tadu- Hepa için olduğunu ayrıca vurgulamıştır.

EA 28 numaralı mektup, Tuşratta tarafından IV. Amenofis’e gönderilmiştir. British Müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektubun 29-41. satırları arasında eksiklikler vardır. Mitanni kralı klasik selamlamalarıyla mektubuna başlamıştır. Bu mektupta konu elçilerle ilgilidir. O Mısır’a Pirissi ve Tulibri adında iki elçi göndermiştir. Mitanni kralı, Mısır’dan gelen Mane adındaki elçiyi kendi elçileri gelene kadar Mısır’a gitmesini ertelediğini belirtmiştir. Mısır, elçilerin geri dönüşünü geciktirince Mitanni kralı elçiler hakkında bir benzetme yapmıştır.: “Elçiler kuşlar gibi uzak memleketlere giderler, Biz onlar olmazsa nasıl haberleşeceğiz? Umarım kardeşim elçilerimizin ve ben de onun sözlerini işitebilirim.” Diyerek elçisini geri istemektedir. Mektubun sonunda iki devlet arasındaki ilişkilerin iyi bir şekilde devam etmesine dair iyi dilekleriyle son bulur.

Amarna arşivinde Mısır- Alaşya (Kıbrıs) yazışmaları bulunmuştur. EA 33- EA 40 arasında numaralandırılmıştır. Toplam sayısı yukarıda da bahsettiğim gibi yedi tanedir. Bu mektupların tamamında gönderen kişilerin adları yazılmamıştır. Mektuplarda, Mısır kralına kardeşim diye hitap edilmiştir. Bu da gösteriyor ki Alaşya kralı Mısır kralına kendisini denk saymıştır.

Alaşya mektupları, IV. Amenofis’e gönderilmiştir. Yazışmaların temeli ekonomiktir. Alaşya, Amarna Çağı’nda bakır ticaretini tekelinde bulundurmaktadır.

EA 33 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektubu gönderen kişinin ismi yoktur. Mektubun muhatabı IV. Amenofis olma ihtimali bir hayli yüksektir. 32 satırdan oluşmaktadır ve eksik olan kısımlar fazladır.

Mısır firavununa kardeşim diyerek sözlerine başlamıştır. Kendisine ait her şeyin iyi olduğundan bahsetmiş sonrasında Mısır’daki kardeşi, onun ev halkı, eşleri, oğulları, atları, savaş arabaları ve ülkesinde bulunan ne varsa bunlar için her şeyin iyi olmasına yönelik iyi dileklerini sunmuştur.

Alaşya kralı 19-26. satırlarda elçilerden bahsetmektedir.: “Babanın bize göndermiş elçileri biz acilen geri gönderdik, sen de bize yaz ve bizim elçilerimizi geciktirmeden gönder.” Demektedir. Mektubun son cümlesinde: “Yıldan yıla elçilerimizin sizin huzuruza gelmesine müsaade ediniz ve biz de sizin elçilerinizin bize gelmesine müsaade edelim.” Diyerek firavundan ricada bulunmaktadır.¹⁰ 19-26. Satırlar arasında Alaşya kralı ilk olarak sert bir tavır içerisine girmiş daha sonrasında

¹⁰ Cemal Yılmaz, a.g.e., S., 121.

kendini ortamı yumuşatma gereğinde hissetmiş ki son cümlesinde dozu azaltarak cümleyi bitirmiştir.

Alaşya kralından Mısır firavununa gönderilmiştir. Bu mektup, 53 satırdan oluşmaktadır. Bazı satırlar eksiktir. Bu mektubun muhatabının da IV. Amenofis olduğu düşünülmektedir. Alaşya kralı mektubuna ülkesinin refah içinde olduğunu bildirerek başlamaktadır. Bunun ardından da: “kardeşimin ev halkının, Oğullarının, eşlerinin, savaş arabalarının ve ülkesindeki refah, bolluğun daim olmasını” temenni etmektedir. Bunun hemen devamında Mısır firavunu Alaşya kralından şikâyet etmektedir. Şikâyetin sebebi; Mısır’da taç giyme veya kurban kesme merasimine Alaşya kralı davet edilmiş fakat bu davete Alaşya kralı katılmamış ve kendisini temsilen bir elçi de göndermemiştir. Mısır firavununun bu serzenişine cevaben Alaşya kralı; Bakınız siz benim kardeşimsiniz dedikten sonra bu olaydan haberi olmadığını beyan etmiştir. Haberi aldıktan sonra da Mısır’a bir elçi göndermiştir. Bu elçi ile beraber, “1 adet altınla süslenmiş abanoz yatak, 1 savaş arabası ki bu da şukuti olarak bilinmektedir, 2 at, 2 parça keten, 50 keten şal, 2 kaftan, 14 abanoz kiriş, 17 habannatu zeytinyağı” göndermiştir.

Alaşya kralı, 26-31. satırlar arasında Mısır’da bulunmayan bir ürün gönderdiğinden söz etmektedir. Bu ürün “Eşşek Derisi”dir. Metnin devamında Alaşya kralı bir ittifak oluşturmaktan söz etmiştir. Ama ittifakın neden olacağına dair bir nedenden mektupta bahsedilmemiş ya da hasarlı yerler olduğu için okunamamıştır. Alaşya kralı son satırlarında şu şekilde yazmaktadır: “mâdem ki sen babanın tahtına oturdun ben de sana başına dökmen için bir habannatu dolusu zeytin yağ gönderiyorum.” Diyerek mektubuna son vermiştir.

35 numaralı mektup, British müzesinde muhafaza edilmektedir. 55 satırdan oluşmaktadır ve mektupta eksik bir yer yoktur. 1-9. satırlar arasında Alaşya kralı her şeyin yolunda gittiğinden bahseder. Mektubun devam eden satırlarından Alaşya’dan Mısır’a elçinin gitmiş olduğunu ve giderkende Alaşya kralının selamlama hediyesi olarak verdiği 500 talent ağırlığında bakır götürmüştür. Alaşya kralı bu göndermiş olduğu bakır’ın ağırlığını az bulmuş ve Mısır firavununa: “kardeşim bakır miktarının az olduğuna dair bana darılma” demiştir.

Bu mektupta dikkati çeken başka bir husus da Alaşya memleketinde salgın hastalıktan bahsedilmiş olmasıdır. Salgın hastalık yüzünden birçok işçi ölmüştür. Bu da zaten Mısır’a neden az miktarda bakırın yollandığının bir kanıtıdır. Mektupta dikkati çeken başka bir husus da Mezopotamya toplumlarının inanç sisteminde yer alan Nergal’in¹¹ evinde bulunduğunu düşünmesidir. Bu yüzden ülkesinde salgın hastalıkların meydana geldiğini ölen insanların arasında da genç bir hanımının olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Mezopotamya (Nergal) inancına inanılması doğu-

¹¹ Nergal’e Sümer inancında, orman yangınları, ateş, veba ve bulaşıcı hastalıklardan sorumlu olan tanrı olarak inanılmıştır.

batı memleketlerinin etkileşimini açıkça ortaya koymaktadır. Memleketinden bu bilgileri aksettirdikten sonra mektubun sonunda Mısır firavunundan isteklerde bulunmuştur, “iyi kalitede gümüş, bir öküz heykelciği, 2 kukkubu¹² kutusu zeytinyağı, müneccim istemiştir.” Müneccim herhalde Mısır ülkesindeki veba salgımından dolayı olmalıdır.

EA 36 numaralı mektup, bu mektup hasarlıdır ve okunamamaktadır.

EA 37 numaralı mektup, British müzesinde yer almaktadır. 29 satırdan oluşmaktadır. Bu mektup da hasarlıdır ancak içerik anlaşılabilir şekildedir. Mektubun 8-12. satırlarında Alaşya kralı Mısır’a 5 talent altın bakır, 5 takım at gönderdiğinden söz etmektedir. Mısır firavununa kardeşinin elçisini yolladığını ve ondanda kendi elçisini geciktirmeden göndermesini istemektedir. Son olarak mektupta hediye olarak saf gümüş istemektedir.

EA 38 numaralı mektup, Berlindeki Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Bu mektup 30 satırdan oluşmaktadır ve mektupta eksik yoktur. Alaşya kralı ülkesine Lökkiler’in belirli zamanlarda saldırdıklarını onların arasında Mısırlıların olduğu konusunda endişelendiğini belirtmektedir. Alaşya kralının bu sözleri: “Eğer böyle bir durum varsa derhal adamlarını geri çekmesini aksi takdirde onlara nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davranacağını, kendi adamlarının böyle bir davranışta bulunması halinde siz de ne yapılması lazımsa onu yapın, senin atalarından hangisi bu şekilde bir davranış sergiledi.” Diyerek serzenişte bulunmuştur. Bu ifadelerden de Alaşya memleketinin bir tehlike altında olduğu anlaşılmaktadır.

Zengin bir kültüre ve tarihe sahip olan Beyrut günümüzde Lübnan’ın başkentidir. Şehrin Eskiçağlardaki adı “Biruta”dır. Bu isim Akadca’da Bürtu, İbranice de Bê’êr, Arapça’da ise Bîr olarak geçmektedir. Biruta ise bu kelimenin çoğul halidir. Bu kelimenin kaynaklarda “iyi, güzel, sahanlık, çukur.” manalarına geldiği belirtilmektedir.

Amarna arşivinde yer alan Beyrut mektupları Ammunira tarafından IV. Amenofis’e gönderilmiştir. Bu mektuplar üç adettir. Göndermiş olduğu mektuplar Amarna arşivinde EA 141, EA 142, EA 143 olarak kayıt edilmiştir.

Beyruttan Mısır’a gönderilmiş olan üç mektup daha vardır ki bunlar bir zamanlar Biblos prensi olan Rib-hadda tarafından gönderilmiştir. Bu mektuplar: EA 136, EA 137, EA 138 olarak numaralandırılmıştır. Onun bu mektupları Beyrut’tan göndermesinin sebebi de ülkesinde tahtını kaybettikten sonra Biblos’a sığınmış olmasıdır. Bu iki prenste Mısır ülkesinin vassalı konumundadır.

¹² Kukkubu: Genelde Hitit ülkesinde kullanılmaktadır. Metalden veya taştan yapılır, sunu kabı olarak kullanılır.

136 numaralı mektup, Rib-Hadda tarafından gönderilmiştir. British müzesinde muhafaza edilmektedir. 46 satırdan oluşmaktadır. Rib-Hadda mektubuna şu cümlelerle başlamıştır: “Kralım, efendime onun uşağı, ayağının tozu olan Rib-Hadda’nın mesajıdır. Ben efendimin ayaklarına 7 kez ve 7 kez kapanırım. Umarım onun uşağının sözlerini dikkate alır. Rib-Hadda Mısır firavununa sadakatini belirtir” mektubun devamında sıkıntılarını anlatarak Mısır Firavunundan yardım istemektedir. Onu sıkıntıya düşüren olay ise Amurru’nun yöneticisi Abdi-Aşırtı’nın, Rib-Hadda ve Oğulları ile ittifak yapmak istemesidir. Rib-Hadda bu ittifaka olumsuz yanıt verdiği belirtilir. Fakat Mısır firavunundan askeri yardım istemektedir. Rib-Hadda: “ben gece gündüz kralımın, efendimin okçularının gelmesini bekliyorum. Umarım kralım, efendim onun uşağını düşünür. Eğer efendim duygu ve düşüncelerini değiştirmese o zaman ben öleceğim. Umarım kralım beni hayata bağlar. Dahası benim iki oğlum, 2 hanımım krala karşı isyan edenlere teslim edildi.”

EA 137 numaralı mektup, Daha önceden Amarna arşivinde bulunan bazı mektupların koleksiyonerlerin elinde bulunduğu bahsedilmişti. EA 137. mektupta Rus koleksiyoner Vladimir Golenischeff’in elindeydi ancak bu kişi tableti Puşkin müzesine devretmiştir. W.L. Moran’ın Amarna Letters adlı eserinde bu mektuba Rib-Hadda’nın içinde bulunduğu durumu özetleyen “sürgünde yaşlı bir kral” başlığı konulmuştur.

Rib-Hadda, mektubunda: “hürmet mesajı ile başlamış devamında dertlerini ifade etmiştir. Ben defalarca kez bir organizasyon gönderilmesi konusunda efendime yazdım ama bu kabul edilmedi ve efendim, kralım onun uşağının sözlerini dikkate almadı.” Diyerek mektubunda dert yanmaktadır. Daha sonraki satırlarında, Mısır’dan yardım gelmeyince kardeşinin bile onu hor gördüğünü yazmaktadır, Rib-Hadda oğlunu Mısır’a göndermiş ve destek birliklerin oğlu ile birlikte gönderilmesini böylece Biblos’a karşı üstünlük sağlanacağını yazmaktadır. Kısacası Rib-Hadda’nın bu mektubu Mısır’a yardım çağrısından ibarettir.

EA 138 numaralı mektup, Rib-Hadda’nın 138 satırdan oluşan bu uzun metni Berlin’deki Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Rib-Hadda bu mektubuna diğer mektuplarda olduğu gibi efendisinin kölesi olduğunu bildirerek giriş yapmıştır.

23-33 satırlar arasında Aziru’nun kendisine düşmanlık ettiğinden bahsetmektedir. Sonraki ifadesinde: “ben kralımın bir hizmetçisiyim kralım başka bir memlekette benim gibi bir yöneticiye sahip değil ben efendim için ölürüm” diyerek kendisini övmektedir. Mektubun sonlarına doğru, kendisine destek birlik gönderilmediğinden ve memleketteki insanların Aziru’ya katıldığından bahsetmektedir. Bu sözlerini de artık bıkmış olacak ki kendisine ağır bir hitabet kullanarak ifade etmiştir: “daha önce efendime yazdım o benim sözlerimi dinlemedi bu sebeple ben Beyrut’ta bir köpek gibi yaşamaktayım. Sizden bir yardım gelseydi

ben şehrimi yardım için koruyabilirdim.”¹³ Diyerek kendisini ifade etmiştir. Bu mektuptan anlaşılıyor ki Rib-Hadda Mısır firavunundan destek alamamaktadır. Ülkesindeki inanların onu terk edip Aziru'nun tarafına geçtiğini, kendisinin de zor şartlarda yaşadığı ve hatta kendisini bir köpeğe benzettiği görülmektedir.

Mektubun son satırlarında: “Abdi-Aşırtı Beyrutu ele geçirirse o zaman size ait toprak kalmayacak” diyerek bir an evvel yardımın gelmesini ümit etmiştir.

EA 141 numaralı mektup, British müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektup 48 satırdan oluşmaktadır. Bazı satırlar eksiktir. Bu mektubu Beyrut'un idarecisi Ammunira göndermiştir. Ammunira mektubunda: “kralım, efendim, güneşim, tanrım hayat kaynağım, sizin uşağınız ve ayağınızın kiri, tozu olan Beyrut'tan Ammunira'nın mesajıdır.” Bu ifadelerde Mısır firavununa bağlılık vardır ve tanrım diyerek Mısır firavununu ilahlaştırmıştır.

Bu mektupta Mısır'dan kendisine verilen bir emirden de bahsedilir, Gelen emrin talimatı, Mısırdan okçu birliklerinin gelene kadar Beyrut'un da hazırlık yapması yönündedir. Metnin son ifadelerinde: “efendim, umarım düşmanların kafalarını parçalar ve bende bunu memnuniyetle seyrederim ayrıca ben efendimin şehri koruyacağım” diyerek mektup son bulmuştur. Mektubun genelinde Beyrut'un tehlikede altında olduğundan ve Ammunira'nın yardım istediğini anlayabiliriz.

EA 142 numaralı mektup, British müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektupta eksik bir kısım yoktur. Mektup 33 satırdan oluşmaktadır. Ammunira'nın bu mektubu: “efendim, kralım, 7 kez ve 7 kez ayaklarınıza kapanırım” gibi ifadelerle başlamaktadır. Mektubun devam eden satırlarından Hani adlı bir elçinin Beyrut'a getirmiş olduğu Mısır firavununun mektubundan bahseder devamında destek gelene kadar Rib-haddaya iyi bakacağını yazmıştır.

EA 143 numaralı mektup, Ammunira tarafından Mısır'a gönderilmiştir. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 41 satırdan oluşmaktadır. Tabletten bazı kısımları kırıktır, Mektuptan Mısır gemilerinin Beyrut'a demirlemiş olmasından ve sonrasında onlara geçiş serbestliği tanıdığını yazar.

Amarna arşivlerindeki mektubun büyük çoğunluğu Biblos'tan gelmiştir. Mynarova'nın, Language of Amarna- Language of Diplomacy Perspectives on the Amarna Letters adlı eserinde verilen listeden anlaşılan, EA 68, EA 95 ve EA 101 EA 138 arasında olan mektuplar ile EA 362 Biblos prensi Rib-Hadda tarafından gönderilmiştir. EA 139- EA 140. mektuplar Biblos'tan gönderilmiştir, ama bu mektupları gönderen kişi Rib-Hadda değil, Ili-rapih adında bir kişidir.

EA 68 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Rib-Hadda Mısır'ın vassalı konumunda olduğundan ona göre bir giriş

¹³ Cemal Yılmaz, a.g.e., S., 128.

ile başlamıştır. Vassalların mektuplarında görülen “efendi ile hizmetkâr” örneği Rib-Hadda’nın mektuplarında çokça yer almaktadır. Bu bakımdan mektuplarda kardeşim gibi bir ifade yoktur, bunun yerine kardeşim, efendim, güneşim gibi ifadeler kullanılmıştır.

Rib-Hadda mektubuna şu sözleri kullanarak başlamıştır: “tüm ülkelerin kralı, efendim, umarım(Gu-ub-la) Biblos’un tanrıçası kralımıza güç bahşeder. Ben efendimin, güneşimin, ayaklarına 7 kez ve 7 kez kapanırım. Umarım efendim kralım Biblos’un sadık, bir hizmetçisi olduğumu biliyordur.

Daha sonraki satırlarında Biblos’a karşı Apirular’dan (Habiru) çok şiddetli saldırılar olduğu belirtilmektedir. Bu tehlikeden oldukça tedirgin olan Biblos prensi efendisine bu duruma karşı ilgilenmesi konusunda istekte bulunur.

EA 69 numaralı mektup, Biblos prensi Rib-Hadda tarafından Mısır’a gönderilmiştir. British müzesinde muhafaza edilmektedir. 39 satırdan oluşmaktadır. Bazı satırlarda bozulmalar vardır. Mektupta klasikleşmiş saygı sözcükleri ile başlatılmış ve Rib-Hadda’ya yardım gönderilmediği için devamında Firavun’a sitemde bulunulmuştur.

EA 70 numaralı mektup, bu mektup Mısır tarihçisi ve koleksiyoner Rus Vladimir Golenischeff’in koleksiyonunda yer almaktaydı, günümüzde ise Puşkin Müzesinde bulunmaktadır. Mektup 31 satırdan oluşmaktadır ve 16 satırı oldukça hasarlıdır. Biblos prensi bu mektubunda askeri yardım istemektedir. Yardım isterken Meluhha’dan, Kuşhi birliklerinden asker istemektedir. Rib-Hadda’da istenilen birliklerin gelmesi neticesinde Amurrular’ın krala katılacağından bahsetmektedir. Mektup, Mısır’ın askeri birlik olarak Kuşhi krallığından yararlandığının bir kanıtıdır.

EA 71 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 35 satırdan oluşmaktadır. Rib-Haddatarafından gönderilmiştir ve muhatabı bu kez Mısır’ın veziri Haya’dır.

Biblos prensi, Haya’ya iyi dileklerini sunarak mektubuna başlamıştır.: “sizin ayaklarınıza kapanırım” bile demektedir. Rib-Hadda mektubun 7- 16. satırlarında “siz bilge bir kişisiniz bu sebepten kralımız sizi komiser olarak gönderdi.” Diyerek önce veziri över ardından da “neden efendimiz ile konuşmada ihmalkâr davrandınız, Şumur’u almak için düzenli birlikler gönderilmeli ki orayı alalım.” Diyerek bir sitemde bulunmuştur. Mektubun devamında Abdi- Aşirta’ya olan kızgınlığını dile getirmektedir. “o kim oluyor, o kralımızın topraklarını kendisi için alan bir köpek ve uşaktır.” Demektedir. Rib-Hadda, Habirular’ın Abdi- Aşirta sayesinde güç elde ettiğini belirtmektedir. Ardından gelen ifadelerde Biblos prensi kendisi için “50 at ve 200 adam istemekte ve bu sayede kendisinin Şigata’da düşmanı olan Amurru prensi Abdi- Aşirta’ya karşı direnebileceğini söylemektedir.

Bu mektup birbirine düşman olan iki prens ve ayrıca memleketlerinden uzak olan, çeşitli işlerde yer alan, farklı milletlere mensup, göçebe topluluklar olan Habirular hakkında bilgi vermektedir.

EA 73 numaralı mektup, bu mektup British müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektup 45 satırdan oluşmaktadır. Biblos prensi Rib-Hadda bu mektubu Mısır'ın Amanappa adındaki memuruna göndermiştir. Mektuba saygı ve selam ifadeleri ile başlamıştır. Biblos prensi 6-11 arasındaki satırlarda Amanappa'ya sitemde bulunmuştur. “neden siz efendimiz ile konuşmakta isteksiz davranıyorsunuz?” demiştir. Ardından da okçular ile birlikte gelip Amurrular'a saldırmasını istemiştir.

EA 74 numaralı mektup, Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Mektup 65 satırdan oluşmaktadır. British müzesinde yer almaktadır. Mektupta bazı eksiklikler vardır. Rib-Hadda efendisine bağlılık bildiren ifadeler ile mektubuna başlamıştır. Bunun ardından da “Biblos atalarınız zamanından beri Mısır'ın sadık bir hizmetkârıdır, ama siz bize bir yardımı çok görmektesiniz.” Demektedir.

Rib-Hadda, mektubun devamında “Habirular'ın Biblos şehrine saldırıda bulduklarını ve bu sebepten oğullarının ve kızlarının aynı zamanda da kendisinin mahvolmuş bir vaziyette olduğundan” söz eder.

Amanappa adındaki memurun adı bu mektupta da geçmektedir. Rib-hadda “eğer kendisine inanılmama gibi bir durum varsa Amanappa'dan yardım alınabileceğini” belirtmektedir.

EA 75 numaralı mektup, Rib-Hadda'nın bu mektubu Mısır firavununa yazılmıştır. 50 satırdan oluşmaktadır ve bazı satırları eksiktir. Mektup Kahire müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektup klasik selamlama ve hürmet mesajları ile başlamaktadır. Mektupta kendisine savaş açıldığını, oğullarının, kızlarının, evlerindeki mobilyaların yaşamak için erzak alma amacıyla Yarimuta memleketine satıldığı söylenmiştir. Mektubun 15-20. satırlarında şu benzetme mesajı yer almaktadır. “tarım işçilerimizin olmamasından dolayı bizim tarlalarımız tıpkı erkeksiz kalmış kadın gibi oldu” diyerek memleketin gerçekten zor bir durumda olduğundan bahsedilir.

Mektubun son kısımlarında Rib- Hadda, Hattiler'in Mitanniler'e ait vassalların topraklarını ele geçirdiğini Mısır'a bildirmektedir. Bunun ardından Abdi-Aşırtı'nın Mısır'a ait olan toprakları ele geçirdiğinden söz etmekte onun bir köpek olduğunu söyleyerek sadık olması gerekirken krala ait toprakları almasından duyduğu rahatsızlığı ifade etmektedir. Moran'da bu mektuba “politik kargaşa” başlığı konulmuştur. Hakikaten olaylara baktığımızda bazı prensliklerin diğerinin topraklarını ele geçirdiği, Hititlerin de devrin büyük devleti Mitanniler'in topraklarına gözünü diktiği düşünüldüğünde gerçekten politik bir kargaşa ortamının mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

EA 74 numaralı mektup, Biblos prensi Rib-Hadda tarafından Mısır'ın memuru olan Amanappa'ya gönderilmiştir. Berlindeki Vondersitisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektup 37 satırdan oluşmaktadır. Bazı satırlarda eksik kısımlar mevcuttur. Bu mektupta Amanappa'nın Biblos'tan bakır ve şinnu istediği anlaşılmaktadır. Burada geçen şinnunun fildişinden yapılmış bir mücevher olduğu tespit edilmiştir. Rib-Hadda "Biblos'un tanrıçası şahit olsun ki bunlar Biblos'ta yok." Yazarak Amanappa'nın isteğini yerine getirememiştir.

EA 81 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 59 satırdan oluşmaktadır. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Metnin bazı yerlerinde eksiklikler vardır. Rib-Hadda giriş kısmında: "tüm ülkelerin kralı, büyük kral, savaş kralı efendisine. Umarım Biblos'un tanrıçası efendimize, kralımıza güç verir. Ben 7 kez ve 7 kez efendimizin ayaklarına kapanırım." Diyerek Mısır firavununu selamlamaktadır.

Biblos prensi 6-13. satırlarda asıl konuya giriş yapmaktadır. Rib-Hadda "umarım efendimiz, Abdi-Aşirta'nın Biblos'a çetin bir savaş açtığı konusunda bilgi sahibidir, ve o bizim bütün şehirlerimizi ele geçirdi bize sadece Biblos ile Batruna kaldı. O bunları da almak için savaşıyor." Diyerek Mısır firavun'unu konudan haberdar etmek istemiştir.

31-41. satırlarda Biblos'un köylerinden bahsedilmektedir. "İnsanların kızlarını, oğullarını, mobilyalarını Yarimuta memleketine hayatta kalmak için bazı ürünler alma ihtiyacından dolayı sattıkları" belirtilmektedir. Mektubunun son kısmında da iki ay içerisinde yardım gelmezse Batruna ve Biblos'unda Abdi-Aşirta'nın eline geçeceğinden bahsetmektedir.

EA 85 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 87 satırdan oluşmaktadır. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. EA 81'de bahsedilen konular, EA 85'de de bahsedilmiştir. Rib-Hadda: "halkın aç olduğundan bahsetmekte ve gemiyle tahıl gönderilmesini istemektedir." Ayrıca: "300 adam ve 30 çift at gönderilmesinin şehrin korunmasında faydalı olacağını bildirmiştir." Bu mektupta Biblos'un dört bir yandan gelen tehlikelerle uğraşmasının yanında bir de memlekette baş gösteren açlık tehlikesine çareler aramakla meşgul olduğu anlaşılmaktadır.

EA 87 numaralı mektup, British müzesinde yer almaktadır. Rib-Hadda tarafından Mısır'ın memuru Amanappa'ya gönderilmiştir. Amanappa'ya yazılan mektubun giriş cümlesi: "benim efendim Amanappa'ya sizin uşağınız olan Rib-Hadda'nın mesajıdır. Sizin ayaklarınıza kapanırım. Umarım Amon ve Biblos'un tanrıçası efendimizin huzurunda sizi onurlandırır." Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Mısır'ın memuruna yüksek saygı ile davranmış ve derdine çare bulmak istemiştir.

Mektubun 25-31. satırlarında eksik kelimeler olsa da genel olarak şu ifadeler yer almaktadır.: “acil olarak kralımızdan yüksek sesle ağlayarak iste ki bize seçme bir kuvvet göndersin ve Habiru’ları geri püskürtelim.” Rib-Hadda son olarak da Amanappa’ya gelmesini ama dikkatli olmasını, şu sözlerle: “eğer size bir şey olursa ben de ölmeliyim” diyerek ifade etmektedir.

EA 88 numaralı mektup, bu mektup British müzesinde yer almaktadır. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 51 satırdan oluşmaktadır. Bu mektuba içerik olarak bakıldığında EA 87’nin bir benzeri olduğu görülmektedir. 5-12 satırlarında: “kendilerine karşı olan savaşlar gibi kralın sadık şehirleri olan Argat, Irgat, Amniya, Şigatta’ya karşı da savaş açıldığı hakkında defalarca yazdım. Fakat tüm bu gelişmelere karşı sizden bir yardım gelmedi denilmektedir.” Ardından gelen ifadelerde ise Abdi- Aşirta’nın kralın topraklarında istediği gibi hareket ettiği bilgisi verilmektedir. Mektubun sonlarına doğru Biblos’un diğer kentlere benzemediğini eski zamanlardan beri bu kentin Mısır’ın sadık bir hizmetçisi olduğunu belirtmiştir.

EA 92 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 57 satırdan oluşmaktadır. Bu mektup Mısır’dan istenen yardımın en sonunda geldiği hakkında bilgiler vermektedir. Mektubun 29-40 satırlarında Biblos prensi, kralının çok nazik bir davranışta bulunduğu söz etmektedir. Mısır firavunu, Beyrut, Sidon ve Tyre’nin yöneticisine bir mesaj yazmıştır. Mesajında: “Rib-Hadda sizden bir yardım isterse ona yardım göndereceksiniz” denilmektedir.

EA 93 numaralı mektup, Berlinde Vondersiatisches müzesinde bulunmaktadır. Rib-Hadda tarafından Amanappa’ya gönderilmiştir. 28 satırdan oluşmaktadır. Rib-Hadda bu mektubunda Amanappa’ya kızgın ifadelerde bulunmuştur.: “Amanappa’ya, Rib-Hadda’nın mektubudur. Sizin ayaklarınıza kapanırım, siz bana sürekli geliyorum diyorsunuz.” Bu mektupta ilk dikkati çeken husus selamlama cümlesindeki saygı sözcüğü abartılmamış ve devamında da yardımın geleceği haber verilmişken gönderilmediği konusunda bir mesaj vardır. Mektubun sonlarında Rib-Hadda yine Mısır’dan 300 asker istemektedir.

EA 95 numaralı mektup, Berlin, Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Bu mektup Mısır’ın ileri gelenlerine yazılmıştır. 53 satırdan oluşmaktadır. Mektupta eksik kısımlar oldukça fazladır. 27-33 satırlarında Mitannilerden söz edilmektedir. Mitanniler’in, Amurru kentini ziyaret ettiklerini ve çok beğendiklerini anlatmaktadır. Rib-Hadda mektubun devamında: “umarım efendim bize bir komiserini gönderir de biz Amurru memleketini alırsız efendimiz için alırsız.” Diye eklemektedir.

EA 103 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa yazılmıştır. 57 satırdan oluşmaktadır ve eksik bir kısım yoktur. Bu mektupta da diğer mektupta olduğu gibi Abdi-Aşirta’dan bahsedilmiştir. Onun oğullarının Biblos’a ağır savaş açtığını

yazmıştır. Rib-Hadda bu mektubunda da yardım istemekte ve yardım gelmezse toprakların düşmanın eline geçeceğini vurgulamaktadır.

EA 104 numaralı mektup, Kahire müzesinde yer almaktadır. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir ve eksik yoktur. Mektupta işgal edilen yerleri bildirmiştir. Bu yerler: “Ardata, Wahliya, Ampı, Şigata gibi yerlerin Ullaşa’ya ait olduğu, Ullaşa’nın ele geçirildiği gibi Şumur’un da tehlikede olduğunu kendisinin bir şey yapamadığını belirtir.” Bu mektupta Rib-Hadda Mısır’dan yardım beklemektedir.

EA 105 numaralı mektup, Berlin Vondersiatidches müzesinde muhafaza edilmektedir. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 88 satırdan oluşmaktadır. Bu mektubun eksik kısımları oldukça fazladır. Rib-Hadda bu mektubu ile Şumur’un içinde bulunduğu tehlikeyi anlatmaktadır. Şumur’u kafese kısılmış bir kuşa benzetmektedir. “Bölgenin Karadan Abdi-Aşirta, denizden Arzawa halkı tarafından kuşatıldığını anlatır. Kendisinin yardım için üç gemi gönderdiğini ancak bu gemilerin Arzawa’lılar tarafından ele geçirildiğini” anlatır.

EA 114 numaralı mektup, British müzesinde muhafaza edilmektedir. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 69 satırdan oluşur. Selamlama kısmında efendisine övgüler düzeltilmektedir. 7-17 satırlarda Abdi-Aşirta’nın oğlu Aziru’nun kendisiyle savaş halinde olduğundan ve adamlarından bazılarını kaçırdığından ve bunun karşılığı olarak da elli şegel gümüşün fidye olarak ödeneceğinden bahsetmektedir.

124 numaralı mektup, Bu mektup Kahire müzesinde muhafaza edilmektedir. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 67 satırdan oluşmaktadır. Mektubun 26-40 ve 61-67 satırları eksiktir. Rib-Hadda bu mektubunda tüm şehirlerin Amurru prensi Aziru tarafından ele geçirildiğini kendisine sadece Biblos’un kaldığını söyleyerek mektuba başlamıştır.

Mektup Mısır’dan Biblos’a gönderilen mektuplara dair bilgiler içermektedir. Mısır firavunu Rib-Hadda’ya şöyle demektedir.: “ Sen bana diğer idarecilerden bütün idarecilerden daha çok mektup yazıyorsun.” Bu söz Mısır firavununun artık Rib-Hadda’dan bıktığının bir göstergesidir. Rib-Hadda, Mısır firavunun bu sözlerine karşılık şu cevabı vermiştir: “Neden diğer şehirlerin idarecileri size çok yazsın ki onların şehirleri işgale uğramadı, benim şehirlerim ise Aziru tarafından ele geçirildi” diyerek sık mesaj göndermesinde ki amacını yazmıştır.

EA 126 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 60 satırdan oluşmaktadır. Eksik kısımları oldukça fazladır. Rib-Hadda, bu mektubunda önceleri erzak yardımının geldiğinden bahsetmiş fakat şimdileri erzak bir yana askeri yardım bile gelmemektedir diye bir sitemde bulunmuştur. Daha sonraki satırlarda Mısır’dan

bir mektup geldiği anlaşılır ve mektupta: “kendi kendini korumasını” yazmaktadır. Rib-Hadda bu mesaja karşılık olarak: “kendi kendimi nasıl koruyabilirim? Abdi-Aşırtı’nın oğullarının her yeri ele geçirdiğinden bir tek Biblos’un elinde kaldığından” bahsetmiştir.

Mektubun 43. satırından itibaren Hititler’den bahsedilmektedir. Bu mektuptan öğrenilen bilgiye göre Hititler ülkeyi ateşe vermişler, tüm arazileri ele geçirmişler ve Biblos’a da saldıracaklarını ifade etmiştir. Abdi-Aşırtı ve oğullarının Hititlere altın verdiğiinden ve onların güçlü olduğundan bahsetmektedir. Açıkça görülüyor ki Hititler zaman kaybetmeden bölgedeki istikrarsızlıktan ve Mısır firavununun boşluğundan yararlanmışlardır.

EA 130 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Rib-Hadda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Mektup 52 satırdan eksiksiz oluşmaktadır. Biblos prensi klasik selamlama cümlelerinden sonra 14-32 aralığında şu ifadeleri yazmaktadır.: “Şu sözünüz, kendinizi ve şehri koruyun. Beni kim koruyabilir ki bakınız önceleri benim atalarım güçlüydü. Onlara karşı da şiddetli savaşlar olmuştu fakat sizin birlikleriniz onların yanındaydı. Ayrıca erzak tedariki sizin tarafınızdan sağlanıyordu. Şimdi bana karşı şiddetli savaşlar olmasına rağmen kralımızdan ne erzak tedariki ne de askeri destek konusunda bir yardım alıyoruz.” Diyerek Rib-Hadda mektubunda Mısır firavununa serzenişte bulunmuştur. Artık Mısır’dan yeteri kadar desteğin gelmediğini ve kendini koruyamadığını da açıkça mektubunda belirtmiştir.

EA 139 numaralı mektup, British müzesinde muhafaza edilmektedir. 29 satırdan oluşmaktadır. Mektubu gönderen kişi İlli-Rapih’tir. Bu kişinin Rib-Hadda’dan sonra Biblos’un yöneticisi olduğu düşünülmektedir. Amarna Arşivinde EA 128, EA 139 ve EA 140 üç tane mektup İlli-Rapih tarafından gönderilmiştir.

İlli-Rapih: “Aziru’nun bir suçlu olduğunu, onun Ammiya kralını, Eldata kralını, Irgata kralını ve de Mısır’ın bir komiserini öldürdüğünü, onun aynı zamanda Şumur’a zorla girdiğini” yazmaktadır.

Mektubun sonunda: “Biblos’un Mısır’a ait olduğunu yazmaktadır.

Bu mektuplardan EA 128 çok fazla hasar olduğundan okunamamaktadır. Okunabilen kısımlardan mektubun İlli-Rapih’e ait olduğu anlaşılmiştir.

İlli-Rapih’de Rib-Hadda gibi mektubuna başlarken selamlama ifadeleri ile mektubuna başlamaktadır. Mektubunda selamlama ifadeleri olarak aynı ifadeleri kullanmıştır. Bu ifadeler yukarıda da belirtildiği gibi “kralım, efendim, güneşime. Sizin uşağınız olan İlli-Rapih’in mesajıdır. Ben 7 kez ve 7 kez efendimin, güneşimin ayaklarına kapanırım.”

EA 140 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. İlli-Rapih tarafından gönderilmiştir ve 33 satır içermektedir. Mektubun bazı satırları eksiktir.

5-16 satırlar arasında efendisinden Biblos'u ihmal etmemesini istemektedir. Ardından da Biblos'un çok eski zamanlardan beri Mısır'a bağlı olduğundan bahsetmektedir. Sonraki satırlarda ise Aziru'nun Mısır ile bir iletişim kurduğu anlaşılmaktadır. İlli-Rapih bu konuda şu sözleri beyan etmektedir: "Aziru gibi her istediğini yapan biriyle neden irtibat kurdunuz" Mektubun 16-33. satırlarında Aziru'nun Şumur ve Ulaşsa'ya zorla girdiğini ayrıca Amqu memleketinin topraklarını da ele geçireceğini ifade etmiştir.

EA 139 ve EA 140 mektuplar Amurruların güçlü kralı Aziru'nun Rib-Hadda zamanında yaptığı faaliyetlerin İlli-Rapih zamanında da benzer şekilde yapıldığını gösteren mektuplardır. Biblos'a ve diğer komşu prensliklere saldırgan tutumlar sergileyen Amurrular hakkında bilgi vermektedir. Biblos'un idarecileri Amurrular'ı durdurabilmek için Mısır'a sıklıkla mektup yazmışlar fakat görülüyor ki bu mektuplara karşı Mısır'dan bu mektuplara karşılık olumlu yanıt alınamamıştır."¹⁴

Görülüyor ki bu mektupların çoğunluğu IV. Amenofis' (Akhenaton) e aittir. IV. Amenofis din reformu ile uğraşırken siyasete zaman ayıramamış ve Amurrular güç kazanmış Mısır'ın vassalı konumundaki devletleri kolaylıkla yağmalayabilmişlerdi.

"Amarna arşivinde bulunan Amurru kralı Abdi-Aşirta'nın göndermiş olduğu mektuplar, EA 60, EA 61, EA 62'dir. Amurru kralı Aziru'nun göndermiş olduğu mektuplar ise, EA 156, EA 157, EA 158, EA 159, EA 160, EA 161, EA 164, EA 165, EA 166, EA 168, EA 171'dir.

EA 170A Aziru'nun kardeşi Baalu tarafından EA 170B olarak numaralandırılan mektup Amur-Ba'la tarafından gönderilmiştir. EA 162 Mısır firavunu tarafından gönderilmiştir. EA 162. mektuba Mısır tarafından gönderilen mektupların arasında yer verilecektir.

EA 60 numaralı mektup, Abdi-Aşirta tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 32 satırdan oluşmaktadır. Mektubun bazı kısımlarında eksikler vardır. Abdi-Aşirta Mısır'ın vassalı konumundadır ve ona uygun şekilde hitabet sözcükleri ile mektubuna başlamıştır. Abdi-Aşirta mektubuna başlarken: "kırılım, güneşim, efendime. Sizin uşağınız ayağınızın altındaki kiri olan Abdi-Aşirta'nın mesajıdır. Ben kralımın, efendimin önünde 7 kez ve 7 kez eğilirim.

¹⁴ Cemal Yılmaz, a.g.e., S., 141.

Mektubun 6-9. satırlarında Abdi-Aşirta efendisine olan sadakatini ve onun evinin bir köpeği olduğunu ve bu sebeple de krala ait olan memleketinin topraklarını korumakla vazifeli olduğunu ifade etmektedir.

13-19. satırlar arasında Hurri tehlikesinden bahsedilmektedir. Abdi-Aşirta bu tehlikeye karşı Pahanate adlı komisere sürekli olarak bilgi verdiğini ifade etmektedir. Amurru'nun hırslı prensinin Şumur ve Ulaşsa'yı koruduğunu ve bu konuda Pahanete'den gerekli bilgi alınabileceğini söylemiştir.

Bu mektubun vermiş olduğu ifadelerden yukarıda bahsi geçen iki şehrin Hurri tehlikesi altında olduğundan kolayca bahsedilebilir. Ayrıca Biblos prensinin de verdiği bilgiyi değerlendirince Biblos ve Amurru arasında bir rekabet var diyebiliriz.

Şumur ve Ulaşsa tehlike altında iken Rib-Hadda mısır firavunundan yardım istemiştir. Mısır firavunu Rib-Hadda'nın yardım ihtiyacına pek de aldırmamıştır. Firavun, EA 126. mektupta "kendi kendini koru" demiştir. Mısır burada iyi bir politika amaçlamış ve iki prensliği de küstürmek istememiştir. EA 92. mektupta ise Biblos'a yardım ediyor gibi gözüküyor ama aslında burada edilen yardım bizzat Mısır tarafından değildir. EA 92. mektupta Firavun Rib-Hadda'ya Beyrut, Sidon, Tyre'nin yöneticilerine bir mektup yazmış bu mektubunda Rib-Hadda sizden bir yardım isterse ona yardım göndereceksiniz demektedir.

EA 61 numaralı mektup, Abdi-Aşirta tarafından yazılmıştır. Ashmolean müzesinde (Oxford) muhafaza edilmektedir. Mektubun geri kalan kısımları hasarlıdır.

EA 62. mektup, Abdi-Aşirta tarafından Mısır komiseri Pahanete'ye yazılmıştır. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 55 satırdan oluşmaktadır. Abdi-Aşirta Mısır komiserine de saygıda kusur etmemektedir.: "Efendim, sizin uşağınız olan Abdi-Aşirta'nın mesajıdır." Diyerek mektubuna başlamaktadır. Mektupta eksik satırlar çok fazladır.

Metnin 4-10. satırlarında geçen "onun Mısır'a karşı bir suç işlediği, Mısır'ın bir düşmanı olduğu yazılmıştır." Bu mesaja cevap olarak Abdi-Aşirta "Şumur'da orayı koruyacak hiçbir adam olmadığını, Şehlal'in birliklerinin orayı ele geçirdiğini, kendisinin orayı savunduğunu" yazmaktadır. Abdi-Aşirta'nın bu açıklamasından suçlamanın bu yönde olduğu kesinlik kazanmıştır. Rib-Hadda'nın Mısır'a gönderilen mesajları Şumur'un ele geçirildiği ve kendisine yardım gönderilmesi konusundaydı, belki de Mısır bu yüzden Abdi-Aşirta'yı suçlamış olabilir.

EA 156 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Abdi-Aşirta'nın oğlu Aziru tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 14 satırdan oluşmaktadır. Kısa bir mektuptur. Giriş kısmında selamlama ifadesi olarak "kralım, tanrım, efendim, güneşime. Sizin uşağınız olan Aziru'nun mektubudur. Aziru mektubunun 4-8. satırlarında "güneşim, efendim, ben sizin her

istediğinizi yapan hizmetkârınızım ve oğullarım da aynı şekilde sizin hizmetinizdedir.” Diyerek kendisinin ve oğullarının kralın emrinde olduğunu anlatmaktadır.

Bu mektubu gönderen Aziru muhtemelen tahta yeni çıkmıştı ve Mısır’a kendisini onaylatmak istiyordu. Sonuçta Mısır’ın vassal devleti konumundaydı ve kendisini Mısır’a onaylatması önemliydi.

EA 157 numaralı mektup, Aziru tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 41 satırdan oluşmaktadır. Metinde bazı satırlar eksiktir. Aziru selam ve itaat cümlelerinden sonra 6-8. satırlarda: “umarım; kralım, efendim daima onun hizmetinde olduğumu biliyordur.” Diyerek Mısır’ın hizmetinde olduğunu vurgulamaktadır. Yine bu satırların devamında “ben efendimin emirlerinden ayrılmam” demiştir.

25-35 satırlar arasında Hititlerden bahsedilmektedir. Eğer Hatti kralı bize saldırırsa efendimiz bize birlikleriyle ve savaş arabalarıyla yardım etmeli ve ben onun topraklarını korumalıyım demektedir. Aziru, mektubunun sonunda: “efendimin görevlileri ona nasıl hizmet ediyorsa bende aynı şekilde hizmet edeceğim.” Demiştir.

EA 158 numaralı mektup, Aziru tarafından Mısır memuru olan Tutu’ya gönderilmiştir. Kahire müzesinde muhafaza edilmektedir. 38 satırdan oluşmaktadır. Aziru mektubuna şu ifadelerle başlamaktadır.: “Tutu’ya benim efendime, babama. Senin oğlun ve hizmetkârın olan Aziru’nun mesajıdır. Ben sizin önünüzde eğilirim, umarım sizin için her şey yolundadır.” Mektubun 5-9 satırları arasında “kralımız bizden ne isterse yerine getireceğim” demektedir. Mektubun ilerleyen cümlelerinde Tutu’ya hitaben: “siz ne isterseniz onu da yerine getireceğim bunun için bana yazın yeterlidir.” Diyerek onunda hizmetinde olduğunu bildirmiştir.

Metnin 14-19 satırlarında Tutu’nun kendisinin içindeki değerini ve ona ait ne varsa bunların aynı zamanda Tutu’nun olduğunu belirten ifadelerle saygısını anlatmıştır. Aziru: “siz benim babamsınız, ben de sizin oğlunuzum Amurru sizin memleketinizdir. Benim evimde sizin evinizdir. Benden her ne isterseniz bana yazın ben onu yerine getireyim. Siz kralın şahsi hizmetinde yer almaktasınız ve onun huzurunda benim hakkımda kötü sözler söyleyen için cennet yasaklansın. Siz bu insanlara izin vermeyin.” Demektedir. Bu mektupta açıkça görüldüğü gibi Tutu’nun firavunun yanında çalışan memur olduğu açıktır. Aziru bu mektubunda kendisini Tutu’ya da sevdirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü kralın yanında kendisi hakkında kötü konuşulsun istememektedir. Bir nevi kaleyi içten fethetmek istemektedir.

Amarna arşivinde dört tane mektup Tutu’ya yazılmıştır. Bu da onun önemli bir memur olduğunu göstermektedir. Bu mektupta ki ilginç olan benzerlik ise EA 44’te

Hitit prensi Zita'nın "siz benim babamsınız" sözcüğünü kullanmış olması ve Aziru'nunda yine "baba" kelimesini kullanmış olmasıdır.

EA 160 numaralı mektup, Aziru tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 44 satırdan oluşmaktadır. Bazı kısımlarında eksiklikler vardır. Vladimir Golenischeff'in elindeydi fakat daha sonra Puşkin müzesine devretmiştir.

Bu mektubun genelinden anlaşılan Aziru'nun firavunun istemiş olduğu istekleri tamamlamaya çalıştığıdır.

14-19. satırlarda efendisine: "sekiz gemi yükü şimşir tomruğu hazırlamakta olduğunu" söylemektedir. Metnin devamında Şumur'un inşası hakkında bir meseleden bahsedilir. Aziru: "bu bölgenin inşası ile ilgilenemediğini nedeninin de Nuhaşşe ile savaş halinde olduğundan kaynaklandığını yazmaktadır." Daha sonraki cümlesinde: "bu yıl Şumur'u inşa edeceğini belirtmektedir. Aziru mektubunun 33-44 satırları arasında istenilen malzemelerin hazır olduğunu bu malzemelerin alınması için elçilerin gelmesinin gerektiğini yazmaktadır.

EA 161 numaralı mektupta, Aziru tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. British Müzesinde muhafaza edilmektedir. 56 satırdan oluşmaktadır. Metinde eksiklik yoktur. Klasik selamlama ve hürmet mesajlarından sonra firavuna kendisi hakkında bir şey konuşulursa onlara inanmamasını istemektedir. Mektubun devamında Mısır'dan Aziru'ya bir elçi geldiğini ve Aziru'nun yerinde olmadığını anlıyoruz. Aziru, elçinin geldiği sırada kendisinin Tunip'te olduğunu belirtmektedir. Aziru: "Elçinin geldiğini (bu elçinin adının Hani) olduğunu duyar duymaz harekete geçtiğini, ancak ona yetişemediğini, geldiğinde ise onun gitmiş olduğunu" belirtmektedir. Metnin devamında bu elçinin başı boş bırakılmadığını kardeşi Bet-İlini'nin onunla ilgilendiği ve elçiye öküz, koyun, keçi, kuş, yiyecek ve içecek verdiğini yazmaktadır.

Mektubun 24-34 satırlarında Hani'ye atlar ve eşekler verildiğinden bahsedilmektedir.

Aziru: "siz bana kendini Hani'den gizledin diyorsunuz. Sizin tanrınız ve güneş şahidim olsun ki ben o esnada Tunip'te idim." Demektedir. Mısır firavunu Aziru'ya inanmamış ve onun saklanmış olduğunu düşünmüştür.

Firavunun Aziru'dan bir başka rahatsızlığı da: "neden sen Hatti'nin elçilerinin ihtiyaçlarını karşıladın da bizim elçilerimizinkini karşılamadın?" diyerek Aziru'dan hesap sormuştur. Aziru da mektubun son satırında: "efendim elçilerini bize gönderin biz de onlara sizin huzurunuzda söz verdiğimiz yiyecek, içecek, gemi, yağ, Şimşir tomruğu ve diğer ahşap türleri gibi şeyleri verelim" diyerek mektubuna son vermiştir.

EA 165 numaralı mektup, Aziru tarafından firavuna gönderilmiştir. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Metin 45 satırdır ve bazı yerlerinde eksikler vardır. Aziru bu mektubunda: “ben güven içinde efendimizin nazik yüzünü görmek istiyorum.” demiştir.

Aziru 18-41. satırlarda Hatti kralının Nuhaşşe’de olduğunu belirtmiş ve Hatti kralına beddua etmiştir.: “Amurru’ya ve kralın topraklarına girene cennet yasaklansın” demektedir.

Metnin 28-41. satırlarında Tunip hakkında duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Aziru, Tunip’in Nuaşşe’ye iki günlük yürüme mesafesinde olduğundan bahsetmiş ve buranın Hatti saldırısına maruz kalacağını bildirmiştir.

Aziru, Mısır’daki efendisinin yanına gitmek için yanıp tutuşmakta olduğunun fakat Hatti kralının Nuhaşşe de olduğundan bahseder.

Efendisine kendisi hakkında söylenenlere inanılmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Aziru’nun hakkında konuşan ise Rib-Hadda’dır. Çünkü mektuplarında en çok Aziru’yu o şikâyet etmektedir.

EA 170. mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 44 satırdan oluşmaktadır. Bu mektup Aziru’nun kardeşleri, Baaluya ve Bet-ili tarafından Mısır’a gönderilmiştir. Mektubun muhatabı firavun değil Aziru’dur. Bu bakımdan bu mektup farklı bir önem taşımaktadır. İçerik olarak Aziru’ya memlekette her şeyin yolunda olduğuna dair mesaj verilir.

Mektupta giriş ve selamlama ifadeleri şu şekildedir.: “kralımız, efendimize, Baaluya ve Bet-ili’nin mesajıdır. Biz efendimizin ayaklarına kapanırız. Burada her şey iyi durumdadır.”

Baaluya mektubun 14-18. satırlarında Lupakku’nun idaresindeki Hatti birliklerinin Amqu’yu ve Aaddumi’yi ele geçirdiği konusunda efendisini bilgilendirmektedir. Mektubun devamında Zita’nın Nuhaşşe’ye 90 bin kişilik kuvvetle geldiğini duyduklarını ancak kesin olarak doğrulamadığını yazmaktadır. Bet-ili’nin bu bilgiyi doğrulamak için bölgeye gönderildiğinden bahsedilmiştir.

Bu mektubun geneline bakıldığında mektup bir rapor niteliği taşımaktadır.

Ugarit yazışmaları, Jana Mynarova’nın Language of Amarna- Language of diplomacy perspectives on the Amarna Letters ve W. L. Moran’ın Amarna Letters adlı çalışmalarından tespit edildiğine göre Ugarit bölgesinden Mısır’a EA 45, EA 48, EA 49 olarak sıralanan mektuplar gönderilmiştir.

Ugarit kralı Ammiştamru tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Ugarit’te Mısır’ın vassal devleti konumunda olduğu için selamlama ve giriş kısımları ona göre yazılmıştır.: “kralım, güneşim, efendime sizin uşağınız Ammiştamru’nun mesajıdır.

Ben 7 kez ve 7 kez sizin ayaklarınıza kapanırım. Umarım kralımız için, onun ev halkı için, baş zevcesi için, diğer eşleri için, oğulları için, okçuları için ve efendimizin sahip olduğu her ne varsa her şey iyi durumdadır.

Metnin 8-21 satırları arasında bazı kişilerden bahsedilmektedir. Bu kişilerin mısırlı olduğunu, efendisine elçi gönderdiğini ve bahsedilen adamların Mısır'a teslim edeceğini söylemektedir. Mektupta eksik kısımlar olduğu için okunması imkânsızdır.

EA 48 numaralı mektup, bu mektubu gönderen kişi tam olarak belli değildir. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektupta çok fazla eksikler vardır. Ama okunabilen kısımlardan "Heba" ismi çıkmaktadır. Mektubu gönderen kişi muhatabına "ayaklarınıza kapanırım" diye saygısını belirtmektedir. Mektuptan anlaşıldığı kadarı ile Mısır'a kavanoz içinde güzel kokulu bir ürün gönderilmiştir. Bu güzel kokulu kavanozun ismi mektupta Şu-ur-wa'dır. Çevirisi yapıldığında Balsam olarak karşılık bulmaktadır. Bu mektubun özelliği, Amarna arşivinde sadece siyasi yazışmaların değil, başka konularında yazışıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

EA 49 numaralı mektup, Kahire müzesinde muhafaza edilmektedir. Ugarit kralı Niqm-Adda tarafından Mısır firavununa yazılmıştır. Mektup 26 satırdır. Bu mektupta bir hekim talep edilmektedir.

Mektubun 17-26 satırları arasında eksik kısımlar bir hayli fazladır. Niqm-Adda efendisinden Kuşhili iki saray görevlisi istemektedir. Amarna arşivindeki Ugarit mektupları Mısır'da tıbbın gelişmiş olduğu bilgisini bize kanıtlamaktadır. Ayrıca devletlerin sadece siyasi yazıştığını değil farklı alanlarda da yazışmalar yapıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Nuhaşşe, Suriye-Filistin bölgesinde küçük prensliklerdendir. Aleppo'nun güneyinde yer alır. Amarna arşivi incelendiğinde Nuhaşşe'den 1 adet mektubun gönderildiği anlaşılmaktadır. Nuhaşşe'nin yöneticisi Addunirari tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir.

EA 51. mektup, Addunirari tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 17 satırdan oluşmaktadır. Mektubun bazı kısımlarında eksiklikler mevcuttur. Addunirari sözlerine efendisine olan bağlılığı ve süslü kelimeleri ile başlamıştır. Mektubun devam eden satırlarında "senin atan Manahpiya (III. Amenofis) benim atam Taku'yu Nuhaşşe'ye kral yapmıştı, aynı zamanda onun başına yağ dökme ritüelinide o yaptı." Demiştir. Bu eski hatırayı aktararak firavuna aralarındaki bağın çok eskiye dayandığını hatırlatmak istemiştir.

Bu mektupta asıl önemli ola konu; tabletin arka satırlarında geçen Hatti kralının kendilerine bir anlaşma teklif ettiğinin ancak bunu reddettiklerini belirttikten sonra

hâlâ Mısır'ın hizmetkârı olduklarını bildirmiştir.” Addunirari 7-17 satırlarda ise Mısır'ın efendisinin ortaya çıkıp kendilerine yardım etmesini eğer gelemeyecekse danışmanlarından birini yanında birlikler ve savaş arabalarıyla beraber göndermesini” istemiştir. Addunirari'nin yardım talep etmesi Hititler'in saldırı ihtimaline karşılık olabilir.

Suriye Filistin bölgesindeki küçük prensliklerden biri olan Qatna da Mısır'ınvassalları arasındaydı. Qatna, Biblos ile Tunip'in arasında yer almaktadır. Mısır'a gönderilmiş olan mektuplar Akizzi tarafından yazılmıştır. Bunlar EA 52, EA 53,EA 54 ve EA 55 olarak numaralandırılmıştır.

EA 52 numaralı mektup, Akizzi tarafından Mısır firavununa gönderilmiş olan bu mektup Kahire Müzesinde yer almaktadır. 46 satırdan oluşmaktadır. Metnin 8-35 arasında eksiklikler vardır. Fakat W. L. Moran'da ifade edildiği üzerine 31. satırın sonunda “o onlarıçaldı” denilerek Hitit kralı suçlanmaktadır.

Akizzi de diğer vassallar gibi mektubuna efendisine olanbağlılığını dile getirerek başlamıştır: “Mısır kralına sizin uşağınız olan Akizzi'ninmesajıdır. Ben 7 kez efendimin, fırtına tanrımın ayaklarına kapanırım.” Moran'dabelirtildiğine göre Akizzi Mısır firavununa my storm god “fırtına tanrım” ifadesiyle seslenmiştir bu da onların Mısır firavununa bu gözle baktığını göstermektedir. Amarnamektuplarında genelde Mısır firavununa güneşim diye seslenilmiştir fakat Akizzi bununyerine kendi inançlarındaki bir ifadeyle seslenmiş oluyordu.

EA 53 numaralı mektup, Akizzi'nin bu mektubu Mısır firavununa gönderilmiştir. British müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektup 70 satırdan oluşmaktadır. Yer yer eksik kısımlar vardır. Ama metnin anlam bütünlüğünü bozmamaktadır. Akizzi'nin giriş cümleleri: “güneşin oğlu efendim Namhurya'ya (Akhenaton) onun uşağı olan Akizzi'nin mesajıdır. Ben 7 kez ve 7 kez efendimin kralımın ayaklarına kapanırım.” Qatna prensi bu ifadelerinin ardından “kardeşinin Hititlerin baskısında olduğunu, onların Qidşu'nun (kadeş) idarecisi Aitukama'ya haberci olarak Qatna'ya gönderdiğini, istedikleri şeyinde onu Hititlere götürmek” olduğunu belirtmiştir. Akizzi ise kendisine gelen bu kişiye “ ben nasıl oraya giderim, ben Mısır'ın bir hizmetçisiyim” demiştir. Bu tedirgin edici gelişmenin akabinde Akizzi Mısır'ın efendisinden bir an evvel ortaya çıkmasını istemiştir. Bu sayede kendisini rahata erdireceğini, Mısır firavunu ortaya çıkarsa eğer rahata kavuşacağını yazmaktadır.

Metnin 24-34. satırlarında eksik kısımlar olmasına rağmen anlaşılabilir durumdadır. Kadeş'in idarecisi Aitukama'nın Upu'ya geldiği efendisinin memleketini yakıp yıktığı buradaki yöneticilerin evlerini ele geçirdiği okunabilmektedir. Bu satırlardan anladığımız en önemli bilgi nu dönemde Kadeş'in idarecisinin Aitukama'nın olduğunu bize bildirmektedir. Akizzi devam eden cümlelerinde kendisi gibi olan ve kralın hizmetinde olan bazı isimler saymıştır.: “Nuhaşşe'nin kralı, Nii'nin kralı, Zinzar'ın kralı ve Tunab'ın kralı” bu isimler kralın yanında ve krala destek vermek için hazır konumda olduğunu belirtmiştir.”

Bu mektupta Akizzi, açıkça belirtildiği gibi yardım istemiştir ve zor durumdadır.: “eğer siz gelmezseniz okçularınızı gönderiniz” demektedir.

Akizzi'nin hem kendisinin hem de Upu/Apu bölgesinin tehlikede olduğu anlaşılmalıdır. Bu tehlikenin de Kadeş (Qidşu) idarecisi Aitukama'dan ve onun yandaşlarından kaynaklandığını anlatmaktadır.

EA 54 numaralı mektup, Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Oldukça fazla zarar görmüş ve okunamamaktadır.

EA 55 numaralı mektup, Akizzi'nin Amarna arşivinde bulunan son mektubudur. British Müzesinde muhafaza edilmektedir. Akizzi mektubu Namhurya' (Akhenaton) ya göndermiştir. Qatna prensi mektubuna "efendim, güneşin oğlu olan Namhurya'ya. Sizin uşağınız olan Akizzi'nin mesajıdır. Ben 7 kez ve 7 kez sizin ayaklarınıza kapanırım. Ben sizi terk etmedim. Atalarım zamanından beri burası sizindir. Ben de efendime aidim." Yazmaktadır.

Mektubun 10-15. satırlarında Akizzi'nin ifadelerinden Mısır'dan birliklerin Qatna'ya geldiği zaman burada onlar için yiyecek, öküz, koyun, oğlak, bal ve yağ temin edildiği belirtilmektedir.

Akizzi 16-24. satırlar arasında: "tüm ülkelerin, Mısır'ın efendisinden korktuğunu" devam eden satırda ise "bölgeye hâkim birliklerin gönderilmesinin zaruri olduğu vurgulanmıştır. Ardından orduların hemen gelmesi gerektiği yoksa tüm ülkenin Aziru'nun eline geçeceğinden bahseder. Bu da, Rib-Hadda'nın gönderdiği mesajları haklı çıkarmaktadır.

38-48. satırlarda eksiklikler olsa da anlaşıldığı kadarıyla Hititler'in Qatnayı yakıp yıktığı ortaya çıkmaktadır.

Hititler'in büyük kralı I. Şuppiluliuma bu dönemde Qatna ve Suriye bölgesindeki birçok yere hâkim olmuştur. I. Şuppiluliuma çok cesurca hareket etmiş ve Mısır'a bağlı olan bazı krallıkları almıştır, bu krallıklar: Aleppo, Muskish, Niya, Arahtu, Qatna, ve Nuhaşşe'dir. Hititler sadece bu bölge de Mitannilere bağlı olan Kargamış'ı ele geçirememişlerdir. Şuppiluliuma bu başarısının ardından tekrar Suriye üzerine yürümüştür ki buna "ikinci Suriye" seferi denir.

Akizzi mektubunun 53-66 satırları arasında atalarının inandığı bir tanrı olan (Şimigi) heykelini Hititler'in ele geçirdiğinden ve bu heykelin yapılması gerektiğinden bahseder. Bu heykeli yapmak için Mısır'dan altın talebinde bulunmuştur.

III. Amenofis zamanında Mısır'a kafa tutanların arasında olan Megiddo çok büyük yenilgi almıştır. Megiddo Suriye-Filistin bölgesinde önemli bir yerdedir. Amarna çağında Mısır'a gelen mektuplar Biridiya ve Yaşdata tarafından gönderilmiştir. EA 242, EA 243, EA 244, EA 246, EA 365 Biridiya EA 248 ise Yaşdata tarafından gönderilmiştir.

EA 242 numaralı mektup, bu mektup Megiddo'nun yöneticisi Biridiya tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 17 satırdan oluşmaktadır. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Metnin bazı kısımlarında eksiklikler olsa da anlam içeriğini bozmamaktadır.

Biridiya mektubun selamlama ve hürmet bildiren kısmında şu ifadeleri kullanmıştır.: "kralım, efendim, güneşime, onun sadık uşağı Megiddo'nun yöneticisi Biridiya'nın Mesajıdır. Ben 7 kez ve 7 kez kralımın, efendimin, güneşimin ayaklarına kapanırım."

Metnin gelişme-sonuç kısımları eksik olsa da anlaşıldığı kadarıyla Biridiya efendisinin talimatlarını yerine getirmiştir. Mısır firavunu Biridiya'dan 30 öküz, (x) koyun ve keçi, (x) kuş gönderdiğini bildirmektedir.

EA 243 numaralı mektup, Biridiya tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Mektup 22 satırdan oluşmaktadır. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Metinde bahsedilen konu Mısır firavununun Megiddo'ya vermiş olduğu talimatların uyulduğu ve de Megiddo'nun Apirular'ın tehlikesi altında olduğuyula ilgilidir. Mektupta Megiddo'nun yöneticisi efendisine çok şiddetli saldırıya maruz kaldığını fakat kenti koruduğunu bildirir.

EA 248 numaralı mektup, mektup Yaşdata tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Louvre müzesinde (Antiquites Orianteles) bulunur. 22 satırdan oluşmaktadır. Eksik kısım bulunmamaktadır.

Yaşdata'nın selamlama ifadeleri şu şekildedir.: “kralım, efendim, güneşim, tanrım. Kralımın sadık uşağı ve ayağının tozu olan Yaşdata'nın mesajıdır. Ben 7 kez ve 7 kez sizin ayaklarınıza kapanırım.” Demektedir.

Mektubun devamında Yaşdata insanların, onun öküzlere öldürdüğünü ve kendisini de memleketten uzaklaştırdığını yazmaktadır. Bu yüzden Biridya ile birlikte olduğunu söylemektedir. Mısır firavunundan kendisini ihmal etmemesini ve yardım etmesini istemektedir.

III. Amenofis, Megiddo savaşı esnasında bölgenin hâkimi olmuş ve o zamandan Geç Bronz Çağı'nın sonuna kadar Mısır buradaki hâkimiyetini sürdürmüştür. Bu bölge Geç Bronz Çağı'na ait belgelerde “Aba, Apa, Apina, Upi, Upu,” adındaki bölgenin merkezi olarak geçmektedir. Amarna Arşivinden öğrenilen bilgiye göre Damascus'un yöneticisi Biryawaza idi. Onun döneminde ise Mısır'da Akhenaton olduğu düşünülmektedir. Kadeş savaşından sonra Damascus Hititler'in elinde kalmıştır. Mısır buradan çekilmiştir.

EA 194 numaralı mektup, mektup Biryawaza tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. 32 satırdan oluşmaktadır. Bazı kısımları eksiktir.

Biryawaza, mektubuna Amarna çağı'nın klasik selamlama ifadelerini kullanarak başlamıştır. Mektubun son satırında mektubu gönderirken kardeşini de gönderdiğini belirtmiştir.

EA 195 numaralı mektup, Biryawaza tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 32 satırdan oluşmaktadır. Kahire müzesinde muhafaza edilmektedir. Klasik selamlama cümlelerinden sonra önemli olan konu ise firavunun Biryawaza'dan asker toplamasını emretmesi ve Biryawaza'nın da bu emri yerine getirdiğini hatta kendi ordusu dışında Apirular'dan (Habirular) ve Suteonlar'dan askerler bulunduğu bilgisini vermesidir.

Burada dikkati çeken husus şu ki Habirular'ın paralı askerlik yaptığına dair bilgi vermesidir.

EA 196 numaralı mektup, Biryawaza tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 43 satırdan oluşmaktadır. Mektupta eksik kısımlar çok fazladır. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir.

Metnin 5-12. satırlarında: “ben efendime ait olan bu şehri koruyorum, umarım efendim garnizonu, burada olan Hattiler'e karşı acil olarak gönderir.”

Biryawaza mektubun sonlarında kendisine 200 asker verilmesini ve bu sayede efendisinin memleketini koruyabileceğini söylemiştir.”

EA 209 numaralı mektup, bu mektupta bir yönetici olduğu tahmin edilen Zişammimi tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Louvre (Atiquites Orientales) müzesinde muhafaza edilmektedir. 16 satırdan oluşmaktadır.

Mektupta, “kralım, efendime, sizin uşağınız Zişamimi'nin mesajıdır. Ben 7 kez ve 7 kez sizin ayaklarınıza kapanırım. Ben sizin şehrinizde çok mutluyum. Bakınız ben daima sizin hizmetinizdeyim ve bakınız ben sizin şehrinizdeyim eğer ben burayı korumazsam o zaman tanrı sizin elinizle benim başımı paramparça eder.”

Kenan bölgesinde bir Fenike kenti olan Sidon, Lübnan'ın başkenti Beyrut'un güneyinde yer alan antik bir liman kentidir. Bölge Sayda olarak da bilinir. Burası Geç Bronz çağı'nda Mısır'ın kontrolünde idi.

Amarna mektupları arasında Sidon'un yöneticisi Zimredda tarafından gönderilmiş olan 2 adet mektup bulunmaktadır. Bu mektuplardan Zimredda ile Tyre'nin yöneticisi Abi-Milku arasında anlaşmazlıkların olduğu tespit edilmiştir.

EA 144 numaralı mektup, Zimredda tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Mektup 30 satırdan oluşmaktadır. Mektupta eksik bir kısım yoktur. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir.

Zimredda'nın selamlama ve saygı bildiren ifadeleri şu şekildedir: “kralım, efendim, tanrım, güneşim, hayatımın kaynağı. Böylece Zimredda der. Ben efendim, tanrım, güneşim, hayatımın kaynağı olan sizin ayaklarınıza kapanırım 7 kez ve 7 kez.”

Mektubun 13-21. satırları arasında Mısır firavunundan, Zimredda'ya mektup geldiğini ve onun çok mutlu olduğunu anlıyoruz. Metnin devamında Sidon'un Mısır'dan gelecek olan okçuları beklediğini görüyoruz. Zimredda'nın sözlerinden onun kentnin ve hatta diğer kentlerin tehlike altında olduğu anlaşılmaktadır. Bu tehlike Suriye-Filistin bölgesindeki prensliklerin bir kâbusu olan Apirular'dan (Habiru) kaynaklanmaktaydı.

Zimredda, kendisinin sorumluluğunda olan tüm şehirlerin Apirular'a dâhil olduğunu belirttiikten sonra Apirular'a karşı Mısır ile birlikte mücadele etmek istemiş ve okçu birlik talep etmiştir.

EA 145 numaralı mektup, bu mektup 29 satırdan oluşmaktadır. Bazı bölümlerde eksiklikler vardır. Berlin vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Zimredda'nın bu mektubu Mısır firavununa değil onun yanında çalışan bir görevliye gönderilmiştir.

Mektubun ilk satırlarında gönderen kişinin ismi yazılıdır. Fakat eksiklikler olduğu için mektup okunamamaktadır. Mektupta Zimredda, efendim ben sizin ayaklarınıza kapanırım demiştir ama firavuna denildiği gibi 7 kez ve 7 kez denilmemiştir. Metin daha sonra şu ifadelerle devam eder.: “biliyorsunuz ki ben güvendeyim siz bana efendimizin ağzından çıkan sözleri getirdiniz. Sizin bana söylediklerinizi duydum (x) şiddetli bir savaş var. Kralımız onun emirlerini tüm ciddiyetiyle bize gönderiyor fakat bunlar bize ulaşmıyor. Sizin bana Amurru memleketiyle alakalı şu emrinize gelince: bana oradan ne duyarsanız haber edin...” mektubu gönderen muhtemelen üst düzey bir devlet adamı veya elçi olmalı ki Zimredda ona oldukça saygılı bir şekilde hitap etmiştir.

Tarihi M.Ö.3. binyıl ortalarına kadar dayanan Tyre günümüzde Lübnan sınırları içerisinde olup önemli bir liman kentidir. Kentin tarihi hakkında Ebla, Ugarit ve Amarna belgeleri detaylı bilgiler ermektedir. Amarna çağı'na ait belgelerden Tyre'nin, Mısır'ın vassallarından biri olduğu tespit edilmiştir. Bu dönemin belgelerinde Tyre'nin adı “Surru” olarak geçmektedir. Günümüzde ise “Tir” veya “Sur” olarak bilinmektedir. Amarna Çağı'nda Tyre'nin yöneticisi Abi-Milku adında bir kişiydi. EA 146, EA 155 arasında yer alan mektuplar Abi-Milku tarafından Akhenaton'a gönderilmiştir. Ayrıca EA 295'de Baluşıpti tarafından bu bölgeden Mısır'a gönderilmiştir. Böylelikle Tyre'den 11 mektubun Mısır'a gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Abi-Milku, Zimredda'nın kente saldıracağını, kentin yiyecek ve içecek tedariki hususunda sıkıntıya düşürüldüğünü firavuna şikâyet etmiştir. Hatta onun Mısır'ın düşmanlarıyla beraber hareket ettiğini savunmuştur. Mısır'ın bu düşmanı olarak da Amurrular gösterilmiştir.

Geç Bronz Çağı'nın Mısır'ın vassalı olan Tyre'nin kaderi bu dönemden itibaren belirsizlik arz etmeye başlamıştır. Amarna arşivinin sunmuş olduğu bilgilerin bu devrin son ermesiyle birlikte ortadan kalkması, Tyre hakkında detaylı bilgiler edinilmesini güçleştirmiştir. Tyre'nin de M.Ö. 12. yüzyılda meydana gelen Deniz Kavimleri'nin getirmiş olduğu yıkım dalgasından etkilenmiş olması da imkan dâhilindedir.

EA 146 numaralı mektup, Abi-Milku bu mektubu Mısır firavununa gönderilmiştir. 22 satırdan oluşmaktadır. Metnin bazı satırları eksiktir. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Abi-Milku mektubuna klasik selamlama ifadeleri ile başlamıştır. “kralım, efendim, güneşime. Sizin uşağınız Abi-Milku’nun mesajıdır. Ben 7 kez ve 7 kez ayaklarınıza kapanırım. Ben sizin ayağınızın ve ayağınızdaki sandalların tozuyum. Siz sonsuz bir güneşsiniz.

Metnin devamında Tyre’nin yöneticisi şehri koruduğunu belirtmektedir. Mektupta Amarna arşivinden de öğrenilen bilgiye göre Sidon’un yöneticisi ile düşmandır. Bu mektupta da Sidon’un yöneticisinden bahsetmektedir. Sidon’un kendilerine su vermediğine ve sularının az kaldığını yazmaktadır. Daha sonraki satırında Apirular’dan (Habiru) bahsetmektedir.

EA 147 numaralı mektup, Abi-Milku tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 71 satırdan oluşmaktadır. Bu mektup British müzesinde muhafaza edilmektedir. Tyre’nin yöneticisinin bu mektubu firavuna yapılan övgülerden oluşmaktadır. “... Efendim her gün doğan güneş gibidir. O, tüm memleketlere güçlü kollarıyla barış getirir... Efendimin tatlı nefesi bana geldiği zaman çok mutlu olurum... Eğer birisi efendimin emirlerini yerine getirmese onun şehri, evi harap edilir ve onun ismi hala hiçbir yerde anılmaz. Ama efendisinin her emrini yerine getirene bakın, onun şehri, evi refah içinde, onun ismi sonsuza dek anılır. Siz benim üzerime doğan bir güneşsiniz ve sizin güçlü kollarınız sayesinde ben güvendedim...”

EA 147 numaralı mektup yukarıda yazdığım ifadeler ve bu ifadelerle benzer övgülerle doludur. Son satırda Abi-Milku, Sidon’un yöneticisi Zimredda’yı efendisine şikayet etmektedir.

EA 148 numaralı mektup, Abi-Milku’nun bu mektubu Mısır firavununa yazılmıştır. 47 satırdan oluşmaktadır. Mektup Kahire müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektup klasik selamlama ifadeleri ile başlamaktadır.

Metnin 4-8. satırları arasında: “kralım, efendim, bana cam istediği hakkında yazdı. Ben onu efendime 100 şekel ağırlığında verdim.”¹⁵ 4-8. Satır aralarında metin Mısır’ın cam ihtiyacının Suriye-Filistin bölgesindeki vassal konumunda olan Tyre’den karşılamıştır. Burada önemli olan bir hususta Tyre’nin cam işçiliği ile uğraşmasıdır. “Abi-Milku daha sonraki ifadesinde şehri korumak için saray muhafızı istemiştir. Bunun ardından da “umarım efendimi görebilirim” diyerek onu görme arzusunda olduğunu belirtmiştir.

Mektubun 18-26. satırlarında Zimredda’nın Abi-Milku’ya ait saray muhafızlarını ele geçirdiğinden bahsedilmektedir. Abi-Milku daha sonraki satırlarında Mısır’dan usu adında bir komiserin görevlendirilmesini, onun Tyre’ye su, ahşap, saman, kil tedarik etmesini istemiştir. Mektubun buradan sonraki kısımlarında yine Zimredda hakkında şikayetler yer almaktadır.: “Zimredda barışa dair olan yemini bozdu. O efendimizin topraklarına saldıranlardan biridir. Hazor’un kralı sarayını terk etti ve Appirular’ın yanında saf tuttu. Umarım kralım saray muhafızları hakkında ilgisini gösterir. Bunlar hain yoldaşlar (Sidon ve Hazar kralları). O (Hazor’un kralı), kralımızın topraklarını Apiru’lar için ele geçirdi. Umarım kralımız Kenan bölgesini bir komiserine sorar.” Bu ifadelerden anlaşılan Mısır’ın toprakları saldırı altındadır ve saldırıyı yapanlar Mısır’ın vassalı konumundaki krallıklardır. Nedenine bakacak olursak eğer Mısır ya fazla bu krallıklarla ilgilenemedi, istedikleri yardımı gerçekleştiremedi ya da ülkesinde başka işlerle uğraşırken bu krallıkları boşladı ve onlarda bu boşluktan yararlandılar.

¹⁵ Cemal Yılmaz A.g.e., S.,117.

EA 151 numaralı mektup, Abi-Milku tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. Mektup 70 satırdan oluşmaktadır. British müzesinde muhafaza edilmektedir. Eksik bir kısım yoktur. Mektubun ilk kısımları selamlama, saygı ve kendisine verilen görevlerin yapıldığını belirten ifadelerden oluşmaktadır.

Bu mektupta Sidon'un yöneticisi Zimredda hakkında şikayet yer almaktadır.: "benim arzum efendimin yüzünü görmektir. Fakat Zimredda'nın yüzünden bunu yapamıyorum. O, benim Mısır'a gideceğimi duydu ve bana karşı savaş açtı. Umarım kralım bana 20 adam verir. Ve onun şehrini koruyabilirim; böylece efendimin nazik yüzüne bakabilme imkânına kavuşurum. Ben kendimi efendime hizmet etmeye adadım. Benim efendim onun komiserine benim kendimi ona adayıp adamadığımı soruyor. Ben elçimi efendime gönderiyorum. Umarım efendim elçisini bana gönderir ve ben onu (müsaade etmesiyle) görebilirim. Ben kendimi tamamen efendimin yüzünü görmeye adadım. Daha sonraki ifadelerden Abi-Milku'nun su ve ahşap istediği görülmektedir. Su ve ahşap istemesinin sebebinde kendisinin bir ada üzerinde yaşadığını savunmasıdır. Bu ifadenin ardından Mısır'a bir İlimilku adında bir elçi gönderildi bu elçi ile birlikte 5 talent ağırlığında bir çekiç ve bir kamçı gönderildiği belirtilmektedir.

Mektubun 49-58. satırlarında Mısır firavununun Abi-Milku'ya verdiği görevden bahsedilir: "Danuna kralı öldü, onun ölümünden sonra kardeşi kral oldu ve onun ülkesi barış içinde Ugarit sarayında bir yangın çıktı bu sebeple sarayın yarısı tahrip oldu. Hitit birlikleri ile ilgili bir malumat yok. Quidşu (Kadeş) prensi ve Aziru, Birwaza'ya karşı savaş halindedir. Ben Zimredda'nın bir haksızlığını gördüm, Aziru'nun şehirlerinden gemileri ve askerleri bana karşı topladı. Benim efendimin bir saray muhafızının korkması iyi bir şey midir? Tümü korktu. Umarım efendim onun uşağına ilgisini gösterir ve ortaya çıkar."

Abi-Milku bu mektubunda Mısır'a gidip efendisini görmek istediğini bildirmiş ve mektupta bahsedilen elçiyi de muhtemelen efendisinden onu görmek için müsaade alması aracılığıyla göndermişti. Mektupta, Mısır firavununun Tyre'yi haber alma teşkilatı gibi kullandığı dikkati çekmektedir.

EA 152 numaralı mektup, Abi-Milku tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 66 satırdan oluşmaktadır. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektubun çoğu kırıktır. Metnin okunabilen kısımlarından anlaşıldığı kadarı ile Zimredda'ya karşı firavundan yardım talep edilmek maksadı ile yazılmıştır.

EA 153 numaralı mektup, Abu-Milku tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 20 satırdan oluşmaktadır. Mektup Metropolitan sanat müzesinde muhafaza edilmektedir. Metnin çevirisi: "kralım, efendime onun uşağı olan Abi-Milku'nun mesajıdır. Ben 7 kez ve 7 kez sizin ayaklarınıza kapanırım. Kralım ne dediyse yaptım. Tüm memleketler kralımın birliklerinden korkar. Ben kralımın gelme ihtimaline karşı adamlarımı gemilerine yerleştirdim. Ona itaat etmeyenin evi ve hayatı mahvolur. Ben kralımın, efendimin şehrini koruyorum ve benim güvenliğimde efendimin teminatındadır. Umarım efendim onun yanında yer alan bu uşağına dikkate alır."

EA 154 numaralı mektup, Abi-Milku'nun firavuna gönderdiği bu mektup 29 satırdan oluşmaktadır. Metnin bazı kısımları eksiktir. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir.

Abi-Milku bu mektubunda efendisinden aldığı emirleri yerine getirdiğiyle alakalı malumat vermektedir.: "efendim bana şu şekilde yazdı: Yawa'ya karşı benim birliklerime izin verin. Kralım ne dediyse ona büyük bir memnuniyetle uydum dahası efendimin birlikleri buradan ayrılışından sonra Sidon'un yöneticisi Zimredda bana ve benim halkıma su ve ahşap alması için müsaade etmiyor. O benim bir adamımı öldürdü

ve bir diğeri ele geçirdi. Umarım kralımız bizimle ilgilenir. Metnin 21-29 satırları arası eksiktir.

Mektuptan anlaşılan firavunun Abi-Milkudan istekte bulunmuş olması ve Abi-Milku'nunda bu istekleri yerine getirmiş olduğu belirtilir. Yine Sidon ile aralarındaki anlaşmazlıktan firavuna bahsedilmiştir.

EA 155 numaralı mektup, Abu-Milku tarafından Mısır firavununa gönderilmiştir. 71 satırdan oluşmaktadır. Bazı satırlarda eksiklikler vardır. British müzesinde muhafaza edilmektedir.

Abi-Milku mektubunda: “kralım, güneşim olan efendime sizin uşağınız olan Abi-Milku'nun mesajıdır. Ben 7 kez ve 7 kez sizin ayaklarınıza kapanırım. Ben sizin ayağınızdaki sandalların kiriyim, siz ise ölümsüz bir güneşsiniz. Kralım sizin ve Mayati'nin uşağına (Abi-Milku kendisinden bahsediyor) su verilmesi konusunda emir verdi ama onlar emre uymadı. Umarım kralımız Mayati'nin uşağı olan benimle yaşayabilmem için ilgilenir.” Bu ifadeler bize gösteriyor ki Abi-Milku hem firavuna hem de firavunun kızı Mayati'ye seslenmektedir. Mektupta Mayati'ye neden seslendiği tam olarak bilinmese de Mayati'nin de desteğini almak istemiştir diyebiliriz. Su konusunda da emirlere uyulmadığından bahsedilir burada bahsi geçen Sidon kralı Zimredda olabilir. Çünkü diğeri mektuplarda suyu kestiğinden bahsetmişti ve ahşap konusunda da sıkıntı çıkarmıştı.

Metnin 17-23 satırlarında Abi-Milku su ve yaşam için gerekli olan ürünlerin kalmadığından, ölümlerini defnedemediklerinden söz etmekte, efendisinden yardım talebinde bulunmaktadır.

Metnin 65-71 satırları arasında bazı eksiklikler olsa da Abi-Milku bu satırlarda önemli bilgiler anlatmaktadır. Abi-Milku efendisine Şumur'a dair bilgi vermiştir, eksik kısımların oluşundan anlam çıkmamaktadır. Ardından gelen ifade de Beyrut'un 1 gemi ve Sidon'un 2 gemi ile hizmet ettiğinden bahsedilmekte ama burada eksik kısım bulunması anlam akışını bozmaktadır. Bu cümleden Beyrut ve Sidon'un Şumur'un işgalinde yer almış yahut Şumur'a yardıma gitmiş olabilecekleri akla uygun gelmektedir. Ben ise sizin gemilerinizin tümüyle hizmet edeceğim diyen Abi-Milku son olarak umarım efendim bize ilgisini gösterir diyerek mektubuna son vermiştir.¹⁶

“Amarna Mektupları daha detaylı incelendiğinde görülüyorki; M.Ö. 1400- 1350 Babilde Kaslar (III. Babil) sülalesi, Mısırdaki ise XVIII. Sülale hâkimdi. Kaslar Babylonia'ya Karaduniaş diyorlardı. Babil mektupları, bütün Önasya'ya hâkim olan Pax Egypticum sayesinde, birbirinden o kadar uzak olan iki eski medeniyet merkezi, Mısır ve Babil devletleri arasında büyük bir dostluk bulunduğunu gösterir.

Mısır-Babil münasebetlerinin kronolojisi ancak sinkronizma ile mümkün olmaktadır. Mektuplarda şöyle bir Sinkronizma görülüyor; Babil kralı Kadaşman Enlik'in babası III. Amenofis'e kızını vermiştir. (EA1, 12). Bundan başka aynı mektupta: “ Babanın sözlerini unutma, o aramıza dostluk koymuştu” deniliyor. (EA1, 63). Bütün Amarna mektuplarını ilk defa toplayarak neşreden İsveçli Bilgin J.A. Kunudtzon ve mektupların tefsirini yapan weber, Enlik= Harbe okunuşuna dayanarak bu mektupları Kadaşman- Harbeye izafe etmişlerdi. Bu yanlışa birçok

¹⁶ Cemal Yılmaz, a.g.e. S.172.

eserde rastlanır. Hâlbuki Babil mektuplarında ilk üçünün (EA2, 4) Kas kral listesinin 17. Kralı olan Kadasman Harbe'ye gönderilmiş olsaydı, Firavun III. Amenofis'e kızını veren 16. Babil kralı Karaindas olurdu. III. Amenofis 29. Kral Burnaburias ile de mektuplaştığı için, bu firavunun Kas krallarının beş nesli ile çağdaş olması ve kendi büyük annesi kadar yaşlı bir Babilli prenses ile evlenmesi gibi imkânsızlıklar ortaya çıkardı. O halde EA 2-4 numaralı mektuplar Kas sülalesinin 19. Kralı Kadasman-Enlil'e aittir. Bununla beraber III. Amenofis bu kralın babası ile de çağdaştır. Bu babanın kim olduğu bilinmemektedir. Thureau- Danguin listesine göre, Kadasman Enliden önce II. Kurugalzu hüküm sürmüştür. Fakat bu kralla Kadasman- Enlil'in akrabalık derecesini gösteren henüz hiçbir vesika yoktur.

Kadasman- Enlil Kurugalzu'ya "baba" demediğine ve I. Burnaburiastan beri, ölen kraldan sonra yerine daima erkek kardeş tahta geçtiğine göre belki bu iki kralda kardeşlerdir. Neticede Kas Kral listesinin 17, 18, 19. Kralları herhalde kısa bir süre idare etmiş olmalıdırlar.

III. Amenofis, 20. Kral Burnaburiasla da mektuplaştığına göre, kısa bir zaman içinde olsa, onunla çağdaş yaşamıştır. Buna göre Babil kralı Kadasman- Enlil her halde III. Amenofisten evvel ölmüştü. Bu son iki kralın ne kadar zaman beraber yaşadıklarını bilmiyoruz. Fakat EA 3 de Babil kralı, elçisinin Mısırda 6 yıl kadar alıkonulduğundan şikâyet etmektedir. Buna o zamanın zorlu yol şartlarını eklersek ve iki kral arasında 5 mektup teati edildiğini göz önüne alırsak, bu çağdaşlığı 5- 10 sene olarak tahmin edebiliriz.

Diğer taraftan Amarnadaki Babil Mektuplarının tarihlenmesi için Yeni Devlet genel kronolojisinde faydalanabiliriz. Zotis devirlerine göre yapılan Mısır Kronolojisinde III. Amenofis'in ölümü M.Ö. oğlu IV. Amenofisinki ise M.Ö. 1362'dir. Babil kralı Burnaburias IV. Amenofis'in damadı Tutankhamonla da mektuplaştığına göre, Burnaburias için kabul edilen yıllık idare zamanının son seneleri M.Ö. 1362 den sonraya konulmalıdır.

Böylece Babil Mektupları Mısırda baba oğul III. Ve IV. Amenofislerle, Tutankhamon'un zamanlarını gösterdiği gibi, Babilde de Burnaburias ile Kadasman-Enlil'in zamanlarına aittirler:

BABİL	MISIR
Kadasman- Enlil	III. Amenofis EA 1-5
Burnaburias	III. Amenofis EA 6
Burnaburias	IV. Amenofis EA 7- 8- 10-
11	
Burnaburias	Tutankhamon EA 9

İki memleket arasındaki dostane münasebetlerin Amarna Çağından evvel başladığı anlaşılıyor. Zira Babil kralı Burnaburias bir mektubunda (EA10) : “Karaindas zamanından beri atalarının elçileri atalarımıza geldiklerinden beri” diye bir kayıt vardır. Aynı suretle diğer bir Babil mektubunda ise (EA 1, 72) : III. Amenofis: “Elçiler ilk defa olarak babama geldiklerinde” diyor. Bu dostluğun Karaindas’ın oğlu ve Kadasman-Enlil’in babası (?) Kadasman- Harbe’nin oğlu II. Kurigalzu zamanında iki devlet arasında bir ittifak olduğunu öğreniyoruz. Hatta Kenanlar Mısır aleyhine ayaklandıkları zaman, Kurigalzu onlar: “benimle birleşmeyi bırakın, eğer siz, kardeşim Mısır kralına karşı düşmanlık yaparsanız, bir başkasıyla ittifaka girin, ben gelmek istemiyorum, çünkü o benim müttefikimdir.” Demiştir. (EA 9) Burnaburias, Kurugalzu’nun bu olayı firavuna bildirdiğini söylemiyor fakat dostluğun devamına inanılır. Zira EA11, de IV. Amenofis’e “Baban Kurigalzu’ya pek çok para göndermişti.” Diyor. Böylece iki memleket arasındaki dostane münasebetler Babilde Burnaburias zamanına, Mısırdaki III. Amenofis’in ölümüne kadar sürer.

IV. Amenofis’in tahta çıkmasıyla bu münasebetlerin şekli değilse bile rengi değişmiştir. Gönderilen altın miktarı, 2 (?) mineye düşer. Mısır elçisi: “Kardeşinin memleketinde her şey vardır ve hiçbir şeye ihtiyacım yok” diye cevap veriyor. (EA10). Burnaburias ilk mektubunda da (EA 6,17): Yine fena bir söz söylenmesin” diyordu.

Bütün bunlardan iki memleket arasındaki münasebetlerde bir soğukluk, bir gerginlik sezilmektedir. Bunun sebebi hakkında mektuplar bir ipucu vermemektedir. Bu soğukluğun ne zaman başladığını, yani Kadasman- Enlil’in son zamanlarında mı? Yoksa Burnaburias’ın tahta çıkmasından mı? Olduğu anlaşılıyor.

Mısır- Babil Devletleri arasındaki dostluk IV. Amenofisin ölümünden sonra da devam etmiştir. Zira ilk defa Bilabel tarafından büyük bir isabetle yapılan teşhi, yeni Boğazköy vesikalari ile doğrulanmış ve EA9’un Burnaburiastan Tuthankhamon’a gönderildiği anlaşılmıştır. Ancak iki memleket arasındaki muharebatın en son vesikasını teşkil eden bu mektupta Asur lehçesinin görülmesi, birçok gramer hatalarının bulunması mektubun Babilden gönderilmiş olması hususunda şüphe uyandırmaktadır. Bundan başka bu mektupta Mısırdan Babile gönderilen altının miktarı da gülünç denecek kadar azdır: Sadece 2 mine ki, 1 mine = 60 şekel (480) gram olduğuna göre, Tuthankhamon gibi mezarındaki serveti ile gözleri kamaştıran bir Firavunun Babile bir kilo bile tutmayan miktarda altın göndermesi çok garip görülmektedir.

İki memleket arasında malum en eski evlenme, Kadasman- Enlil’in babasının Mısıra yolladığı kızı ile III. Amenofis’in evlenmesidir. EA1, 12’de mevzu edilen bu izdivaç gerçekten gerçekleşmiş, Babilli prenses Tep sarayına gelin gitmişti. Çünkü

Kadasman-Enlil mektubunda hemşiresinin sağlığından kuşkulmuş olmalı ki Firavuna:” Karılarını, orada, önünde topladığın zaman, elçime: (işte kraliçeniz orada, karşınızda duruyor.) dedin, fakat elçim onu tanımadı.” Diye yazmıştır.

Mektuplardaki Mısırlı Prenseslere gelince, Burnaburias’ın IV. Amenofis’e gönderdiği EA10, 44 de zikredilen prenses Maiatu’nun IV. Amenofis’in en büyük kızı Merit- Aton olduğu yeni tetkiklerle anlaşılmıştır. Bu prenses babasının ölümünden sonra yerine geçen rahip prens Eye’nin zevcesi olmalıdır.

Çünkü Mısır sarayına mensup kadınlar arasında Babil kralı yalnız ona lapis lazuli taşından bir kolye hediye olarak göndermiştir.

Bir başka Babil Mektubunda (EA11, 5): “Babanın karısına ağlandı” diye bir kraliçenin ölümünden bahsedilir. Eğer bu ölen kraliçe, IV. Amenofis’in Annesi Teje olsaydı, Babil kralı “annene ağlandı” derdi. Ölen kraliçenin Babille ilgisi olmasaydı, herhalde Babile ölüm haberini yazmak icap etmezdi. Babil sarayında matem ilan etmesi, ölen kraliçenin Babilli prenses olduğuna delildir.

Böylece Amarna Mektupları sayesinde Mısır krallarının haremi hakkında oldukça iyi bilgiler elde edilmiş oluyor. Genel olarak Mısır sarayının harem dairesi bir çeşit Babil kulesi gibi bir intiba vermektedir.

Amarnadaki Babil Mektuplarında adları geçen Babil ve Mısır elçileri şunlardır:

MISIR

Rilka (EA 1, 96)

Kasi (EA 3, 16)

Şutti (EA 5, 19)

Hua (EA 11, 5)

BABİL

Zakara (EA 1, 20)

Salmu (EA 7, 42)

Ahutabu (EA 8, 14)

Azuzu (EA 8, 22)

Şindişugab (EA10, 37)”¹⁷

“Amarna arşivinde Asur devletinden gelen iki adet mektup vardır. Bu mektuplar EA 15 ve EA 16’dır. Bu iki mektup da Asur kralı Aşşur-Uballit’e aittir. EA 15’te Asur devletinin daha önceki krallarının Mısır’a yazmadığı belirtilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Asur’un bu dönemdeki kralı Aşşur-Uballit’in uluslararası diplomasi de seleflerinin bir adım önüne geçmiş olduğu da ifade edilebilir.

EA 15 numaralı mektup, Assur-Uballit tarafından IV. Amenofis’e gönderilmiştir. Mektuplar Asur diliyle yazılmıştır ve 22 satırdan oluşmaktadır. Metinde eksik bir kısım bulunmamaktadır. Asur’dan Mısır’a gönderilen bu mektup Metropolitan müzesinde muhafaza edilmektedir.

¹⁷ Füzuran Kınal, Amarna Arşivindeki Babil Mektupları, S. 179.

Asur kralı mektubuna şu satırlar ile başlamıştır.: “Mısır kralına. Böylece Aşşur-Uballit der. Senin için, ev halkın için, savaş arabaların için, askerlerin için ve ülken için her şey iyi durumdadır.”

Aşşur-Uballit’in bu kısa selamlama ve iyi dileklerinin arka planında aslında birçekingenlik yatmaktadır ki bu da muhatabına kardeşim diyememesinden anlaşılmaktadır. Bu, onun devletlerarası politikaya uzak kalışının ve belki de böyle bir söz söylemekle ne tür bir tepki alacağını bilmemesiyle alakalı olmalıydı. Kardeşim demeyip temkinlidavranırken aynı zamanda Mısır firavununa vassal bir yöneticinin dediği gibi efendim,kralım, güneşim demeyerek de kendini küçültmemişti. Amarna arşivindeki diğer mektubu olan EA 16’da ise Mısır firavununa hem ismiyle hitap etmiş, hem de kardeşimdiyebilmiştir. Böylece büyük devletlerin bir üyesi gibi davranmaya başlamış, kendiniuluslararası diplomaside daha cesur bir şekilde ifade edebilmiştir.

Mektubun devam eden satırlarında Asur kralı Mısır firavununa: “ben sizi veülkenizi ziyaret etmesi için elçimi gönderiyorum. Şimdiye kadar benim atalarımın size hiç yazan olmadı, ben size yazdım” diyerek kendisinin bir ilke imza attığını da belirtmişoluyordu. Ardından da selamlama hediyesi olarak gönderdiklerini yazmıştır: “güzel bir savaş arabası ve 2 at, hakiki lapis lazuliden 1 tarih taşı.” Asur kralının Mısır’a hediye göndermesi ancak kendisine hediye gönderilmesini talep etmemesi de EA 15’te onunçekingenliğinin bir diğer belirtisidir. Bir sonraki mektubunda ise hediye talep etmiştir buda artık diğer büyük devletlerin kullanmış olduğu diplomasi diline alıştığı anlamına gelmektedir.

Mektubun devam eden satırlarında Asur kralı Mısır firavununa: “ben sizi veülkenizi ziyaret etmesi için elçimi gönderiyorum. Şimdiye kadar benim atalarımın size hiç yazan olmadı, ben size yazdım” diyerek kendisinin bir ilke imza attığını da belirtmişoluyordu. Ardından da selamlama hediyesi olarak gönderdiklerini yazmıştır: “güzel bir savaş arabası ve 2 at, hakiki lapis lazuliden 1 tarih taşı.” Asur kralının Mısır’a hediye göndermesi ancak kendisine hediye gönderilmesini talep etmemesi de EA 15’te onunçekingenliğinin bir diğer belirtisidir. Bir sonraki mektubunda ise hediye talep etmiştir buda artık diğer büyük devletlerin kullanmış olduğu diplomasi diline alıştığı anlamına gelmektedir.

Aşşur-Uballit mektubunun sonunda ise Mısır’a elçi göndermesinin nedenidenilebilecek bir ifade kullanarak mektubuna son vermiştir: “Benim size gönderdiğim elçimin dönüşünü geciktirmeyiniz. O ziyaretini yapmalı ve geri dönmeli. O sizin veülkenizin nasıl olduğunu görmeli sonra buraya dönmeli.”

Asur kralının son cümlesinden Mısır’a niçin elçi gönderdiğinin sebeplerinden birihakkında cevap bulunmamaktadır. O, elçisinin Mısır firavununu ve onun ülkesinin nasıl olduğunu görüp geri dönmelerini arzulamaktadır. Bu da Asur’da Mısır’a ve onun yöneticisine duyulan bir merakın var olduğuna işaret etmektedir. Muhtemelen Asur kralı Amarna Çağı’nda yapılmakta olan diplomasi trafiğinden haberdar olmalı ki bu da Mısır’ave onun yöneticisine bir merak uyandırmıştı. Aşşur-Uballit, elçisini ve mektubunu bumerakı gidermek için ve ayrıca devletlerarası politik ortamdan uzak kalmamak için Mısır’a gönderilmiş olmalıydı.

EA 16 numaralı mektup, Aşşur-Uballit’in bu mektubu da IV. Amenhotep’e gönderilmiştir. Mektup EA15’e göre uzun olup 55 satırdır, metinde bazı eksiklikler vardır. Asur’dan Mısır’agönderilmiş olan bu mektup bugün Kahire Müzesinde korunmaktadır. EA 15’te dedeğini olduğu üzere bu mektupta Asur kralı kendine daha çok güvendiğini hissettiren ifadeler kullanmıştır. Mesela Mısır firavununa kardeşim demiş, kendisini de Asur’un büyük kralı, Mısır firavununun kardeşi olarak tanıtmıştır.

Mektubun selamlama kısmına baktığımız da şu ifadeleri görüyoruz: “Mısır’ın büyük kralı, benim kardeşime. Böylece Asur’un büyük kralı Aşşur-Uballit seninkardeşindir. Senin için, ev halkın için ve tüm ülken için umarım her şey iyi durumdadır.

Devam eden cümleden Mısır’dan Asur’a bir elçi geldiği anlaşılmaktadır. Buelçinin gelişi Asur kralını çok memnun etmişti, Aşşur-Uballit Mısır’dan gelen misafirin hiçbir sıkıntı çekmeden ağırlandığını ifade edilmiştir. Mektubun 9-12. Satırlarında Mısır’a gönderilen selamlama hediyeleri yazılıdır. Bu hediyeler de şunlardır: Aşşur-Uballit’in ifadesiyle, “kendim için donattığım güzel bir at, 2 beyaz at, 1 savaş arabası, bu

arabanın teçhiz edilmediği belirtilmektedir, hakiki lapis lazuli taşından yapılmış birmühür.”

Aşşur-Uballit, Mısır firavununa isteklerini çok rahat söyleyebildiği bu mektubunda ondan altın istemeye başlamıştır. Mektubun 13-18. satırlarında kendisine altın geldiği anlaşılmaktadır ancak o bundan memnun kalmamıştır ki “Bu kadarlık altınımı gönderiyorsun, oysa sizin ülkenizde altın kum gibi. Neden bu kadar tutumludavranıyorsun? Ben yeni bir saray yapıyorum ona süslemeler yapmam için daha çok altına ihtiyacım var.” demiştir.

Aşşur-Uballit ayrıca Hanigalbat kralına da 20 talent altın gönderildiğini kendisinin ona eşit olduğunu ama ona ne kadar altın gönderildiğini belirtmektedir. Asur kralına gönderilen altın miktarının yazılı olduğu kısım eksik olduğundan bu miktar belirlenemese de 20 talentten az olduğu kesindir. Hatta Asur kralı kendisine gönderilen bu miktarın elçisinin gidip gelmesi için bile yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Mektubun 32-34. satırlarında Asur kralı Mısır firavununa eğer senin niyetin samimi bir dostluk ise bana daha fazla altın gönder diyerek kurulacak olan “samimi” dostluğu altın temelleri üzerine oturtmak istemektedir.

Aşşur-Uballit daha sonraki ifadesinde Mısır’ın elçisinin gönderilmesindeki gecikmeden bahsetmektedir. Onun belirttiğine göre Suteanlar’dan kaynaklanan bir sıkıntı sebebiyle elçi gecikmiştir. Asur kralı bundan sonra da umarım bizim elçimiz gecikmez demiştir. Mektubunun son satırlarında ise Asur kralı şunları yazmıştır: “Mısır’agiden elçiler sıkıntı çekmekte, dışarda (güneşin altında kastediliyor) bekletilmekte. Eğer elçilerin böyle bekletilmesi kral için uygun bir davranış ise bekletilsin, onlar dışarıda olsun! Bu durumun sizin için bir anlamı yoksa neden onlar bekletiliyor? Bizim elçilerimiz güneşin altında ölüme bırakmayın.

Bu mektup Ea 15’e göre oldukça cesur ve ilginçtir. Daha evvel de belirtildiği gibi EA 15’te oldukça tedirgin davranan Asur kralı EA 16’da zıt bir davranış sergileyerek mektubunu hiç çegingen olmayan bir tarzda yazmıştır. İlk mektubunda Mısır firavununun adını yazmayacak, kendisine dair büyük kral ifadesini kullanmayacak kadar tedbirli davranırken bu mektubunda gayet rahattır. Kendisine gönderilen altını az bularak seleflerinden Aşşur-nadin-aḥḥe’ye ve Mitanni kralına gönderilen altınlar kadar hediye talep etmiştir. Hatta ben Mitanni kralına eşitim bile demiştir. Asur kralı Mısır’dan istemiş olduğu altınları da saray inşasında kullanacağını da ifade etmiştir. Bu mektubun ilginç bir tarafı daha vardır ki o da Asur kralının göndermiş olduğu selamlama hediyelerini mektubunun ilk taraflarında belirtilmektedir. Bunda bir kasıt var mıdır bilinmez ama Asur kralı kendi gönderdiği hediyeleri yazarken bilhassa kendisi için hazırlatmış olduğu at ve savaş arabalarını gönderdiğini belirtmiştir. Bu da muhatabına ne kadar değer verdiğini göstermek ve siz de bana benim size davrandığım gibi hediye gönderirken cömert olun mesajını vermek için yapılmış olabilirdi. Her ne olursa olsun Asur kralı kendisini ve devletini devrin “büyük devletler ligi” olarak adlandırılan bir ortamda adından geç de olsa söz ettirebilmiştir. Bu da Amarna Çağı’nda Mısır’da anılmasına ve az da olsa Mısır’ın altınlarından edinmesine bir kapı aralamıştır.”¹⁸

“Mısırdan gönderilmiş olan mektuplar; Amarna arşivinde bulunan belgeler arasında Mısır’ın göndermiş olduğu mektuplara da ulaşılmıştır. Bunların sayısı çok olmasa da firavunların ne dediğinin bilinmesi açısından önemlidir. Bu mektuplar EA 1, EA 31, EA 99, EA 162, EA 163, EA 190, EA 367, EA 367, EA 369, EA 370’dir.

¹⁸ Cemal Yılmaz, a.g.e. S., 202.

EA 1 numaralı mektup, bu mektup III. Amenofis tarafından Karduniyaş (Babil Kassit hanedanı) kral Kadaşman-Enlil'e gönderilmiştir. British müzesinde muhafaza edilmektedir. Bu tablet 98 satırdan oluşmaktadır. Tablet eksiklikleri çok fazladır. Firavun selamlama ifadeleri ile mektubuna başlamaktadır. "Böylece Nibmuarea büyük kral, Mısır'ın kralı senin kardeşindir. Benim için her şey iyi durumda. Senin ev halkın için, hanımların, oğulların, ileri gelenlerin, atların, savaş arabaların ve tüm ülken için umarım her şey iyi gidiyordur. Benim için tümü iyi. Benim ev halkım için, atlarım için, sayısız birliklerim için, her şey iyi durumda ve ülkenin geri kalanı için de her şey iyi durumda."

Metnin 10-17 satırlarında Babil krallarının Mısır firavununa bir durumdan dolayı yakındığına dair bilgi verildiği görülmektedir. Bu konu onun kız kardeşinin yaşayıp yaşamadığıyla ve onu kimsenin görmemesiyle alakalıdır. Babil kralı bu konuda şöyle seslenmektedir: "Siz bana benim kızımın evlenmek istediğini söylüyorsunuz ama bizim sizin eşiniz olan kız kardeşim hakkında bilgimiz yok, onun yaşayıp yaşamadığını dahi bilmiyoruz." Bunun üzerine III. Amenofis, "sen bize onu tanıyan birini gönder sana haberini getirsin buraya yolladığın adamlar onu tanımıyorlar. Biz senin kız kardeşinin öldüğünü sizden niye gizleyelim ki, O zaten ölmedi ve benim hanımlarımdan biri olarak yanımda." Demiştir.

Metnin devam eden satırlarında III. Amenofis Babil kralının kendisine yazdıklarından alıntılar yaparak onlara yanıtlar vermeye devam etmektedir. IV. Amenofis şöyle yazmıştır: "senin bana yazdığın şu sözlerine gelince: Babil kralının elçileri komşu devletlere gittiklerinde orada kızı varsa onunla konuşabilir ve kızım da bana hediyeler gönderebilir." Mısır firavunu Babil kralının sözlerine karşılık şunu yazmıştır: "Senin komşuların asil ve zengin olmalı ki kızın onlardan bir şeyler aldıktan sonra sana gönderebiliyor." Demiştir. III. Amenofis, daha sonra Mısır'daki Babil prensesini kastederek de "eğer o bizden bir şey elde ederse ben onu sana gönderirim." Demiştir. Metnin devamında da: "senin kızlarının komşulardan külçe külçe altın getirmesi güzel bir iş olmalı." Metni buraya kadar incelediğimizde Mısır firavununun alaycı ve iğneleyici konuştuğunu görebiliyoruz.

Mektubun devamında: "Aramızda kardeşliğe dayalı bir dostluk tesis ettik." Bunlar senin sözlerin biz kardeşiz fakat senin elçilerin yüzünden biz kavga ediyoruz. Metnin bu kısmında Mısır'a gelen Babil elçilerinin hediye almadan gittiklerine dair sözlerinin olduğu ve bunların yalan olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu yalan ifadeler yüzünden ikilinin kavga ettiği belirtilmektedir. III. Amenofis bu konunun devamı olarak şunu da ilave etmiştir: "Hatta babanın elçileri de yalan söylüyordu hâlbuki biz gelen her elçiye hediye veririz." Demiştir. III. Amenofis bu elçilerden çok çekmiş olmalıydı. Ben onlara bir şey versem de vermesem de onlar size yalan söylemeye devam edecektir dedikten sonra kendi kendine karar verdiğini artık daha fazla bir şey vermeyeceğini ifade etmiştir." Firavunun bu mektubu yazmasındaki amacı yanlış anlaşılmalara düzeltmek ve Kızkardeşinin yaşadığını ve zaten ölse de

haberinin verileceğini Kadaşman-Enlil'e belirtmek istemesidir. Ama görüldüğü üzere mektuptaki üslubu sert ve alaycı bir şekildedir ki bunun nedenini de Babil kralına kızmış olmasına bağlayabiliriz.

EA 5 numaralı mektup, bu mektup III. Amenofis tarafından Kadaşman-Enlil'e gönderilmiştir. 33 satırdan oluşmaktadır. British müzesinde muhafaza edilmektedir. Metnin sonlarına doğru eksik kısımlar vardır. Mektubun konusu Babil kralının yaptırdığı bir saray dolayısıyla gönderilen hediyeler ve Mısır'a gelecek olan prenses için Mısır'da yapılacak olan hazırlıklardır.

Mısır firavunu uzun bir selamlama ve iyi dileklerini sunduktan sonra şunları yazmıştır.: “Ben senin yeni bir saray yaptığını duydum ve bunun için sana mobilyalar gönderiyorum. Ben gerçekten senin kızını getiren elçiler bana gelmeden evvel mümkün olan her şeyi hazırlamalıyım. Senin elçilerini sonra sana göndereceğim. Ben bununla birlikte sana Şuti'nin sorumluluğunda selamlama hediyesi olarak üzeri fildişi ve altın işlemeli 1 abanoz yatak, altın işlemeli 3 abanoz yatak, altın işlemeli 1 abanoz uruşsu, altın işlemeli büyük bir abanoz sandalye, altın işlemeli 5 abanoz sandalye, altın işlemeli 4 abanoz sandalye gönderiyorum. Bu şeylerin tümünün ağırlığı 7 mina, 7 şekeldir. Gümüş miktarı ise (x) mina, 8 ½ şekeldir.

Mektuptan anlaşıldığına göre Babil'de yeni bir saray inşa edilmektedir ve Mısır firavunu da bunun için Mısır'dan mobilyalar göndermektedir. Metindeki bir diğer husus da Babil sarayından gelecek olan prensesdir. Bu hediyeler belki de Babil'e gönderilmiş çeyiz olabilir.

EA 31 numaralı mektup, III. Amenofis tarafından Tarhunderadu'ya gönderilmiştir. 38 satırdan oluşmaktadır. Metnin bazı yerlerinde eksiklikler vardır. Kahire müzesinde muhafaza edilmektedir. Mısır firavunu ilk cümlesinde şöyle bir giriş yapmıştır.: “Mısır'ın büyük kralı, Arzawa kralı Tarhunderadu'ya şöyle der: Benim yanımda her şey iyi durumda, Evlerim için, hanımlarım için, çocuklarım için, devlet adamlarım için, birliklerim için, savaş arabalarımın dövüşçüleri için ve benim ülkemin tümü için her şey iyi durumda. Sana gelince evlerin, hanımların, devlet adamların, birliklerin ve atlı savaş arabalarının dövüşçüleri için ve ülkenin tümü için her şey iyidir.

11-16 satırlarda Arzawa kralına Irşappa adında bir vezirini gönderdiğini, ona da Arzawa kralına iletmesi için şu talimatları verdiğini belirtmektedir.: “Majesteleriyle evlenmesi için verilecek olan kızı görmemize müsaade edin.” Bu ifadeden sonra elçinin Mısır'a firavunun eşi olacak prensesin görülmesi için ve onun başına yağ dökmesi için gönderildiği açıklanmaktadır.

III. Amenofis göndermiş olduğu bu elçisiyle hediye olarak bir çuval dolusu altın gönderdiğini bildirmiş, bunun ağırlığı belirtilmemiştir ama özellikle “mükemmel derecede kaliteli” olduğunu ifade etmiştir.

Mektubun 22-26. satırlarında bazı eksik kısımlar olmasına rağmen Mısır firavununu Arzava kralının kızının başlık parasını göndereceğini belirttiği kısım okunabilmiştir. Burada ayrıca Mısır’a Gaşkalı insanların gönderilmesi yazılıdır. Daha sonra gelen ifadelerden neden Gaşkalılar’dan talep edildiği konusuna açıklık gelmektedir. III. Amenofis şöyle demektedir: “ Ben duydum ki Hattuşa’da her şey bitmiş.” Hititler’in azılı düşmanı olan Gaşkalar’ın onları tarihleri boyunca rahatsız ettiği zaten bilinen bir durumdu.

Muhtemelen III. Amenofis yine bir Gaşka saldırısından dolayı Hititler’in büyük bir sarsıntı geçirdiğinden bahsetmekteydi. Gaşkalar’ın talep edilmesi de onların savaşlarda kullanılmak istenmesiyle alakalı olmalıydı. Mektubun devamında Mısır’dan Arzawa memleketine gönderilen hediyelerin bahsedildiği şu ifadeler gelmektedir ancak bazı kısımları eksiktir.: “Ben size elçim İrşappa’nın eliyle selamlama hediyesi olarak: ağırlığı 20 mina olan bir çuval altın, kaliteli keten kumaştan 3 elbise, kaliteli keten kumaştan 3 keten huzzi, 8 keten harmani, 100 keten walgan, 1000 keten kuşak, 4 büyük kukkubu ve 6 küçük kukkubu, altın ve deri işlemeli 3 abanoz sandalye, mücevher işlemeli 10 abanoz sandalye gönderiyorum.”

EA 99 numaralı mektup, bu mektup Mısır’ın vassal krallıklarından birine gönderilmiştir. Ama gönderenin ve gönderilenin kim olduğu belirtilmemiştir. Mektup 26 satırdan oluşmaktadır ve Kahire müzesinde muhafaza edilmektedir.

Mısır sarayından giden mektupta şunlar yer almaktadır. “Tetikte olun sen kralın toprağını korumak için varsın. Kızını da kralın, efendin için hazırla ve aynı zamanda 20 birinci sınıf köle, gümüş, savaş arabası ve birinci sınıf atlar hazırla. Böylece kralının sana kızına eşlik etmesi için hazırladığın bu şeylerden dolayı şunu diyecek: ne kadar mükemmel. Sen biliyorsun ki senin kralın gökyüzünde güneşin haleleri gibidir. (güneş gibi güçlüdür.) benim ordularım çoktur ve onlar çok iyidir.” Mısır firavunu bu mektubunda onun bir vassalından kendisine ait olan toprakları korumasını söylemiş daha sonra da kızının gösterişli bir konvoy ile Mısır’a gönderilmesini istemiştir. Son cümlede ise Mısır’ın ordularının çokluğunu ve onların mükemmel olduğunu söyleyerek belki de bir gözdağı vermek isteyip mektubuna son vermiştir.

Mısır prensi bu mektubunu Amurru prensi Aziru’ya göndermiştir. 81 satırdan oluşmaktadır. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir.

Mektubun 1-6. satırlarında Amurru’nun prensi Aziru’nun Mısır firavununa şunları söylediği yazılmıştır. Biblos’un yöneticisi kardeşinin onu şehirden çıkarması üzerine Mısır’dan yardım istemiştir. Onun amacı çıkarılmış olduğu şehrine tekrar

girebilmektir. Bibloslu prens orada çok fazla gümüş olduğunu onları da verebileceğini ifade etmiştir. Ayrıca orada her şeyin bol olduğunu da belirtiyor. Onun değindiği detaylara bakıldığında Biblos prensinin kardeşi yüzünden şehirden atıldığı anlaşılmaktadır. Bu sebepten Biblos prensi Aziru'dan yardım istemiş firavun da buna kızmış ve şunu demiştir.: “Sen benim uşağımsın ve diğerleri de öyle. Sen nasıl böyle bir olayda yer alabilirsin.” Mektubun devamında da Aziru suçlanmaktadır. Onun Kadeş ile birlikteliğinden bahseden Mısır firavunu “bu doğru mu ve doğruysa neden senin efendinin kızgın olduğu bu insanlarla birliktesin?” demiştir. Metnin devamında firavun Aziru'ya “sen kralının yanında değil de zenginlik sebebiyle bu tür davranışlar yapıyorsan sen ve akrabaların efendinin savaş baltalarıyla öldürüleceksiniz. Ama eğer efendine hizmet etmeye devam edersen o zaman yaşayacaksınız.” Diyerek onu tehdit etmiştir. Aziru'nun kendisine Hani'yi elçi olarak göndermesini ve ona kralın düşmanlarını teslim edeceğini aktaran firavun buna karşı vermiş olduğu cevabında şöyle demiştir.: “Ben sana o elçimi üzerinde düşmanlarımın isimlerinin yazılı olduğu bir tabletle gönderiyorum sen onları bana gönder.” Bu ifadenin ardından bir isim listesi veren Mısır firavunu: “onları gönderirken ayaklarına bronz zincirler tak” da demeyi ihmal etmemiştir.

EA 163 numaralı mektup, bu mektup onun vassallarından birine gönderilmiştir. Ama metin okunamamaktadır. Berlin Vondersiatisches müzesinde muhafaza edilmektedir.

EA 190 numaralı mektup, bu mektup ya Mısır firavunu ya da Mısır'ın yüksek düzeydeki memurlarından biri tarafından gönderilmiştir. Metin Ashmolean müzesinde (Oxford) muhafaza edilmektedir. Mektubun Mısır'dan gönderildiği metnin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Çok fazla hasarlı olduğundan mektup okunamamaktadır.

EA 367 numaralı mektup, bu mektup firavun tarafından Akşapa'nın yöneticisi olan Endaruta'ya gönderilmiştir. Mektup 25 satırdır. Eksik bir kısım yoktur. Louvre müzesinde (Antiquites orientales) bulunan ifadeler şu şekildedir.: “Böylece kral size bu tableti gönderiyor ve diyor ki tetikte olun, sen kralın toprağını korumak için varsın. Kralınız size Maireya'nın oğlu Hani'yi gönderiyor ki o, Kenan bölgesinin azimli müfettişidir. O size ne söylerse yapın ki kralınız sizi suçlu bulmasın. Denilen her sözü dikkatlice dinleyin ve dikkatlice yerine getirin. Tetikte olun, tetikte olun! İhmalkâr davranmayın. Umarım kralın okçuları geldiğinde onlar için yiyecek, şarap ve diğer gerekli olan her şey bol bol hazırlanmış olur. O (firavunun kendisi veya ordusunu kastediyor) olmalı size hızlı bir şekilde gelecek ve o düşmanların başlarını kesecek. Siz biliyorsunuz ki kralın birlikleri ve savaş arabaları çok fazladır ve hepsi çok iyidir.”

Bu mektupta Mısır'ın bir sefere çıkacağı anlaşılmaktadır. Mektubun muhatabı olan vassala okçular için yiyecek ve içecek tedariki bir eksikliğin olmaması konusunda bir emir verilmektedir.

EA 369 numaralı mektup, Gazru'nun yöneticisi Milkulu'ya Mısır firavunu tarafından gönderilmiştir. 32 satırdan oluşmaktadır. Bu mektup Brüksel'de Museés Royaux d'Art et d'Histoire'de muhafaza edilmektedir. Mektup içerik açısından oldukça ilginçtir. Gazru'dan kadın saki ve bazı değerli ürünler talep edilmektedir.

“Böylece kral size bu tableti şunları söylemek için gönderiyor. O bununla birlikte size okçularının müfettişi olan Hanya'yı şunları edinmesi için gönderiyor: Güzel kadın sakiler; gümüş, altın, keten elbiseler, ma-al-ba-şi (kızıl renkli bir taş), her türlü değerli taş, 1 abanoz sandalye tamamı iyi şeyler olsun. Toplam değeri 160 diban yaklaşık 14.560 gr'dır. (toplam olarak 40 kadın saki için 1 sakinin değeri 40 şekeldir.) Son derece güzel kadın sakiler gönder ve eksik olmasın. Böylece kral, senin efendin sana şu şekilde seslenecek: bu size verilen emir gereğince yapılan harika bir iştir. Biliyorsunuz ki kral güneşin haleleri gibidir. Onun birlikleri için, savaş arabaları ve atları için her şey iyi durumda. Amon gerçekten güneşin doğduğu ve battığı Aşağı ülke ile Yukarı ülke'yi kralın ayakları altına serdi.”

EA 370 numaralı mektup, firavundan onun vassallarından biri olan Aşgoluna'nın yöneticisi olan İdiya'ya gönderilmiştir. Tablet British müzesinde muhafaza edilmektedir. Mektubun giriş kısmı EA 367 metindeki ile aynıdır.: “Böylece kral size bu tableti gönderiyor ve diyor ki tetikte olun, sen kralın toprağını korumak için varsın.” Daha sonra devam eden satırlardan 7-9 arasında Mısır'dan İrimayaşşa adında bir elçinin Aşgaluna'ya gönderildiği anlaşılmaktadır. Bu kısımdan itibaren 22. satıra kadar eksiktir. Devam eden son satırlarda ise şu ifadeler yer almaktadır.: “Ve biliyorsunuz ki kral güneşin haleleri gibidir. Güneşin doğduğu ve battığı Aşağı ülke ile Yukarı ülkede onun çok askeri ve savaş arabası vardır.”¹⁹

Görüldüğü üzere Amarna mektuplarında konuşma dili çok önemlidir. Gerek Mısır'a gelen mektuplar olsun gerek Mısır'dan giden mektuplar olsun hepsinde hiyerarşik bir düzen vardır. Mısır'ın vassal konumunda olan krallıklar firavuna “efendim, güneşim, ayağınızın tozu..” gibi mesajlar ile başlarken, Babil kralı'nın mektubu daha resmidir, hatta kardeşinin yaşayıp yaşamadığını da sert bir üslup ile firavuna sormaktadır.

Mektupların içeriğine bakıldığında konuşma sadece siyasi içerikli değildir. Firavun, EA 369 numaralı mektupta Gazru'nun yöneticisi Milikulu'dan güzel, saki sunabilecek kadınlar, keten elbiseler, keten kumaşlar, keten kuşaklar istemiştir. Diğer mektuplarda da gümüş, altın istendiği açıkça belirtilmektedir. Bu da gösteriyor ki o dönemin koşullarını anlayabilmemiz için bu mektuplara sadece siyasi

¹⁹ Cemal Yılmaz, a.g.e., S.,192.

ve diplomasi mektupları olarak bakmamalıyız, mektuplar sosyal boyut olarak da bilgi vermektedir.

Boğazköy Vesikaları

“Bir taraftan Amarna mektupları, diğer taraftan Boğazköy vesikaları ile bu devrin tarihi aydınlanmaktadır.”²⁰ Boğazköy vesikalarının içeriğinde I. Şuppiluliuma’nın “Veba Duaları” ve “Kahramanlıkları” adlı tabletler vardır. Bu tabletleri sırası ile incelediğimizde;

“Veba Duaları denilen ve I. Şuppiluliuma’nın oğlu II. Muşşili tarafından yazdırılmış olan metinlerden öğrenildiğine göre, I. Arnuvanda öldükten sonra yerine oğlu Tuhkanti-Tuthalya geçmişti. Bütün devlet ileri gelenleri ve komutanlar, genç krala sadakat yemini etmişlerdi. Şuppiluliuma da ona yemin etmişti. Fakat daha sonra Şuppiluliuma yeminini bozmuş ve Hitit tahtını ele geçirmek için genç krala karşı harekete geçmişti. İşin ilginç tarafı, bütün prensler, beyler ve komutanlar da Şuppiluliuma’nın tarafına geçmişler ve genç Hitit kralını öldürmüşlerdi. Bu iç savaş sırasında Tuhkanti-Tuthalya’nın kardeşlerinden bazıları öldürülmüş, bir kısmı da Alaşya (Kıbrıs) memleketine sürgün edilmişlerdi.

Görülüyorki, Veba duaları metinlerinde ana hatlarıyla anlatılan bu kanlı olaylar, bu devirde, devletin iç yapısının ne kadar bozuk olduğunu, bir kere daha tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktadır. Belki de bu yüzdendir ki, devletin ileri gelenleri, Şuppiluliuma’nın şahsında, devleti içinde bulunduğu güç durumdan kurtaracak kabiliyet ve kararlılığı görerek, ona bu işte yardım etmişlerdi.”²¹

Amarna çağı’na tarihlenen zaman dilimi içerisinde Anadolu’nun siyasi yapısı ve içerisinde bulunulan durumu bilmemiz için Veba Duaları ve I. Şuppiluliuma’nın Kahramanlıkları önemlidir.

“Veba Duaları, II. Muşşili tarafından yazdırılmış olup; babası I. Şuppiluliuma Devrinin (M.Ö. 1380-1335) iç ve dış olaylarını aksettirir.

A.GOETZE, KLF I, s. 164-177’ye göre VEBA DUALARI:

1. Siz ey tanrılar ve tanrıçalar, hepiniz
2. Sizler ki ey yemin tanrı ve tanrıçaları.
3. Sizler ey en eski tanrı ve tanrıçalar.
4. Sizler ki bu meselede yemine şahit olmak için toplantıya çağrılmış tanrılarsınız,
5. Sizin dağlarınıza, nehirlerinize, kaynaklarınıza

²⁰ Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar, Ekin On İkinci Baskı 2013, S.106.

²¹ Ekrem Memiş a.g.e., S.107.

6. Ben büyük Kral, Muşili, sizin sahibiniz ve köleniz size yalvarıyorum.
7. Siz tanrılar, Beylerim, size yönelttiğim dualarımı kabul edin.
8. Tanrılar, Beylerim, Hatti ülkesinde veba zuhur etti ve Hatti memleketi vebadan
9. Mahvoldu ve çok sıkıntı çekti, bu 20. senedir.
10. Hatti memleketi bu kadar uzun zamandır ızdırap çektiğinden, aklıma
11. Genç Tuthalya meselesi geldi.
12. Tanrılar yanında bir orakel yaptırdım ve Genç Tuthalya meselesi tanrılar tarafından da tesbit olundu.
13. Genç Tuthalya Hatti memleketinde Bey olduğu için,
14. Prensler, Beyler, Binbaşılar
15. Büyük ve küçük subaylar, Hattuşaş'ın askerleri ve harp arabası cenkçileri, hepsi ona yemin etmişlerdi. Babam da O'na yemin etmişti.
16. Fakat babam, Tuthalya'ya karşı harekete geçtiği zaman,
17. Prensler, Beyler, Binlerin başları, Hattuşaş'ın büyük subayları, hepsi babamın tarafına geçtiler.
18. Ve Tuthalya'yı yemin tanrıları koruyorlardı, fakat onlar
19. Tuthalya'yı öldürdüler, sonra ona yardım eden biraderlerini de öldürdüler.
20. Ve onları yakaladılar ve Alaşya memleketine gönderdiler ve (orada kaldılar).
21. Onların evlerine gelince, bunları onlar ona...
22. (Böylece)... veBeyler, tanrılar yemini bozmuşlardır.
23. Buna rağmen Tanrılar, Beylerim, babamı korudunuz.
24. ... ve Hattuşaş düşmanlar tarafından yakıldığı için, babam sefer etti, düşman memleketlerine
25. ve Hatti memleketinin topraklarını düşman aldığı için, babam sefer etti, düşman memleketlerine
26. Hücum etti ve onları bir düziye vurdu ve Hatti ülkesinin topraklarını geri aldı.

27. Sonra onların topraklarını (da) aldı.
28. Sonra krallığı zamanında başka yabancı memleketleri de mağlup etti.
29. Ve Hatti memleketi onun zamanında, orada burada toprak talep etti.
30. Onun zamanında bütün Hatti memleketi mutlu idi, insanlar,
31. Sığırlar ve koyunlar çoğaldılar. Yabancı ülkelerden getirilen NAM.RA'lar da gayet
32. sıhhatli idiler, hiçbiri ölmedi. O zaman siz tanrlar, (beylerim) geldiniz, sonra
33. Şu “Genç Tuthalya” meselesinin intikamını babamdan aldınız.
34. Babam, Tuthalya cinayeti yüzünden öldü.
35. Babamın tarafına geçmiş olan prensler, beyler, binbaşılar ve subaylar (da)
36. Bu yüzden öldüler. Bu suç Hatti memleketinin üzerine de geldi ve Hatti memleketi bu günah yüzünden
37. Mahvolmaya, yavaş yavaş ölmeye başladı.
38. Ve şimdi veba daha fena oldu. Hatti memleketi vebadan çok
39. Sıkıldı ve küçüldü. Ben Murşili, köleniz
40. Artık kalpdeki (bu) acıya, ruhtaki bu korkuya hâkim olamayacağım
41. Siz ey tanrılar, beylerim, dualarımı kabul ediniz, imdadıma geliniz.
42. Sizleri ben, yemin şahidi olarak çağırdığımız için
- 43/44. (bozuk olduğu için anlaşılmıyor.)
45. Hayatta idiler. Siz tanrılar, beylerim, bu meseleye hiçbir zaman
46. Girmediniz ve onlardan Tuthalya'nın kanının intikamını almadınız.
47. Şimdi (ise) siz ey tanrılar, beylerim, Tuthalya'nın kanının intikamını benden alıyorsunuz.”²²

Buraya kadar olan kısımda II. Murşili Tanrılara içini dökmüştür. Vebanın ülkeye yayılmasını durduramamış ve Orakel (fal) baktırmış Orakel'in sonucunda da nedenini Genç Tuthalya'nın ölümüne bağlamış ve tanrıların ondan hesap sorduğunu düşünmüş, ama ülkenin ileri gelenlerinin babasını (I. Şuppiluliuma) desteklediğini onun zamanında ülkenin iyi durumda olduğunu hatta NAM.RA' (köle) ların,

²² E. Memiş, a.g.e., S., 299.

insanların, koyunların iyi durumda olduğunu sıhhatlerinin yerinde olduğunu bunu kendisine haksızlık olarak değerlendirmiştir. Vebanın 20 senedir ülkelerinde kol gezdiğini artık bunun bitmesini tanrılardan istemiştir.

“Rs (Ruxelte) 1-7 (bozuktur)

- 8... Babamın günahını itiraf ettim.
9. Babam, Tuthalya'yı öldürdü... ve babam bu cinayet için hemen
10. Bir kurban yaptı, fakat Hattuşaş yapmadı.
11. Ben geldiğimde, bu cinayet için kurban yaptım, fakat memleket hiç kurban yapmadı, onlar memleket için hiçbir şey yapmadılar.
12.
13. Hatti ülkesi vebadan çok eziyet çektiği için,
14. Ve Hatti ülkesi mahvolduğu için, Tuthalya meselesi memlekette
15. Hatıra geldi, bu mesele bana tanrı vasıtası ile bildirildi ve bu maksat için,
16. bir fal açtırdım; Siz tanrılara Beylerime ve sizlerin evlerinize (mabetlerinize) yemin için hangi
17. Kurbanların veba dolayısıyla (yapılacağı) tesbit edildi.
18. Sizlerin, Beylerimin önünde onlar yemin için kurbanlar getirdiler ve şimdi sizin önünüzde
19. temizdirler. Ben, siz Tanrılara, Beylerime
20. memleketinin günahının bedelini vereceğim.
21. Ey Tanrılar, Beylerim, Siz, Tuthalya'nın intikamını almak istiyorsunuz.
22. Tuthalyaş'ı öldürenler cinayetin cezasını çektiler.
23. Hatti memleketi de bu cinayetin cezasını çekmiştir.
24. O şimdi benim üzerime geldiği için,
25. ben ailemle beraber bedel ve ... yapmak istiyorum.
26. Ve tanrıların Beylerimin düşüncesi tekrar teskin olsun.
27. Siz Tanrılar, Beylerim, bana lütuflukâr olunuz ve ben sizin huzuruza çıkabileyim.

28. dua ettiğim zaman, beni işittiniz. Çünkü ben hiçbir,
29. kötülük yapmadım. Ve o zamanlar kötülük edenlerden artık kimse
30. kalmadı. Onlar çoktan öldüler. Fakat babamın meselesi benim üzerime geldiğinden,
31. ben memleket için veba yüzünden siz tanrılara,
- 32/33. Beylerime tövbe etmek ve bedel vermek istiyorum. Ve benim size yaptığım tövbeyi, verdiğim bedeli kabul ediniz.
34. Hatti memleketi vebadan kırıldığı zaman, tanrılara,
35. beylerime ekmek ve içki kurbanı getirenler, kurban ekmeği ve içki takdim ettiler.
36. Hatti memleketi vebadan ıstırap çektiği sırada ve onu veba,
37. Mahvettiği sırada (bile), ... Eğer o (Hatti ülkesi) vebadan kuutulmaz ve mahvolursa,
38. O zaman sağ kalan pek az kimse de ölürse,
39. Artık hiç kimse size ekmek ve içki kurbanı takdim
40. Edemez.
41. Ey tanrılar, Beylerim, yapmış olduğum ekmek ve içki kurbanlarını kabul ediniz.
42. Ben, huzurunuzda çıkmak istiyorum. Böylece
43. Vebayı Hatti memleketinden koğunuz ve bu pek
44. Az kalan ekmek ve içki kurbanı yapanlar artık ölmesinler.
45. Ve sizlere ekmek ve içki kurbanı yapanlar artık ölmesinler.
46. Ve sizlere ekmek ve içki kurbanı takdim etsinler. Böylece Tanrılar, Beylerim geliniz.
47. Tuthalya yüzünden Hatti memleketinin başına gelen (vebayı) siz tanrılar
- 48/49. Düşman memleketine koğunuz. Hatti memleketi yeniden tövbe etsin. Ve veba orada yaşamasın. Zira ben size, sizin sahibiniz ve köleniz olarak,
50. Görüneyim. Bana yardım ediniz ve kalbimdeki ıstırabı

51. çıkarınız, ruhumdan korkuyu atınız.”²³

Metnin sonlarında artık II. Muşili veba salgınından dolayı bıkkınlığını dile getirirken biraz tehditkâr davranmış ve Tanrılara Hatti memleketinde kalan pek az kimse de ölürse size kim içki sunacak ekmek verecek diyerek Tanrılara sesini duyurmaya çalışmıştır.

“A. GOETZE’nin KUB XIV 8, KUB XIV 11, KUB XIV 10’dan

1. Hatti’nin fırtına Tanrısı, Beyim ve siz Hatti tanrıları, Beylerim, Beni, Köleniz köleniz Büyük Kral Muşili’yi gönderdi ve dedi ki git Hatti Fırtına Tanrısına, Beyime ve Tanrılara, Beylere şunu söyle:

2. Yaptığımız şeye bakın. Hatti ülkesine vebayı saldınız.

3. Hatti memleketi vebadan son derece ezilmiştir.

4. Babamın zamanından, biraderimin zamanından beri, (insanlar) ölüyorlar. Ben Tanrıların sahibi olduğumdan beri, şimdi de benim önümde ölüyorlar. Bu yirminci senedir ki,

5. Ölüm Hatti’de hâkimdir. Hatti ülkesinden salgın alınmamıştır.

6. Fakat kalbimin ıstırabına, ruhumun elemine artık dayanamayacağım.

1. Sonra çok defa bayramlar yaptığımda, bir mabede değil, bütün tanrılara gittim geldim.

2. Veba duasıyla da bütün tanrılara dua ediyorum. Ve onlara ...um.

3. Ey Tanrılar, Beylerim, beni işitiniz ve vebayı Hatti ülkesinden koğunuz.

4. Hattuşuş dayanamaz...

5. Fakat Hangi sebeple Hatti ülkesinin mahvolduğunu ya orakel ile tespit edecek veya ben onu rüyamda göreceğim ya da bir kâhin onu bana söyleyecek.

6. Fakat tanrılar beni işitmediler ve Hatti memleketi vebadan kurtulmadı ve Hatti memleketi son derece ezildi.

1. Bunun üzerine sağ kalmış olan pek az ekmek ve içki

2. kurbanı yapanlar da öldüler.

²³ E. Memiş, a.g.e. S., 302.

3. Bu durum tekrar vicdanıma ağır geldi. Ve Tanrıları hiddeti hakkında fal yaptım.

4. O zaman iki eski tablet buldum.

5. Biri Mala Nehri için kurban tableti idi. Eski krallar daima Mala Nehri için kurban sunarlardı. Şimdi babamın zamanından beri Hatti memleketinde ölümün hüküm sürdüğü müddetçe, Mala Nehri için kimse kurban yapmamıştı.

1. İkinci tablet ise Kuruştama hakkında idi. Hatti'nin Fırtına Tanrısı Kuruştamalıları Mısır memleketine nasıl getirdi ise, ve onlara Hatti memleketine karşı bir muahede yaptı ise, onlar Hatti Fırtına Tanrısı (ile) vasıtasıyla yemine alınmış idiler.

2. Hattilerle Mısırlılar, Hatti Fırtına Tanrısı vasıtası ile yemine alınmış idiler. (Fakat) Hattililer gelmişler ve rüzgâr gibimemleketi vurmıştular. Böylece Hattililer, Tanrı yemini az sonra bozmuştular.

3. Babam ordularını ve cenk arabalarını gönderdi, onlar Mısır memleketinin hudut sahasına ve Amka memleketine hücum ettiler ve tekrar gönderdi ve tekrar hücum ettiler.

4. Mısırlıları korku alınca, geldiler ve babamdan, oğullarından birini krallık için rica ettiler.

5. Babam oğullarından birini onlara verince, onlar onu öldürdüler ve onu (Mısır'a) götürdüler.

6. Babam çok öfkeleni ve Mısır'a savaş açtı ve Mısır memleketine hücum etti.

7. Mısır memleketinin askerlerini ve cenk arabası savaşçıları öldürdü.

8. O zaman Hatti Fırtına Tanrısı babamın galibiyetine karar verdi.

9. Böylece O, Mısır memleketinin askerlerini ve cenk arabalarını mağlup etti ve vurdu.

10. Onlar yakaladıkları esirleri Hatti memleketine getirdiler, esirlerin arasında veba zuhur etti ve ölmeye başladılar.

1. Fakat esirler Hatti memleketine getirilince, vebayı da Hatti memleketine aşılardılar. O günden beri Hatti ülkesinde ölüm hüküm sürüyor.

2. Mısır memleketi hakkındaki zikredilen tableti bulduğum zaman, Tanrıya bir fal sorusu yaptım ve bunun için şu soru tesbit edildi: Hattililer ve Mısırlılar, Hatti Fırtına Tanrısı tarafından yemin ettirilmiş idiler. DAMNAŞŞARUŞ tanrıları da

Fırtına Tanrısının mabedinde idiler. Fakat sonra Hattililer yemini bozdular. Fırtına Tanrısının gazabının sebebi aca bu mudur?

1. Mala Nehri için kurbanı da bir fal sorusu yaptım.
2. Ve Hatti'nin Fırtına Tanrısının huzuruna girmek zorunda olduğumu anladım.
3. Ve Fırtına Tanrısının huzurunda suçumu itiraf ettim: "Evet, biz bunu yaptık".
4. Fakat babamın zamanında benim önümde yapılmadığını biliyorum..
5. ... eğer Beyim Fırtına Tanrısı, bu mesele yüzünden gazaba gelmişse ve Hatti memleketi bu yüzden mahvoluyorsa, ... (Ey Tanrım dualarımı) işit ve artık Hatti ülkesinden veba alınsın.

1. Orakel sorularını tesbit ettiğim zaman öğrendiğim şeyleri yapacağım.
2. Veba sebebiyle Tanrı tarafından tespit edilen kurbanı ... Fırtına Tanrısına sundum.
3.
4. Fakat veba sebebiyle tespit ettiğim Mala Nehri için, Beyim Hatti'nin Fırtına Tanrısı ve siz Tanrılar, Mala Nehri için kurbanı bana ihmal ettirdiniz.
5. Mala Nehri kurbanını yapmak istiyorum ve icra etmek istiyorum.
6. Hangi sebeple veba yüzünden onları aradığımı siz Tanrılar, Beylerim bana dostça bildirin ve Hatti memleketini vebadan kurtarınız.

1. Ey Beyim. Hatti'nin Fırtına Tanrısı ve siz ey Tanrılar, Beylerim, doğrudur, günah işlenmiştir.
2. Babam da günah işlemiştir ve Beyim, Hatti'nin Fırtına Tanrısına olan sözünü tutmamıştı. Fakat benim hiç günahım yoktur.
3. Evet, babaların günahını oğulları çeker.
4. Babamın günahı da benim üzerime geldi.
5. Beyim Hatti'nin Fırtına Tanrısına, Beylerim Tanrılara artık itiraf ettim: Evet, biz bunu yaptık.
6. Ve babamın günahını itiraf ettiğim için, Beyim Hatti'nin Fırtına Tanrısı ve Beylerim Tanrılar teskin olsunlar.

7. Ve bana dostane olarak bildiriniz ve vebayı Hatti ülkesinden koğunuz.
8. Sağ kalmış (olan) pek az ve içki kurbanı yapanlar ölmesinler.

1. Ve işte veba dolayısı ile Fırtına Tanrısına dua ediyorum: Ey Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Beyim, beni işit ve beni kurtar.

2. Ve ben sana şunu demek istiyorum:

3. kuşu sığındığı yuvasından al ve yuvayı kurtar.

4. Ve bir köle biraz sıkılırsa, Beyine rica eder ve onun efendisi onu dinler ve ona dostluk gösterir, onu sıkı (üzen) şeyi düzeltir.

5. Veya eğer bir köle herhangi bir suç işlerse, suçunu efendisine itiraf ederse, efendisi ona yapacağı şeyi onunla beraber yapar. Fakat o suçunu efendisine itiraf ettiği için, beyin içi rahatlar ve Bey, bu köleyi cezalandırmaz.

6. İşte ben babamın suçunu itiraf ettim.

7. Eğer bir zarar (söz konusu ise), şu tespit edilmiştir ki, Hattuşaş, Mısır memleketinden getirilen NAM.RA'lar ve gaspedilen ganimetlerden yirmi katı fazla zararı veba yüzünden görmüştür.

8. Ve Beyim Hatti'nin Fırtına Tanrısı ve Tanrılar, Beylerim buna rağmen teskin olmadılar.

9. Ya da eğer özel bir bedel benden istiyorsanız, bunu bana rüyada söyleyin, onu size vereceğim.

1. Ve işte ey Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Beyim, yalvarırım kurtarın beni.

2. Ve eğer bu yüzden ölüm hüküm sürerse, ben yeniden düzeni kuruncaya kadar, pek az kalmış olan ekmek ve içki kurbanı sunanlar artık ölmesinler.

3. Fakat eğer başka herhangi bir sebepten ölüm hüküm sürerse, bunu rüyada görmek istiyorum, ya da fal ile tespit edilsin, ben bütün rahiplere temiz yatakta uyumalarını emrettim. Ey Hatti'nin Fırtına Tanrısı, Beyim, kurtar beni.

4. Ey Tanrılar, Beylerim, artık tanrısal iradenizi gösterin.

5/6. Ölümün hangi sebeple hüküm sürdüğü bir rüya da görülmeli.

7/8. Ey Hatti'nin Fırtına Tanrısı, kurtar beni ve vebayı Hatti memleketinden al."²⁴

Veba Duaları yukarıda da bahsedildiği gibi II. Muşili döneminde yazdırılmış olmakla birlikte, babası I. Şuppiluliuma devrinin olaylarını anlatmaktadır.

Boğazköy Arşivlerinin bir diğeri özelliği de yukarıda belirtildiği üzere I. Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları metnidir. Yine bu metin Amarna Çağı'nın siyasi yapısı hakkında bilgi verdiği için önem arz etmektedir.

Söz Konusu Boğazköy Arşivleri "I. Şuppiluliuma'nın oğlu II. Muşili tarafından tutturulan yıllıklardır. Bu yıllıklar da fragmanlar halindedir. Bunlar içinde en büyük metin, KBo V, 6 numaralı metin olup, 7. Tablette yer almaktadır. Bu metinler üzerindeki yegâne araştırma H.G. Güterbock tarafından yapılmış olup; JCS X/2,1956, s. 41-130 arasında neşredilmiştir. Tercümesini vereceğimiz 7 numaralı tablette özet olarak I. Şuppiluliuma'nın Kuzey Mezopotamya, Güneydoğu Anadolu, Suriye ve Mısır ile olan ilişkileri anlatılmaktadır.

KBo V, 6

Tercümesi

ÖNYÜZ I

(1) Sonra o (Şuppiluliuma) Zukkuki dağına geri gitti ve iki şehir inşa etti: Athulişsa ve Tuhuppurpuna. Ve o, şehirleri inşa ederken, düşman: "onun aşağıya Almina memleketine girmesine asla müsaade etmeyeceğiz!" diye öğünüyordu. Fakat O, şehirlerin inşasını bitirdiği zaman, Almina'ya girdi ve hiçbir düşman muharebede ona karşı mukavemet edemedi.

,(9) Bu nedenle O gitti ve Almina şehrini tahkim etmeye koyuldu. Arkasından orduda veba zuhur etti. Sonra babam Kuntiya dağına aldı; komutan Himuli Şariya nehrini tuttu, mareşal Hannuti de Parpara şehrini tuttu. Fakat işçi askerler (hala) Almina'yı tahkim ediyorlardı. Ve bütün Gaşka memleketi dost olduğundan, Hitit halkının bir kısmı Gaşka şehirlerinin arkasında hanlara sahip olurlarken, bir kısmı da tekrar şehre gitmişlerdi."²⁵

Bu madde Hitit tarihi açısından son derece önemlidir. Şuppiluliuma, dize gelmeyen Gaşkaları dizginlemiş ve dostluk kurmuştu. Anlaşılan o ki Suriye seferi sırasında arkasında düşman bırakmak istememiş ve dost olmayı tercih etmişti.

(18) "Fakat Gaşkalılar orduda veba olduğunu gördükleri zaman, onlar, şehirlerine girmiş olan halkı yakaladılar.

(12) Ve bir kısmını öldürdüler, bir kısmını yakaladılar. Sonra geceleyin düşman geldi ve dağıldı (kollara ayrıldı): onların hepsi beylerin sahip olmuş olduğu müstahkem mevkilere muharebe için gittiler. Müstahkem mevkillerin her birine onlar muharebe için gittiler. Babamın tanrıları beylere yardım ettiler, (öyle ki) onlar düşmanın tümünü

²⁴ E. Memiş, a.g.e., S., 306.

²⁵ E. Memiş, a.g.e., S., 307.

mağlup ettiler ve düşman çok sayıda ölü verdi. Babamın müstahkem mevkiilerinde ise hiç kimse dayanamadı. Babam düşmanı öldürdüğü zaman, bütün Gaşkallı düşman ondan korktu.

(31) O, Almina şehrini tahkim ederken, büyük “çobanlar” Uruwanni ve Kuwatnaziti’yi Kaşula ülkesine hücum etmek için sevketti. Ve babamın tanrıları onlara yardım etti, (öyle ki) onlar tüm Kaşula ülkesini zaptettiler, ve onun halkını (namralarını), sığırlarını ve koyunlarını babamın huzuruna getirdiler. Onların getirdiği namraların sayısı bin idi. Sonra babam bütün Tumanna ülkesini zaptetti ve onu yeniden inşa etti ve onu tekrardan tanzim etti ve onu tekrar Hatti ülkesine bağladı.

(40) Arkasından O, kışı geçirmek için Hattuşa’ya geri geldi. Fakat O, yıl bayramını kutladığı zaman İştihara memleketine girdi. Ve Gaşkallı düşman, Hitit mntıkası olan İştihara’yı aldığından itibaren, babam düşmanı oradan sürdü ve şehrine, Manizyana (?)yı, Kalimuna’yı veşehrini yeniden inşa etti ve onları yeniden tanzim etti ve onları tekrardan Hitit ülkesine kattı. Ve o İştihara memleketini tanzim ettiği zaman, kışı geçirmek üzere Hattuşa’ya geri geldi.

ÖNYÜZ II

(1) Kabilelere mensup askerler (yardımcı askerler) kalabalık bir şekilde geldiler ve geceleyin onun ordusuna saldırdılar. Sonra onun babasının tanrıları kardeşime yardım etti, (öyle ki) o, kabilelere mensup düşman askerlerini, mağlup etti ve onları öldürdü. Ve O, kabilelere mensup askerleri yendiği zaman, düşman memleketi onu gördü ve onlar korktular ve tüm Arziya ve Karkamış memleketleri onunla barış yaptılar (dost oldular) ve Murmuriga şehri de onunla barış yaptı (dost oldu).

(9) Karkamış memleketi içerisinde, bir şehir olarak, bizzat Karkamış’ın kendisi onunla dost olmadı. Bu yüzden rahip olan kardeşim 600 kişiyi, harp arabalarını ve ordunun onbaşısı Lupakki’yi Murmuriga memleketinde bıraktı, (bu arada) rahip, babamla buluşmak için Hattuşa’ya geldi, Fakat babam Uda şehrindeydi ve bayramları kutluyordu (icra ediyordu). Bu yüzden O (rahip), onunla orada buluştu.

(15) Fakat Hurriler rahibin gitmiş olduğunu gördükleri zaman, Hurri ülkesinin süvarileri ve harp arabaları geldiler ve Takuhli, Amumikuni onların arasında idiler ve Murmuriga’yı kuşattılar. Ve onlar orada bulunan Hatti askerlerinden ve harp arabalarından daha kalabalık idiler.

(21) Babamın zaptetmiş olduğu Kinza memleketine Mısır askerleri ve harp arabaları geldiler ve Kinza memleketine hücum ettiler. Haber babama ulaştırıldı: “Askerler ve harp arabaları yukarıda Murmuriga’dalar, Hurriler onları kuşattı!” Bunun üzerine babam, askerlerini ve harp arabalarını seferber etti ve Hurrilere karşı yürüdü (Hurri memleketi içerisine doğru). Ve Tegerama’dan Hurri memleketinin iç kısımlarına gönderdi. Ve Arnuvanda ve Zita Aşağı Memlekete girdikleri zaman, düşman, muharebe için onların karşısına geldi. Sonra babamın tanrıları onlara yardım ettiler, (öyle ki) onlar düşmanı yendiler. Fakat düşman aşağıya şehre (.....) ve

şehirden Tegarama ülkesinin dağlarına kaçmak için aşağıya indi. Babam işittiği zaman: “İleriki bir zamanda O (gidecek ve) şehirden aşağıya kaçacak!” dedi.

(42) Mamafih, babam Aşağı memlekete indiği zaman, Hurri memleketinden gelen düşmanla karşılaşmadı. Bu yüzden o, Karkamış şehrine indi ve onu kuşattı ve şehri her taraftan tam anlamıyla muhasara etti. Nehir (.....) aşağı yeri (.....) gemiler (o= aldı, sonra (.....)).

ARKAYÜZ III

(1) Babam aşağıda Karkamış memleketinde iken, Lupakki ve Tarhunda (?)-Zalma'yı ileriye Amka memleketine gönderdi. Bu nedenle onlar, Amka'ya hücum etmek için gittiler ve babamın huzuruna namralar, sığırlar ve koyunlar getirdiler.

(5) Fakat Mısır halkı, Amka üzerine hücum edildiğini duyunca korktular. Ve bütün bunlar yetmiyormuş gibi, onların beyi Nibhuririya ölmüştü. Bu yüzden, Mısır kraliçesi Dahamunzu babama bir haberci gönderdi (10) ve babama şöyle yazdı: “Kocam öldü. Bir oğlum yoktur. Senin ise birçok oğlun olduğunu söylüyorlar. Eğer sen oğullarından birini bana verirsen, o, kocam olabilir. Hiçbir surette bir kölemi alıp, onu kocam yapmak istemem!... Korkuyorum!”

(16) “ Babam bunu işitince, ileri gelenleri görüşmeğe çağırdı ve şöyle dedi: “Hayatımda şimdiye kadar başıma böyle bir şey gelmedi.” (20) Hal böyle olunca, babam, mebeynci Hattuşaziti'yi şu sözlerle Mısır'a gönderdi: “Git ve doğru sözü sen bana getir! Belki onlar beni aldatıyorlar! Belki efendilerinin bir oğlu vardır! Sen doğru sözü bana geri getir!”

(26) (Bu müddet zarfında) Hattuşaziti Mısır'dan dönünceye kadar babam nihayet Karkamış şehrini zaptetti. O, onu yedi gün muhasara etmişti ve sekizinci günü yapılan müthiş muharebe neticesinde onu aldı: Ve o şehri zaptetmiş bulunduğu zaman- babam tanrıların gazabından korktuğu için- yukarı şehirde hiç kimsenin tanrı Kubaba ve tanrı Kal'ın huzuruna girmesine müsaade etmedi ve hiç kimseyi yağma için mabetlere sokmadı. Hatta O, aşağı şehir sakinlerini, gümüş, altın ve bronz eşyaları aldı ve onları Hattuşa'ya taşıdı. (42)- Ve onun saraya getirdiği esirlerin sayısı 3330 idi. (E3 iii 15) (Hâlbuki) Hititler kendi evlerine onlardan hiç getirmedi. Sonra (o...) oğlu Şarri-Kuşuh'a Karkamış memleketini ve Karkamış şehrinin idaresini verdi ve onu kendisine bağlı bir kral yaptı.

(E 3 21) Fakat Karkamış'ı tanzim edince, O, Hatti memleketine geri döndü ve kışı Hatti memleketinde geçirdi.

(EA24) ilkbahar olunca, Hattuşaziti Mısır'dan geri geldi, (A44) ve Mısır elçisi Lord Hani de onunla birlikte geldi. Babam, Hattuşaziti'yi Mısır'a gönderdiği zaman, ona: “Belki efendilerinin bir oğlu vardır ve beni aldatıyorlar. Belki oğlumu krallık için istemiyorlar” diyerek, gerçeği öğrenmesini emrettiğinden, Mısır kraliçesi babama bir mektupta şöyle yazdı: “Niçin böyle dedin. Beni aldatıyorlar?” Eğer bir oğlum olsaydı kendimin ve ülkemin küçülmesini diğer bir ülkeye yazar mıydım? Sen bana inanmadın ve bana böyle dedin! Kocam olan kişi öldü (6) Oğlum da

yoktur! Bir kölemi asla almayacağım ve onu kocam yapmayacağım. Ben bunu hiçbir ülkeye yazmadım, yalnız sana yazdım! Senin birçok oğlun var olduğunu söylüyorlar. Öyleyse, oğullarından birini bana ver! O, bana koca, Mısır'a da kral olsun.

(13) Babam iyi yürekli olduğundan, kadının sözüne meylettii ve bir oğul gönderme konusunu kendi kendine muhasebe etti.

(A'daki tabletin sonu)

A'nın Colophonu:

Yedinci tablet tamam değildir. Henüz bronz bir tablete geçirilmedi.

(6- 12. Satırlar arasında Şuppiluliuma Hani ile konuşur) (.....)

(Ben, şahsen samimi idim, fakat sen, sen bana aniden kötülük yaptın. Sen geldin ve Hurri memleketi krallığından uzaklaştırmış olduğum Kinza'lı adama hücum ettin. Ben (5) bunu işittiğim zaman kızdım ve askerlerimi, harp arabalarımı ve beylerimi ileriye gönderdim. Böylece onlar geldiler ve senin bölgene, Amka ülkesine hücum ettiler. Ve onlar senin memleketin olan Amka'ya hücum ettikleri zaman, sen muhtemelen korktun; (10) ve bu yüzden sen, sanki benim görevimmiş gibi devamlı surette oğularından birini talep ediyorsun. O, bir bakıma rehine olacak, fakat sen onu kral yapmayacaksın! (13)- Hani babamla şöyle konuştu: oh, beyim! Bu ülkemiz için utanç verici olur! Eğer kralımızın bir oğlu olmuş olsaydı, katiyen yabancı bir ülkeye gelmez ve kendimiz için bir efendi talebinde bulunmazdık. Beyimiz Nibhuririya öldü; Onun bir oğlu yoktur; beyimizin karısı tek başına kaldı. Biz Mısır'a kral ve hanımımıza da koca olması için beyimizden bir oğul istiyoruz! Üstelik biz, hiçbir ülkeye gitmedik, sadece buraya geldik! Şimdi (25) bize oğullarınızdan birini verin!"- Bu yüzden daha sonra babam, onların lehine olan bir oğul meselesini kendi kendine muhasebe etti. Sonra babam yeniden muahede tableti istedi, (bu tablette şöyle denildi): "Vaktiyle, Fırtına Tanrısı Kuruşatma halkını, Hattioğullarını aldı ve onları Mısır'a götürdü ve onları Mısırlılaştırdı ve Fırtına Tanrısı (30) Mısır ve Hatti memleketleri arasında bir muahede akdetti ve onlar birbirleriyle devamlı surette dost oldular. Ve onlar, onların huzurunda yüksek sesle tableti okudukları zaman, babam onlara şöyle hitabetti: (35) "Eskiden Hattuşa ve Mısır, birbirleriyle dost idiler ve şimdi de onlar arasında aynı şey oldu! Böylece Hatti ve Mısır ebediyen birirleriyle dost olacaklar!".²⁶

Anlaşılacağı üzere, I. Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları metni o dönemde Önasya'nın siyasi yapısı hakkında bilgi vermesi açısından son derece önemlidir. Daha önemlisi de Tuthank-Amon'un eşi Dahamunzi'nin Şuppiluliuma'ya gönderdiği mektuptur, bu mektupta Dahamunzi kendisine bir eş ve Mısır'a da bir

²⁶ E. Memiş, a.g.e., S., 312.

kral olarak Şuppiluliuma'nın oğlunu istemektedir. Daha sonra Şuppiluliuma Oğullarından, Zannanza'yı Mısır'a gönderir ve Zannanza Mısır'a varamadan yolda öldürülür.

II. BÖLÜM

II. MISIR'IN TARİHİ COĞRAFYASI

Mısır, Afrika kıtasındadır. Afrika kıtasında birçok büyük nehir bulunmaktadır. Fakat hiçbirisi Nil Vadisi'nin yerini tutamamış ve köklü bir medeniyet kuramamıştır. Nil vadisi yani Eski Mısır, dünyanın en eski medeniyetine sahip olmuş ve Mısır'ın kültürel özelliklerini uzun süre korumuştur.

Mısır'ın coğrafyası, Nil'in varlığıyla izah edilir. Eski Mısır, her yıl taşmaların sonucunda nehrin iki tarafında ekilebilen araziye ve deltayı oluşturmaktadır. “ Nil'in uzunluğu 6.500 kilometre kadardır. Fakat hakiki Mısır, denizden Asuvana kadar uzanan vadidir ki 24-31 kuzey enlem derecesi arasındadır. Kuzey'de Akdeniz, Doğuda çöl ve Kızıldeniz, Batıda Libya Çölü, Güneyde Nil şelalesi, Mısır'ı her taraftan tabii olarak sınırlanmıştır. Bu sahada coğrafi bakımdan iki esaslı bölge vardır. Bunlardan biri Aşağı Mısır diğeri ise, Yukarı Mısırdır. Bu iki bölgenin hududu deltanın başladığı noktada, Memfisten veyahut Kahirenin biraz güneyinden geçer. Eski Mısırlılarda buna iki isim vermişlerdir: Vadi ve Delta.”²⁷

Yukarı Mısır'ın güneyi kumtaşlarının yoğun olduğu bir bölgedir ve güneyde vadinin genellikle çok dar olduğu Esneh'e kadar uzanır; kuzeyde ise vadinin genişlediği ama yirmi kilometreyi pek aşmadığı Delta'ya kadar kalkerli bir bölge oluşturur. Bu bölgenin Mısır uygarlığının doğduğu yer olduğu söylenebilir. “Mısır'ın coğrafi konumu bu bölgeyi Yakınoğu istilalarından korumuştur. Böylelikle, Yukarı Mısır, Mısır tarihi boyunca Firavun geleneklerine çok sıkı biçimde bağlı kalmıştır. Siyasal çalkantıların yoğunlaştığı dönemlerde ülkeyi sahiplenme buradan başlamıştır.

Özellikle bataklık bir bölge olan Aşağı Mısır bölgesi Memphis'ten Kızıldeniz'e kadar uzanır. Aşağı Mısır'ın bu geniş coğrafya'yı kapsaması, Nil Nehri'nin büyük kısmına sahip olması Akdeniz ve Yakınoğu'yla ticaret ve siyasi bağları kolaylaştırmıştır. Bu coğrafi bölgenin yaşamı ve siyasi hayatı kolaylaştırması, Antik Mısır'ın siyasi yaşamı için çok kolay olmamış ve Firavunlar tarafından sürekli bu coğrafya, yabancı istilalardan korunmak zorunda kalmıştır. XIX. Sülale döneminden başlayarak Mısır çok önemli bir konum alır. II. Ramses Mısır'ın yeni başkenti olan Pırameses'i burada kurmuştur.”²⁸

Yukarı Mısır ve Aşağı Mısır'ın iklimleri birbirinden farklıdır. Asıl Akdeniz iklimini taşıyan Mısır aşağı Mısır'dır. Yukarı Mısırdaki ise, daha çok Afrika kültürü hâkimdir. İkisinin en önemli vazgeçilmez ortak özelliği Güneş ve Nil nehridir.

²⁷ Afet İnan, Eski Mısır Tarih Ve Medeniyeti, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Türk Tarih Kurumu Yayınları, İkinci Baskı 1987, S.,3.

²⁸ Sophie desplancques, (ismail Yerguz), Antik Mısır, Dost 2016, S., 11

Mısır'ın Tarihi Coğrafyasını anlatırken, Nil Nehrine değinmemek olmaz. Herodotos'un da dediği gibi, Mısır Nil'in bir armağanıdır. "Nil, 6500 kilometrelik uzunluğu ile dünyanın en büyük nehirlerinden biridir. Nil'in iki kolu vardır. Bunlardan birincisi Habeşistan'dan gelen Mavinil (Göknil), diğeri ise Viktorya-Alber gölleri mıntikasından gelen Aknıl'dır. Güneyden kuzeye doğru akan Nil nehri, Mısır'a girmeden önce altı çağlayan (şelale) yapar. Bu çağlayanların kuzeyde sonuncusu Asuvan'dadır.

Assuvan'dan sonra Nil, Akdeniz'e doğru gider. Yatağının sağında ve solunda kayalık tepeler vardır. Nil'in geçtiği vadi, yaklaşık 1000 kilometre uzunluğundadır. Bu vadinin genişliği ise ortalama 15 kilometredir. Hiç bir yerde 20 kilometreden fazla genişliği yoktur. Bu vadi bazen dar bir geçit olur. Kuzeye doğru, Kahire dolaylarında Nil birtakım kollara ayrılır ve (V) şeklinde bir üçgen oluşturur. Bu üçgen çok eski zamanlarda Akdeniz'in bir körfezi idi. Nil, bu körfezi, binlerce yıl taşıdığı çamurlarla doldurdu. Halada her sene bir metre kadar doldurmaktadır. Bu suretle meydana gelen ovada, nehrin kolları ile sahilin resmettiği şekil, Yunan alfabesinin D'si olan deltaya benzetildiği için, Yunanlılar bu mıntıkaya "Delta" demişlerdir.

Bütün Mısır, Delta ve Nil vadisinden ibarettir. Bu dar ve uzun arazinin doğusunda Arabistan, batısında Libya, güneyinde Nubya çölleri uzanır.

Haziranda Nil kıyıları kurur. Nehir artık yatağını doldurmaz. Sular hemen hemen çekilmiş gibidir. Bitkiler, hayvanlar, insanlar güçlükle nefes alırlar. Mısır ölecek sanılır."²⁹

Mısır'da tapınılası Nil'den başka vahalar ve çöller de vardır. Vahalar ve Çöller, Kemet yani kara toprak (verimli toprak) olarak adlandırılan Nil'den ayrı tutuluyor ve bu topraklara Deshet (kızıl toprak) adı veriliyordu. Kızıl toprak olarak adlandırılan bölge Sahara Çölüdür. Sahara çölünde küçük kuyucuklar bulunmaktadır. Sefere çıkıldığı zaman askerler bu vahaların olduğu bölgeler de kamp kurar, sularını depolar ve sonrasında yollarına devam ederler idi. II.Ramses, Babası I.Set'i ile sefere çıktığında ellerin de vahaların işaretlenmiş olduğu bir harita yer almaktaydı ve o haritaya göre hareket ediyorlardı.

Eski Mısırlılar yaşamlarının ve refahlarının sürekli gerçekleşen su baskınlarına bağlı olduğunu biliyorlardı. " zaman zaman görülen küçük su baskınları ve bunun sonucun da ortaya çıkan kıtlık, her sel mevsiminin başında Mısırlılar arasında büyük bir endişenin doğmasına yetiyordu. Bu nedenle, eski Mısırlılar hiçbir zaman nehirle ve onun getirdiği armağanlarla yetinmediler. Zengin bir alüvyon tabakasını ve sulamada kullanılacak suyu beraberinde getiren yıllık mahsulün önceden tahmin edilebilmesi ve ortaya çıkan ürün, nüfusun önemli bir kısmının tarım dışı

²⁹ E. Memiş, Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin 2015, S. 71.

alanlardakullanılmasına imkân tanıyor; bu durum da zanaatkârlık, yöneticilik ve rahiplik gibi tarım dışı mesleklerin gelişmesini sağlıyordu.

Nil'in Mısır uygarlığı için önemi, din açısından oynadığı role ve hakkında yaratılan mitlere yansımıştır. Antik dönem de Nil, Iteu adıyla biliniyordu. Assuan bölgesin de bulunan tanrılara (Khnum, Anukis ve Satis) saygı göstererek su baskınlarının sağlanabileceğine inanılıyordu.

Eski Mısırlılar, Nil nehrinin sadece kendilerine ait olduğuna inanmışlar ve Nil nehrini ilahi bir varlığa döndürerek “Hapi”³⁰ ismini verip insan şeklinde tasvir etmişlerdir.

Nil Nehri ülkenin ana yolu olmuştur, zira yerleşim alanları büyük ölçü de Nil'in kıyısında kurulmuş, hatta çölün kenarında inşa edilmiş tapınaklar bile Nil'e su kanallarıyla bağlanmıştır. Bu nedenle kara taşımacılığını geliştirmek için fazla bir girişimde bulunulmamıştır. Nil üzerinde yolculuk yapmak kolaydı; bu kolaylığı sağlayan, kuzeyden esen hâkim rüzgârın yönüydü. Bu nedenle akıntıya karşı güneye giden bir kayık yelken kullanabilir; kuzeye seyahat eden biriye akıntı yönün de kolayca kürek çekebilirdi.

Nehir üzerinden yolculuk eski Mısır'da o kadar yaygındı ki “kuzeye gitmek” ve “güneye gitmek” anlamına gelen sözcükler hiyeroglif yazıda açılmamış yelkenli kayık işareti ile (“güneye gitmek” ya da akıntıya karşı gitmek anlamında) ve yelkensiz kayık işareti ile (“kuzeye gitmek” ya da akıntı yönünde gitmek anlamında) gösteriliyordu.

Nehir, taşımacılık açısından en açık seçenektir. İnsanların ve malların taşınmasının en kolay ve ucuz yoluydu. Yıllık su taşkınları esnasında, ekili alanların büyük bir kısmı sular altında kaldığında, kayıklar inşaat için gerekli taşları vadiye sınır oluşturan falezlerdeki taş ocaklarından alarak, vadinin hemen yanındaki tapınak ve mezarlara taşıyabiliyordu.”³¹

Nil Nehri; ekonomi ve sosyal hayatta Mısır'ın candamarı olduğu kadar siyasi anlamda da Mısır'ın temel yapı taşlarını oluşturmuştur. Nil'in kenarında hayvancılık yapan halk bir süre sonra savanların kuruması ile Nil Vadisine göç etmişlerdir. “İlk yerleşik topluluklar M.Ö beşinci bin yılın başlarında taşkın yatağının kıyılarında tarih sahnesine çıktılar. Vadi sakinleri Mısır bilimcilerin ilk defa el-Badari sit alanında rastladıkları için Badari yaşam tarzı diye adlandırdıkları yaşam tarzını geliştirdiler. Büyük bir vadi doğudan Kızıl Deniz sahiline uzanırken, çöl yolları batıdan vahalara ulaşmaktaydı. İlk çöl kültürleri, Badari yaşam tarzını bu bağlantılar aracılığıyla güçlü bir biçimde etkiledi.

³⁰ Eski Mısırdaki Hapi'nin, her yıl Nil nehrinin taşması ve tarım topraklarının verimli kalmasını sağladığına inanılmıştır. Hapi'ye her dönem tapılmış ve kişileştirilmiştir.

³¹ Douglas J. Brewer Emily Teeter , (Nihal Uzan), Mısır Ve Mısırlılar, Arkadaş 2017, S. 30.

Bu etkinin bir sonucu olan toplum yavaş yavaş liderler ve izleyiciler, küçük bir yönetici sınıf ve daha büyük bir tebaa oluşturacak biçimde katmanlaşmasıydı; bu ayırım çoban yarı göçerlerin zor yaşam tarzına çok şey borçluydu. Bu dış uyaranlar ve iç dinamikler, Badari toplumunu dönüştürmeye başladı. Zenginler daha zenginleşti ve yeni uzman zanaatkarlar hamilerinin git gide daha incelikli hale gelen zevklerini tatmin etmek için yeni teknolojiler ve yeni ürünler geliştirdiler. Prestij mallarına ve malzemelerine erişimin kısıtlanması en zenginlerin toplumdaki iktidarını ve statüsünü daha da güçlendirdi.

Tarihöncesi toplum kültürel, iktisadi ve siyasi bakımdan daha karmaşık hale geldi. Mısır devlet olma yoluna girmişti. 3600 yılı civarında çöllerin tamamen kuruması, bu sürece daha da ivme kazandırdı. Nüfustaki ani artış, etrafı duvarlarla çevrili kasabaların kurulmasını teşvik etmiş ve sınırlı kaynaklar için daha büyük bir rekabete girilmesine yol açmış olabilir. Besleyecek daha fazla boğazın olması, daha verimli tarımı da teşvik etmiş olmalı.

Bu koşullar altında, muhtemelen her biri soya dayalı bir monarşi tarafından yönetilen üç bölgesel grupta birleşmeye başladılar. Stratejik etkenler, bu üç tarihöncesi krallığın egemenliğini açıklamaya yardım ediyor. Krallıklardan birinin merkezi, taşkın yatağının nehir trafiğinin denetimine olanak tanıyarak daraldığı, Nübye'den ve Sahra vahalarından gelen ticaret yollarının Nil Vadisi ile buluştuğu Tjen kasabasıydı (günümüzde Girga yakınında bulunmaktadır.) İkinci ülkenin başkenti Doğu Çölü'ndeki altın madenlerine nehrin karşı kıyısındaki Hammamat Vadisi üzerinden ulaşımı denetimi altında tutan Nubt'taydı (adı "altın" anlamına gelen bu kent günümüzde Nagada'da bulunmaktadır.) Üçüncü kralık, Tjeni gibi, vahalara (ve Sudan'a) giden çöl yolunun başlangıç noktası olan ve Nubi gibi, Doğu Çölü'nün önemli altın kaynaklarına –kasabanın tam karşısındaki bir vadi üzerinden gidilen daha güneydeki maden yataklarına- ulaşımı denetimi altında tutan Nekhen yerleşimi etrafında gelişti."³²

Mısır tarihi; insanın ve doğanın etkileşiminden, İnsanların doğa üzerinde, doğanın insanlar üzerinde bıraktığı derin etkilerin izlerinden oluşmaktadır. Mısır'ı mısır yapan Nil Nehri, İnsanların karakterlerinde, liderlerin davranışlarında, halkın liderlere davranışında önemli ölçüde rol oynamıştır. Nehir taşıdığı zaman taşkın oranı beklenenden az olursa halk bu durumu Tanrının laneti sayar ve liderlerinin Tanrılara yeterince hizmet etmediğini ülkelerini Tanrının cezalandırdığını varsaymışlardır. Temmuz -Eylül ayı arası taşkınlar denetlenip eğer yükselme oranı az ise İnsanlar kendilerince değerli eşyalardan, yiyecek- içeceklerden Nil'e dini tören eşliğinde taşkın oranının yükselmesi için armağanlarda bulunmuşlardır.

³² Toby Wilkinson, (Ümit Hüsrev Yolsal), Eski Mısır MÖ. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi, Say 2016, S. 50.

III. BÖLÜM

III. AMARNA ÇAĞI'NA GENEL BİR BAKIŞ

“Antik Mısır’da bu ara döneme Amarna Çağı denilmesinin sebebi, MÖ. 14. Yüzyıla ışık tutan belgelerin Mısır, Beni- Hasan yakınlarında Tel- el Amarna köyünde Akkad dilinde yazılmış bu döneme ait çok sayıda mektupların bulunmuş olmasıdır. Bu mektuplar, MÖ. 1400- 1350 yılları arasında hüküm sürmüş olan o dönemin güçlü devletlerinin siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkileri hakkında bilgi vermektedir.

“Bir taraftan Amarna Mektupları, diğer taraftan Boğazköy vesikaları ile bu devrin tarihi aydınlatılmaktadır. Tarihte, ilk defa “Beynelmilelik” kavramı da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Milletler arası münasebetler demüşterek dil olarak Akkadça kullanılmaktaydı. Hatta geleneklerine son derece sadık olan ve kendisine has bir yazısı bulunan Mısır Devleti bile Önasya devletleriyle anlaşabilmek için, bu yazıyı bilen kâtipler kullanıyordu. Yine ilk defa olarak bu devirde “Büyük Devlet”, “Küçük Devlet” mefhumları ortaya çıkmıştı. Büyük devletler, küçükleri himayeleri altına alarak nüfuz sahalarını genişletmeye çalışırken, aralarındaki anlaşma şartlarını muahedelerle vesikalandırıyorlardı.”³³

Amarna Çağı'nın en güçlü Firavunu III. Amenofis(MÖ. 1390- 1353) bu dönemde barışçıl bir siyasi yaklaşımdan yana olmuş ve daha çok sanatsal faaliyetlere önem vermiştir. Babil, Asur, Mitanni ve Hititlerden III. Amenofis'e gelen mektuplar bunu kanıtlar niteliktedir.

III. Amenofis'de diğerleri gibi Tahta çıkma meşruluğunu boğa ile güreşerek kanıtlamış ve saray yöneticilerine cilalanmış skarebedâğitarak, başarılarını çağdaşlarına ve fethettiği yerlere göndererek meşrulaştırmıştır.³⁴ “ Bu sikkede Kral Hazretlerinin başına mükemmel bir şey geldi. Birisi gelerek Kral Hazretlerine Shetep bölgesinde, çölde vahşi boğalar var dedi. Kral Hazretleri nehir aşağı yelken açtı... Hızla yol alarak sabahleyin sağ salim Shetep bölgesine vardı. Kral Hazretleri arkasında bütün ordusuyla savaş arabasında ortaya çıktı....

Sonra Kral Hazretleri bu vahşi boğaların etrafını çevirmek için bir hendek kazılmasını emretti ve vahşi boğaların üzerine gitti. Oradaki vahşi boğa sayısı 170 Kral bu ilk gün avladığı vahşi boğa sayısı:56.

Kral Hazretleri atlarını dinlendirmek için dörtgün bekledi. Kral Hazretleri (yeniden) savaş arabasında belirdi. Avda öldürdüğü vahşi boğaların toplam sayısı: 96. ”

³³ E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar, Ekin 2013, 12. Baskı s. 106.

³⁴ T. Wilkinson (Ümit Hüsrev Yolsal), Eski Mısır MÖ 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi, Say 2016, S.325.

Skarebede anlatıldığı gibi genç Kral kendisini, Hazretleri diye tanımlıyor ve kimliğini ilahi bir güce bağlıyordu.

Eski Mısır'ın bu dönemdeki ihtişamına baktığımızda Mısır'ın, çok gelişmiş bir ticaret ağı ve diplomasi politikası vardır. Minos ve Mikenlerden cam sanayisinde kullanılan kobalt, kurşun gibi değerli madenleri temin etmekte ve Mitanni, Babil, Hitit devletleri ile olan ilişkilerinde barışçıl politikayı amaçlamışlardır. Yaptığı anlaşmalar genellikle evlilik yoluyla, fakat bu evlilikler yapılırken geleneksel adetler bozulmamış, Mısır'dan dışarıya kız evlendirilmemiş tam tersi karşı taraftan bir prenses alınarak politik evlilik yapılmıştır.

III. Amenofis'in bu gücü ve ihtişamı, Nubye topraklarından çıkan altına bağlıdır. Ve bunun en güzel örneğini; Mitanni Kralı Tuşratta'nın, Mısır'a gönderdiği mektup açıklamaktadır. Bu mektubunda ilk önce hal hatır sormakta ve daha sonrasında ise III. Amenhotep'ten Babasına gönderdiği altının daha fazlasını istemekte ve gerekçe olarak ise, Kardeşimin ülkesinde altın toz denli çok olarak yazmaktadır. Yine Amarna Mektuplarına bakıldığında, Hitap şekli olarak Mısır Kral'ına; "Kardeşim" ve "Güneşim" olarak hitap edilmektedir.

III. Amenofis'in gücü sanattada kendisini gösterdi ve Luksor Tapınağı'nın statüsü yükseltildi. Duvarları elektrumdan, mobilyaları gümüşten yapıldı kapı eşikleri süslendi. Onun bunu yapmasında ki amaç Luksor Tapınağına gelen insanların, Kral Hazretleriniövmesi amaçlanmıştır.

Figürlerde, Babası IV. Tutmosis ve Annesi Mutemviadır. Ama Kral Hazretleri bu rölyeflerde Annesi Mutemvia'yı anlatırken Amon- Ra ile birlikte resmettirmiştir. Bu Rölyefde Amon rahibi Kraliçe'nin odasına gizlice girmiş ve Kraliçede Amon rahibinin isteğine kayıtsız kalmamıştır.³⁵ " Tanrının kokusundan dolayı (kraliçe) uyandı ve Kral Hazretlerinin önünde hazla çığlık attı... Tanrının güzelliğini görünce büyük sevinç duydu ve tanrı aşkı onun bedenini doldurdu.

Rahmine koyduğum bu çocuğun adı Teb hükümdarı Amenofis'tir. ... Bu ülkenin tamamında kudretli krallığı o uygulayacak. ... O, iki ülke'yi tıpkı Ra gibi sonsuza değin yönetecek."

Elbetteki bu Kral'ın Meşruluğunu artırmak için kasıtlı bir biçimde resmedilen bir rölyeftir. Kral bu Rölyef ile insanların düşünde Amon'un oğlu olarak tanınmak istemiş ve babası III. Tutmosis'i Amon- Ra ile özdeşleştirmiştir.

Opet Bayramı,³⁶Amon Ra'nın, Mut'un ve Khonsu'nun heykelleri her yıl ipetsut'an alınarak Luksor'a taşınırdı. Bu üçlünün taşınma sırasında Kral'ında

³⁵ T. Wilkinson, a.g.e, s.337.

³⁶ Opet Bayramı: İnsanların, gündelik sıkıntılarından kaçışı, streslerinin azaltılmasının sağlandığı sevinme ve sevindirme amaçlı yapılan Mısır geleneğidir.

heykeli vardı. Kral Amon- Ra'nın gölgesi altında tören alanına girmiş ve insanları gençleşmiş ve kutsallığını tazelemiş bir şekilde selamlardı. III. Amenofis, heykellere gençleşmiş profilini betimletirken iri badem gözlü, kalın dudaklı, sivri çeneli, küt burunlu ve elmacık kemikleri iriydi. Bedeni ise, şahini andıran bir kuş tüyü ile betimlenmiştir. Başında çift taç vardır ve kızağın üzerinde durmaktadır. Burada Kral, Amon- Ra'nın oğlu olarak yeniden doğduğunu, ruhunun tazelendiğini ve gençleştiğini vurgulamaktadır. Kral artık bütün ülkelerin göz kamaştırıcı gözüdür.

Kral'ın sanatsal faaliyetleri Luksor tapınağı ile sınırlı değildi. Mısır denetimindeki Nubye'yi düşman ülkelerden korumak için askeri üs olarak yapılan, Khaemmaat kalesinin içine tapınak inşa ettirdi. Tapınak İpetsut'un Amon- Ra'sına ve III. Amenofis'e adandı.

Kral kendisini sanatsal faaliyetlere adanmış ve bu sanatsal faaliyetler sonucunda kendisini Kral Hazretleri Amon- Ra'nın oğlu ilan etmişti bu kimlik, Kral'a ilahi bir gizem kazandırmış ve yönetilenler sınıfında daha çok hâkim olmasını sağlamıştır. Amon Rahiplerinin yönetenler sınıfındaki statüsü artmış ve zaten IV. Amenofis döneminde damgasını vurmuştur. Kral şenlikler sırasında MÖ. 1353'de ölmüştür. Mısır'ın göz kamaştırıcı gözü, rölyeflerde ne kadar kendisini genç olarak betimlemiş ve ruhunu da gençleştirmiş olsa da ölümden kaçamamış ve kırklı yaşlarda ölmüştür.

IV. Amenofis (MÖ.1353- 1336), festivallere babası ile birlikte katılmış ve babasının abartılı davranışları Kralı etkilemiştir. Kral, çocukluğunu Heliopolis şehrinde geçirmiş ve Amon rahiplerinin etkisinde kalmıştır. Başkenti Teb şehrinde, Akhetathon'a taşımıştır. IV. Amenofis'in din reformu üzerinde VIII. Bölümde ayrıca durulacaktır.

Kral diplomasi ilişkilerinde, babası kadar başarılı olamamış, Mısırda din reformu yapılırken Asur, Hitit devletleri güçlenmiş ve Mısır için tehlike haline gelmişlerdir. Önceleri sık gelen mektupların sayısında azalma olmuş, Babil ve Mitanni devletleri siyasi- ekonomik bunalıma girmiş kuşkusuz bu durumdan en çok faydalanan devlet ise, Hititler olmuştur.

IV. Amenofis, din reformu ile ilgilenirken Hitit Kralı I. Şuppiluliuma bu durumdan iyi bir şekilde faydalanmış ve Suriye üzerine sefere çıkarak tehdit oluşturmuştur. IV. Amenofis, Kuzey Suriye'deki diğer şehir beyliklerinden gelen ve Hitit kralının şehirleri yakıp yıkmasından bahsedilen mektuplara cevap verememiştir

IV. BÖLÜM

IV. AMARNA ÇAĞINDA MISIR- HİTİT İLİŞKİLERİ

“Anadolu’da merkezi otoriteyi kuran Hitit Devleti, gözünü Suriye bölgesinde bulunan ticaret yollarının en önemlilerinden biri olan ve doğudan Levant bölgesine kadar uzanan ana ticaret yollarına dikmiştir.

Bugünkü Afganistan, Tacikistan ve daha doğudaki topraklardan aynı zamanda kuzey doğuda Baykal ve Baykaş göllerinin bulunduğu bölgeden gelen ticaret yolları, Mezapotamya’da Zagros dağlarını ve Dicle nehrini aşır Fırat kıyısında bulunan şehirleride içine alarak Doğu Akdeniz kıyılarına ulaşmaktaydı. Buradan deniz yoluyla Alaşya’yı (Kıbrıs)ı da içine alan ticaret rotası ortaya çıkmakta ve Avrupa içlerine uzanmak üzere, Avrupa’nın orta Akdenizdeki limanlarına kadar ulaşmaktaydı. Bugünkü kaş yakınlarında açığa çıkarılan ve Geç Tunç çağına tarihlenen ulu burun Batığı ve Gelidonya batıkları yapılan bu ticaretin önemlibir kanıtı olarak günümüze ulaşmıştır.

Ticaretteki bu önemi yanında, Yakın Doğu’nun politik kaderini derinden etkileyen bu bölgede kurulacak siyasi hâkimiyet ile Hitit Devleti hem ekonomik hem de kültürel alanda büyük medeniyetlerin seviyesine ulaşmayı hedeflemiştir.

Hitit Devletinde, I. Şuppiluliuma ile gerçek anlamda uygulanan vassal krallık sistemi, Anadolu içinde ve dışında Hitit Devleti’nin nüfus sahasının gelişmesine ve devletlerarası ilişkilerde otorite sahibi olmasına olanak sağlamıştır. Bu vassal krallık sistemi ve bölgede izlenen siyasi politikalar ile Fırat yatağından itibaren bütün Kuzey Suriye ile Doğu Akdeniz kıyılarında Hitit hakimiyeti tam anlamıyla kurulacak ve bunun siyasi ve ekonomik sonuçları, Hitit ile Mısır arasında büyük sorunlara neden olacak, nitekim II. Muvattali Dönemi’nde Mısır ile yapılan Kadeş savaşı ile üst safhaya ulaşacaktır.

Günümüzde Suriye ve Lübnan kıyılarını kapsayan bu bölge, önemli bir ticaret merkezi olması nedeni ile her zaman zenginliği temsil etmiş ve daha geç dönemlerde de Fenikeliler, Filistinliler, Persler, Makedonyalılar, Romalılar gibi birçok devletin istilasına sahne olmuştur. Halen günümüz devletleri arasında çoğu anlaşmazlıklara sahne olan bu topraklar, geçmişten bu yana coğrafik konumları ile bağlantılı olarak sürekli gündemde kalmayı başarmıştır.

MÖ. 3. binyılın başlarından itibaren önemli bir hammadde olan bakırın yanında yeni bir maden alışı olarak tuncun kullanılması, 2. binyılın ilk yarısından itibaren Doğu Akdeniz Bölgesi’nde büyük bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Tuncun yapımında gerekli olan bakır ve kalayın sağlanması zorunluluğu bölgedeki güçlerin ekonomik çıkarlarını doğrudan etkileyecek ve bu durum uluslararası ticaretin yayılmasının temellerini teşkil edecektir. Özellikle MÖ. XIII. ve XIV. yüzyıl Ön

Asya Orta Akdeniz Bölgesi'ne orantısız biçimde dağılmış olan hammaddenin ticareti, bu dönem ekonomisinde vazgeçilmez olan madenleri gerekli kılar. Nitekim alet, araç-gereç ve silah yapımında gerekli olan bakır ve kalay tercih edilen madenler arasındadır.

Coğrafi açıdan Doğu Akdeniz Bölgesi, kuzeybatıda Girit ve Yunanistan, güneyde Mısır, güneydoğuda Mezopotamya, Suriye Filistin ve Kıbrıs kuzeyde ise Ege denizi kıyıları, Karadeniz ve Anadolu yarım adasını içermektedir. Bu coğrafi alanı birbirine bağlayan Akdeniz, M.Ö. 2. binyıldan itibaren bölgeler arası ticaretin ortak aracısı konumunda bulunmaktadır. Tarımın hâkim olduğu Mezopotamya'da yapılar için gerekli olan ahşap ve kullanılacak maden cevheri mevcut değildi. Bu nedenle Mezopotamya'da çok erken bir dönemde güneye, kuzey ve kuzeybatıya ve Anadolu'ya ulaşan bir ticaret ağı gelişmiştir. Bu ticaret ağı, güneyde Basra körfezine, kuzey ve kuzeybatıda Suriye'ye ve oradan Akdeniz yoluyla Suriye kıyılarına giderek Anadolu'ya bağlanıyordu.

MÖ. 2. binyılın ilk çeyreğinde Anadolu'da, bağımsız şehir devletleri bulunmaktaydı. Bu şehir devletleri ile Mezopotamya ve Kuzey Suriye şehirleri arasında önemli dış ticaret faaliyetleri vardı. Bu ticareti Anadolu'daki şehir devletleri ile birlikte kendilerine has kanun ve teşkilatları ile yaşayan Asur ticareti kolonileri yürütmekteydi. Kültepe metinlerinden, Yukarı Dicle Bölgesi'ndeki Asur kenti tüccarlarının eşek kervanları ile Anadolu'dan bakır, altın, gümüş, simli kurşun ve keçi kılı alıp Asur'a sevk ettikleri, Asur'dan ise Anadolu'ya kalay ve kumaş getirdikleri anlaşılmaktadır. Bu durum bu devirde maden ekonomisinin ve ticaretinin ne kadar gelişmiş olduğunun da bir göstergesidir.

MÖ. 2. binyılın başlarında Kızılırmak kavsı içinde Hitit Devleti, bu şehir devletlerini aynı çatı altında toplayarak, çok geçmeden Anadolu'da merkezi otoriteyi sağlamlaştırmış ve kendisine iç ve dış politikada hedefler oluşturmuştur.

Bu dönemde Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya bölgesi kuru tarım yapılan alanlarıyla, Asi nehrinin suladığı verimli düzlük arazisiyle ve önemli kara ve deniz yollarıyla MÖ. 2. Binyıl başlarından itibaren Ön Asya ve Akdeniz bölgelerinin birbirleriyle buluşup temas ettikleri bir konumda bulunmaktadır. Aynı zamanda bölgenin ekonomik ve politik zenginliği, değerli madenler, uzmanlaşmış el sanatları, ürünleri ve lüks mallar Kuzeyde Suriye bölgesinin çekiciliğini artırıyordu. İran ve Mezopotamya'yı Doğu Akdeniz ülkeleri ile bağlayan, Gubla (Byblos) ve Ugarit gibi önemli limanlarıyla Mısır, Ege ve Suriye arasındaki ticarete aracılık yapan Kuzey Suriye Bölgesi, Hititlerin kuruluş yıllarından itibaren hâkimiyet kurmayı istedikleri bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mezopotamya ve Mısır medeniyetleri birçok hususta daha fazla gelişme göstermekle birlikte bu bölgedeki insanlar ekonomik açıdan da bolluk ve refah içinde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Nitekim Suriye bölgesi ticaret yollarının

kesiştiği merkez bölge olması, idare merkezinin yanı sıra geniş bir hinterlanda sahip olması, bakımından da zamanın güçlü devletlerinin ortak hedefi olarak kendini göstermektedir. Bu bölgede kurulacak siyasi birlik ile Hitit devleti, hem ekonomik hem de kültürel alanda Ön Asya’da bulunan büyük medeniyetlerin seviyesine ulaşmayı amaçlamıştır.”³⁷

Amarna Çağı, ile ilgili III. bölümde ayrıntılı olarak bilgi verilmektedir. Fakat; yinede kısaca üzerinde durulması gerekmektedir. Bu bölümde Amarna Çağı ile ilgili olarak bilgi verirken Hitit Devleti’nin izlediği kuzey Suriye politikası ve daha çok bu dönemde öne çıkan Mısır Firavunları, III. ve IV. Amenofisler ve Hitit Devleti’ni bir İmparatorluk haline getiren I. Şuppiluliuma’dan bahsedilip daha sonrasında da Mısır – Hitit ilişkilerine geçilecektir.

“Hititlerin Eski Yakındoğu tarih sahnesine çıkışları sistemli ve kalıcı olmuştur. Bu kalıcılığın altındaki neden Hititlerin politik araçları etkin bir biçimde kullanmalarındır. Savaş ve ele geçirme MS. 19. yüzyıla kadar devletlerin uygulayageldiği yayılma politikalarının en önemli aracıdır. Fetih politikalarına ek olarak bir başka enstruman ise saraylar arası evlilikler, antlaşmalar ve ittifak ile karşımıza çıkan diplomasidir.

I. Hattuşili (MÖ. 1650- 1620) aynı zamanda devletin genişleme politikasını da belirleyen kraldır. I. Hattuşili döneminde Hititler, 2. Binyılın ekonomik ve kültürel cazibe merkezi olan Suriye’ye yönelmiştir. Nil vadisi’nin hâkimleri Mısır firavunlarının da, özellikle Hyksos istilasından sonra (takriben MÖ. 17.yy ikinci yarısı) yeni hedefleri aynı bölgedir.

Muhtemelen Hitit Büyük kralı I. Hattuşili’nin Kuzey Suriye’ye geldiği sırada Aşağı Mısır’da Hyksos istilası başlamıştı. I. Hattuşili, MÖ. 18.yy’da Kuzey Suriye’de Halpa (Halep), liderliğinde bir araya gelen Alalah (Tel Açana), Karkamış, Urşu, Haşşu (Tilmenhöyük), Ugarit, Emar (Tel Meskene), Ebla (Tel Mardik), ve Tunip’ten oluşan Yamhad konfederasyon’unun üzerine yürümüştür. I. Hattuşili’nin Suriye bölgesi seferlerinden birinde Kuzey Mezopotamya’dan bir vassal müttefiki vardır: Tikunani kralı Tuniya, Büyük Hitit Kralı, bu vassal kralı: “Alacağın (yağmalayacağın) büyükbaş hayvanlar senin olacaktır. Alacağın koyun ve keçilerde senin olacaktır. Onunla olan ilişkide erkek ol! Ben bu taraftan (saldıracağım), sen o taraftan (saldır).” Diyerek ödül ile cezp etmeye çalışmıştır.

Telepinuş’in (MÖ. 1525- 1500) hükümdarlığının bitmesiyle sonlanan Eski Hitit Devleti Dönemi’nde taht entrikaları Hititleri zayıflatmıştı. Buna rağmen I. Murşili’nin katili I. Hantili’nin Hurri bölgesine sefer düzenlediğini yazılı belgelerden çıkarabilmekteyiz. Ancak olasılıkla yine bu dönemde Kizzuwatna

³⁷ Sir Gavaz Özlem, Hitit İmparatorluğunun Suriye Ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hâkimiyet Politikası (38. İcanas, Tarih Ve Medeniyetler Tarihi), s.,2819.

krallığı kurulmuştur. Günümüzde Çukurova ve civarında bulunan Kizzuwatna bölgesi, Antik Dönemdeki Kilikya bölgesi ile örtüşür. Böylelikle muhtemelen I. Arnuwanda (MÖ. 1400-1380) ele geçirene kadar. Hitit Devleti ile Suriye arasında, Kizzuwatna krallığı yer alacaktır. Telepinuş'dan sonraki Hitit Devleti Kızılırmak kavsinin içinde varlığını sürdürürken, Suriye'de Mitanni krallığı güçsüz bir Hitit Devleti ile bölgeye ilgisiz görünen bir kadın firavun sayesinde güçlenmeye başlamış olmalıdır. Oysa firavun Hatşepsut'un ölümünden sonra III. Tutmosis tarafından "Mısır'ın Napolyonu" olarak nitelenmesini sağlayan icraatına başlamıştır."³⁸

"Amarna Çağı, M.Ö.1400- 1350 yılları arasını kapsamaktadır. Bu Çağa Amarna Çağı denilmesinin sebebi ise, Önasyanın büyük kralları ile 18. Sülale Firavunlarından III. ve IV. Amenofis'ler arasında, diğer bir büyük kısmı da Suriye-Filistin'deki küçük şehir beyleri ile adı geçen Firavunlar arasında teati edilen yazışmaların Tel- el Amarna köyünde bulunmasıdır."³⁹

Hitit Kralı I. Şuppiluliuma, gasıp bir kraldır. Yani, kendi selefini öldürerek tahta çıkmıştır. M.Ö. 1380- 1335 yılları arasında Hitit Tahtında önemli hamlelerde bulunmuştur. "Cesur" bir kişiliğinin yanı sıra aynı zamanda "Mahir" bir diplomattır.

Oğullarından II. Murşili, babasının icraatlarını Veba Duaları ve Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları adlı metinleri kil tabletlere yazdırmıştır.

II. Murşili'nin yazdırdığı Veba Dualarında, Hitit Devleti'nin yaşadığı taht mücadelelerinden bahseder ve I. Şuppiluliuma'nın tahta geçerken Tukanti-Tuthalya'yı gasp ederek tahta çıktığını anlatır. Devletin ileri gelenleri ve komutanlarında Tuhkanti- Tuthalya'ya destek vermiş olmalarına rağmen sonrasında I. Şuppiluliuma'nın yanında yer almışlardır.

Görünen o ki, I. Şuppiluliuma daha o zamandan itibaren kendinden emin ve cesur kişiliği ile devletin ileri gelenlerini ve komutanlarını etkilemişti.

Mısır seferinin başarılı olmasına rağmen, Mısır Seferinden, Hattuşaşa getirdiği savaş esirlerinde veba hastalığının olmasından dolayı Bu hastalık Hitit Ülkesini zor duruma düşürmüştür. II. Murşili'nin yazdırdığı veba dualarında ülkenin veba hastalığından etkilendiği durumlar anlatılmaktadır. Tahminen veba Hitit ülkesinde yirmi yıl boyunca devam etmiş, tanrıların Hitit Devletini cezalandırdığına inanmışlar ve tanrıların gönlünü almak için onlara ekme ve şarap sunmuşlardır.

Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları adlı metinde ise, Gaşkalar ile mücadelesinden, gerçekleştirilen bu mücadele sonucunda Gaşkalarla en sonunda dost olduğundan ve Mısır Firavunu Tutankamonun eşi Dahamunzinin göndermiş

³⁸ Hasan Peker, Hitit Devleti'nin Uluslararası İlişkileri Ve Politik Enstrümanları: Savaş Ve Diplomasi, S.,4.

³⁹ Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar, Ekin 12. baskı 2013, S., 106.

olduğu mektupta bahsedilir. Bu Mektup'un içeriğinde, sende oğul çok birtanesini bana gönder Mısır'a Kral, bana eş olsun. Senden başkasına güvenemem yazmaktadır. Hatta bu mektup üzerine I. Şuppiluliuma çok şaşırılmış ve daha önce hayatında hiçbir zaman böyle hadiseye denk gelmediğini söylemiştir. “ Babam bunu işitince, ileri gelenleri görüşmeğe çağırdı ve şöyle dedi: “Hayatımda şimdiye kadar başıma böyle bir şey gelmedi.” (20) Hal böyle oluca, babam, mebeynci Hattuşaziti'yi şu sözlerle Mısır'a gönderdi: “Git ve doğru sözü sen bana getir! Belki onlar beni aldatıyorlar! Belki efendilerinin bir oğlu vardır! Sen doğru sözü bana geri getir!” (EA24) ilkbahar olunca, Hattuşaziti Mısır'dan geri geldi, (A44) ve Mısır elçisi Lord Hani de onunla birlikte geldi. Babam, Hattuşaziti'yi Mısır'a gönderdiği zaman, ona: Belki efendilerinin bir oğlu vardır ve beni aldatıyorlar. Belki oğlumu krallık için istemiyorlar diyerek, gerçeği öğrenmesini emrettiğinden, Mısır kraliçesi babama bir mektupta şöyle yazdı: Niçin böyle dedin. Beni aldatıyorlar? Eğer bir oğlum olsaydı kendimin ve ülkemin küçülmesini diğer bir ülkeye yazar mıydım? Sen bana inanmadın ve bana böyle dedin! Kocam olan kişi öldü (6) Oğlum da yoktur! Bir kölemi asla almayacağım ve onu kocam yapmayacağım. Ben bunu hiçbir ülkeye yazmadım, yalnız sana yazdım! Senin birçok oğlun var olduğunu söylüyorlar. Öyleyse, oğullarından birini bana ver! O, bana koca, Mısır'a da kral olsun.

(13) Babam iyi yürekli olduğundan, kadının sözüne meylettii ve bir oğul gönderme konusunu kendi kendine muhasebe etti.

(A'daki tabletin sonu)

A'nın Colophonu:

Yedinci tablet tamam değildir. Henüz bronz bir tablete geçirilmedi.

(6- 12. Satırlar arasında Şuppiluliuma Hani ile konuşur) (.....)

(Ben, şahsen samimi idim, fakat sen, sen bana aniden kötülük yaptın. Sen geldin ve Hurri memleketi krallığından uzaklaştırmış olduğum Kinza'lı adama hücum ettin. Ben (5) bunu işittiğim zaman kızdım ve askerlerimi, harp arabalarımı ve beylerimi ileriye gönderdim. Böylece onlar geldiler ve senin bölgene, Amka ülkesine hücum ettiler. Ve onlar senin memleketin olan Amka'ya hücum ettikleri zaman, sen muhtemelen korktun; (10) ve bu yüzden sen, sanki benim görevimmiş gibi devamlı surette oğularından birini talep ediyorsun. O, bir bakıma rehine olacak, fakat sen onu krl yapmayacaksın! (13)- Hani babamla şöyle konuştu: oh, beyim! Bu ülkemiz için utanç verici olur! Eğer kralımızın bir oğlu olmuş olsaydı, katiyen yabancı bir ülkryr gelmez ve kendimiz için bir efendi talebinde bulunmazdık. Beyimiz Nibhuririya öldü; Onun bir oğlu yoktur; beyimizin karısı tek başına kaldı. Biz Mısır'a kral ve hanımımıza da koca olması için beyimizden bir oğul istiyoruz!

Üstelik biz, hiçbir ülkeye gitmedik, sadece buraya geldik! Şimdi (25) bize oğullarınızdan birini verin!"⁴⁰

Daha sonra Şuppiluliuma Oğullarından, Zannanza'yı Mısır'a gönderdi ve Zannanza Mısır'a varamadan yolda öldürüldü.

Mısır Firavunlarından XVIII. Sülalenin dokuzuncu hükümdarı III. Amenofis. (M. Ö. 1390- 1353) tir. III. Amenofis, barışçıl politika ile ülkeyi yönetmiştir. Hititler ile arası iyi olmuş, Babil, Asur ve Mitanni ile barışçıl ilişkiler kurmuştur. Batı Asya'ya askeri sefer düzenlemeyen tek hükümdardır.

III. Amenofis, monarşi ile ülkeyi yönetmiştir. Askeri seferlerden çok mimari yapılara önem vermiştir. Kendisinin heykellerini yaptırmış ve bu heykelleri yaptırırken güneş ışığının ihtişamlı kırmızısında heykellerine eklettirmiş ve Güneşle yakın ilgisini vurgulamıştır. Kendisini heykeltraşlara betimlettirirken; genç, kalın dudaklı, sivri çeneli, olarak resmettirmiştir. Bir diğer önemli nokta ise; kendisi hep otuzbeş'li yaşlardadır. Bu şekilde de kendisini ölümsüzleştirmek istemiştir.

Heykelleri Nil vadisi yakınında yer almış ve su baskınlarında yarısı suda kalacak şekilde ayarlanmış, sular geri çekildiğinde ise heykeller tüm ihtişamı ile ortaya çıkmış ve III. Amenofis yeniden doğmuştur.

Amarna Çağ'ında ki Akhenaton etkisi, III. Amenofis'in dini merakından ve kendi menfaatından kaynaklanmaktadır. O ülkenin göz kamaştıran gözü olurken, dini Amon-Ra'yı kullanmış ve Oğlunu da bu yöndeki okullara yönlendirerek kendisinden sonra ülkesine miras bırakmıştır.

IV. Amenofis, Babasının yarım kalan mimari yapılarını tamamladı. IV. Amenofis, Babasından farklı olarak inşa ettirdiği tapınaklarda ritüeli bozarak, kralın yüzünü ve bedenini bozdu. Baş sivri bir şekilde uzatıldı, ince zayıf gözler, uzun bir burun, öne çıkan çene ve altında adeleli bir boyun vardı. Şişkin göbek, geniş kalça; tumbul bacaklar, cılız baldırlarla son bulmaktaydı. Monarkın gözde tanrısı Aton'un yeni bulunan unvanını ilan eden bir çift kraliyet adı taşıyan levhalarla süslenmişti. III. Amenofis'in hükümdarlığında kral güneş diski haline, oğlunun hükümdarlığında ise güneş diski kral haline gelmişti. IV. Amenofis, kendisi ile güneş tanrısının aynı zamanlar diliminde ortak krallıklarını ilan etmişti.

IV. Amenofis, Babasının mirasına sahip çıkmış ve Amon-Ra'ya olan saygısını yine Babası gibi çok iyi yansıtmış ve mimari faaliyetlerde bulunurken güneş gibi parlamaya devam etmiştir.

Hitit - Mısır, ilişkilerine baktığımızda; I. Şuppiluliuma, Mitanni başkentine akın etmiş ve topraklarını Anadolu'nun dışına yaymayı başarmıştır. Mısır bu durumda

⁴⁰ Ekrem Memiş, a.g.e., s.312.

tarafsız kalmış ve Mitannilerin zayıflaması ise, Mısır'ın dengelerini bozmuştu ama ne yazık ki Mısır Devleti bu zayıflamanın kendi felaketi olacağını fark edemedi.

Hitit Devleti özellikle güneye doğru hâkimiyet sahasını genişletmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Hititler'in Mitanniler ile mücadelesi Güney'e hâkim olmak için yapılmış adımlardan biridir.

II. Tuthalya zamanında, Fırat ile sahil arasındaki bölgenin varlığı Hititler ve Mitannileri karşı karşıya getirmiştir. Önceden ise bu bölgelere Mısır egemendi, egemenlik Mitannilerin eline geçtiğinde Hititler bu durumu fırsat bilmişlerdir. Bunun neticesinde II. Hattuşili ve III. Tuthalya zamanlarında da bu çekişmeler devam etmiştir.

Amarna Çağ'ında; III. Amenofis, IV. Amenofis ile olan ilişkiler barışçıl yönde ilerlemiş ve I. Şuppiluliuma'nın öngörü ve başarılı siyaseti ile zirve noktalara ulaşmıştır. "III. Amenofis ile Şuppiluliuma arasında yapılmış olan ve Kuruştama Antlaşması adı verilen bir antlaşmanın mevcut olduğu, Veba duaları ile bilinmektedir. Ancak bu antlaşma, Hattuşaş arşivi vesikaları arasında ele geçmemiştir.

Hitit Devleti'nin Mısır ile olan dostane ilişkileri, IV. Amenofis'in ölümüne kadar devam etmiştir. Bu dostluğun bozulmasına, bir evlenme teklifi mektubu sebep olmuştur."⁴¹

Bu evlenme teklifi Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları adlı metinde anlatılmaktadır. Yukarıda bahsi geçen metin ayrıntıları ile konunun başında anlatılmıştır.

Zannanza'nın, Mısır'a giderken ölmesi üzerine I, Şuppiluliuma veba dualarından öğrenildiğine göre, bir intikam seferi düzenlemiştir. "Hitit orduları ve cenk arabaları, Mısır hudut sahasına ve Amka memleketlerine mükerrer hücumlarda bulunmuşlar ve yakalanan pek çok esir, Hatti memleketine getirilmişti. Görünüşe göre, Mısır ile yapılan Kuruştama antlaşmasının bozulması pahasına girişilen bu intikam seferi, Şuppiluliuma'nın duyduğu evlat acısını, az da olsa hafifletmişti.

Fakat madalyonun diğer yüzü hiç de öyle görünmüyordu. Çünkü Şuppiluliuma'nın zaferle neticelendirdiği bu sefer, aslında Hitit Devleti'ne çok pahalıya mal olmuştu. Hakikaten, Hatti memleketine getirilen esirler arasında veba zuhur etmiş ve yavaş yavaş ölmeye başlamışlardı."⁴²Veba salgınının Anadolu'ya olan etkileri I. Şuppiluliuma'nın Veba dualarında anlatılmaktadır, bu metinden öğrenilen bilgiler ışığında Anadolu'da çok fazla insan hayatını kaybetmiş ve ülkede üretim durmuştur. II. Murşili de bir ara veba salgınından etkilenmiş ve hasta

⁴¹ Ekrem Memiş, a.g.e., S. 114.

⁴² Ekrem Memiş, a.g.e., S. 116.

olmuştur. Muşili kral olduğunda ülkedeki veba ciddi boyutlara ulaşmış ve tanrılara adaklar sunarak onların gönlünü almak istemiş ve adeta onlara yalvarmıştır. Tanrılardan orakel (fal) yaparak bu falda vebanın neden ülkesine geldiğini ve nasıl ülkeden def edeceğini ona göstermeleri için çare aramıştır. Hatta rahipleri temiz, rahat yatakta uykuya yatırmış (bizdeki istiare ile bu davranış uyuşmaktadır.) ve vebayı ülkesinden def etmek için tanrıların rahiplere ulaşmasını arzulamıştır. Hatta daha da ileri giderek ülkedeki insanların azaldığını, geride kalanlarında ölürse size (tanrılara) kimin adak sunacağını artık kimsenin ölmemesini istemektedir. Muşili ne yaptıysa vebayı ülkeden atamadığı için şüphesiz tanrıları tehdit etmekte kendisini bulmuştur.

V. BÖLÜM

V. ASUR- MISIR İLİŞKİLERİ

“MÖ. 14. Yüzyılın ilk yarısı, Eski Önasya tarihinin önemli devirlerinden biridir. MÖ. 1400- 1350 yılları arasında tarihlenen bu devir, Amarna Çağı olarak bilinir. Bu devri aydınlatan vesikalar, Mısır’da Beni Hasan civarındaki Tel el Amarna köyünde bulunmuştur. Bu vesikalar sayıları dörtüze yaklaşan Akadça yazılmış mektuplardır. Bu mektupların bir kısmı, Önasya’nın Büyük Kralları ile 18. Sülale firavunlarından III. ve IV. Amenofisler arasında, diğer kısmında Suriye- Filistin’deki küçük şehir beyleri ile adı geçen firavunlar arasında teati edilmiştir.

Bir taraftan Amarna mektupları, diğer taraftan Boğazköy vesikaları ile bu devrin tarihini aydınlatmaktadır. Tarihte ilk defa “Beynelmillelik” kavramı da bu devirde ortaya çıkmıştır. Milletlerarası münasebetlerde müşterek dil olarak Akkadça kullanılmaktaydı. Hatta geleneklerine son derece sadık olan ve kendisine has bir yazısı bulunan Mısır Devleti bile Önasya devletleriyle anlaşabilmek için, bu yazıyı bilen kâtipler kullanıyordu. “ Büyük Devlet”, “Küçük Devlet” kavramları da ilk kez bu devirde ortaya çıkmıştı. Büyük devletler, küçükleri himayeleri altına alarak nüfuz sahalarını genişletmeye çalışırken, aralarındaki anlaşma muahedelerle vesikalandırıyorlardı. Büyük devlet kralları arasında tahta çıkma münasebetiyle tebrik veya sefeinin ölümü sebebiyle taziye mektupları, mesajlar gönderiliyordu.

Bu devrin önde gelen büyük devletleri, Mısır başta olmak üzere, Babil, Mitanni ve Hitit devletleriydi. Devrin sonlarına doğru Asur Devleti de büyük devletlerarasındaki yerini alacaktır. Bu devirin ekonomik yönden en güçlü devleti şüphesiz Mısır devleti idi.”⁴³

Asur tarihi 4 ana bölümde incelenmektedir. Eski Asur Devleti (MÖ. 2000-1700), Orta Asur Devleti (MÖ. 1700-1050), Yeni Asur Devleti (MÖ. 1050-722) ve İmparatorluk Devri (MÖ. 722- 612) dir.

Amarna Çağında, Asur Devleti’nin siyasi yapısına baktığımızda Orta Asur Devleti (MÖ. 1700-1050) ve Amarna Çağı (MÖ.1400-1350) yılları ortak zaman dilimleri arasındadır. Mısırdaki XVIII. Sülale 8. 9. Firavunları III. Amenofis ve IV. Amenofis, Amarna Çağı olarak adlandırılan döneme hükmetmişlerdir.

Bu dönemde Asur Devleti ve Mısır Devletinde, Eriba Adad I 1392- 1366- III. Amonhotep 1390- 1353 ile Akhenaton 1353- 1336, I. Assur Uballit- 1365- 1330- Akhenaton- 1353- 1336 ile Smerkare 1336- 1332, Enlil nirari- 1329- 1320, Tuthankamon- 1332- 1322.

⁴³ Ekrem Memiş, Eskiçağda Mezopotamya En eski Çağlardan Asur İmparatorluğu’nun Yıkılışına Kadar. S. 219.

Her ne kadar Eski Mısırda din reformu IV. Amenofis tarafından yapıldı olarak bilinsede aslında bu reformun temeli III. Amenofis tarafından atılmıştır. III. Amenofis, mimari yapılarında Amon- Ra olarak kendisini betimletmiş ve güneş gibi parlamıştır. Oğlu IV. Amenofis'i, Heliopolis şekrinde okula göndermiş ve IV. Amenofis'de buradaki rahiplerden fazlası ile etkilenmiştir. III. Amenofis'den sonra, yerine oğlu IV. Amenofis, Babasının yarım bıraktığı din reformunu tamamlamıştır. Tıpkı Babası gibi o da mimari yapılarda kendisini betimletmiş ve Eski Mısır'ın yeni güneşi olmuştur.

Bu dini yapılaşma sadece mimari yapılarla sınırlı kalmamış, başkenti“ eski idare merkezi Teb'i terketmek zorunda kalmış ve bugün Amarna mektuplarının bulunduğu köyün yerinde Akhetathon=Aton'un ufku ismiyle yeni bir kent kurmuştu. Fakat halkın ruhuna asırların işlediği inançları bir çırpıda koparıp atmak mümkün olmadığından, maneviyata hitabeden her yenilik gibi, IV. Amenofis'in reformu da başarılı olamamıştı. Firavunun ölümünden sonra yeni kurulan kent tahrip edilmiş ve tekrar eski çok tanrılı dine dönmüştü.”⁴⁴

Mısır din reformu ile ilgilenirken, siyasi yaşamda ise olaylardan bir hayli geri kalmış, bu durumdan en çok faydalanan ise, Hitit Kralı I. Şuppiluliuma olmuştur.

“ Asur, M.Ö. 2000 yıllarından 612 yılına kadar hüküm sürmüştür.Önce Asur şehri ve çevresinde küçük bir devlet iken, birinci bin yılının ilk yarısında Mezopotamya, Elam, Suriye ve bir süre Mısır'ıda içine alan büyük bir imparator olmuştur.

I. Sargon, devletin sınırlarını doğuya doğru genişletmiştir. Bu kral zamanında Asur ile Anadolu arasındaki ticari münasebetler çok gelişmiş olup, bu hususta bizi en iyi aydınlatan belgeler yine Kültepe'de bulunmuş olan tabletlerdir.

Asur- Mari belgelerinin gösterdiği üzere Asur, I. Samsi- Adad (M.Ö. T. 1815- 1772) zamanında bu kralın idaresine girmiştir. Samsi- Adad'dan sonra Asur Devleti güçsüz bir duruma düşmüş, Amarna Çağ'ına kadar sönük bir halde ve Babil ile Mitanni devletlerinin siyasi nüfuzu altında kalmıştır.

Samsi- Adad zamanına ait Limu'ların pek çoğu Kültepe tabletlerinde mevcuttur. Bu Limu sayısına göre kralın idare süresi takriben 43 yıldır.

Orta Asur Çağı (M.Ö. 1500- 1000), Amarna çağı'na tekabül eden M.Ö. 1400- 1350 yılları arasında, Asur kralı Asur-Uballit (M.Ö. 1365- 1330) uzun zaman Babil ve Mitanni'nin nüfuzu altında kalmış olan Asur'u müstakil bir devlet haline getirmiştir. Kendisinden sonra Enlil- Nirari, I. Adad- Nirari, I. Salmanassar, I. Tukulti- Ninurta gibi krallar zamanında Asur güçlü bir devlet haline gelmiştir. I. Tukulti- Ninurta'dan sonra Asur ile Babil arasında ve iki tarafıda zayıf düşüren bir

⁴⁴ Ekrem Memiş, a.g.e., s.108.

mücadele başlamış ve anlaşıldığına göre Asur, Babil'in hâkimiyeti altına girmiştir. Nihayet I. Aşşur-dan, Asur'u Babil idaresinden kurtarmış fakat Asur yine de Babil'e vergi vermek zorunda kalmıştır.⁴⁵

Amarna Çağ'ına adını veren tabletlerden öğrendiğimiz bilgilere göre, Babilde Kaslar (III. Babil Devleti) sülalesi hüküm sürüyordu. Mısır ve Babil Devleti bu dönemde dostane ilişki sürdürmekteydi. Ancak bu dostane ilişki III. Amenofis zamanına kadar sürmüş ve III. Amenofis'in ölümü ile dostluk bitmiştir. Babil ve Mısır arasındaki ilişkileri daha fazla samimileştirmek için evlilikler yapılmıştır.

IV. Amenofis'in ölümüne kadar Babil ve Mısır arasındaki dostluk: hediyeleşmeler ve evlilikler yoluyla sağlanmıştır. IV. Amenofis'in ölümü ile Mısır, Babil arası dostluk ilişkileri zarar görmüştür. Mitanniler Kuzey Suriyede II. bin yılın ortalarında güçlü bir devlet kurmuşlar ancak, M.Ö. 14. yüzyılın ortalarında, artan Hitit baskısı ve Asur Devletinin güçlenmesi ile azalmıştır. Bu durumun sonucunda Mitanni Devleti ile Mısır Devleti yakınlaşmıştır.

Mitanni Kralı I. Artatama Mısır Firavunu Tutmosis ile dostluk anlaşması yapmış olduğunu ve kızını firavuna vererek akrabalık bağı kurduğunu Amarna arşivinde yer alan EA 29 nolu tablettten anlıyoruz. Bu yakınlaşmanın sebebini artan Hitit baskısına bağlamak yanlış olmayacaktır. Dönemin güç dengeleri değişirken Mitanni Devleti'de şüphesiz o dönemin en güçlü devleti olan Mısır ile dostluk kurmuş ve bir anlamda arkasını sağlama almıştır.

Mitanni ve Suriye'de ki küçük beylikler Hitit Devleti'nin baskısından sağ kurtulabilmek için Mısır Devleti ile yakınlaştılar. IV. Amenofis, dini reform ile uğraştığı için bu beylikleri himaye edememiş ve Ön Asya dünyasında Mısır'ın üstünlüğünü sarsmıştır. Hitit Devletinde I. Şuppiluliuma ölmüş ve genç yaşta kral olan Murşili'nin varlığı diğer devletlerin Hitit üzerine gelmesi otorite boşluğu yaratmıştır ve nihayetinde de Asur, I. Salmanassar Döneminde Mitanni Devleti'ni hâkimiyeti sınırları altına almıştır.

Babil ve Mitanni Devleti mali zorluklar yaşarken Asur Devleti bu durumu tersine çevirmiş ve kalkınma süreci içerisine girmiştir. "I. Tiglat- pileser Asur'u tekrar büyük bir devlet haline getirmiştir. II. Assur-dan ile Asur'da yeni bir canlılık görülmektedir. Bu kral ve oğlu II. Adad-nirari, Asur'un itibarını yeniden sağlamışlar, üstelik Babil'i de Asur'un nüfuzu altına almışlardır.

⁴⁵ Hüseyin Sever, *Asur Siyasi Tarihinin Ana Devreleri*, s., 423.

VI. BÖLÜM

VI. MISIR- MİTANNİ İLİŞKİLERİ

“Telepinuş’un ölümünden Yeni Hitit Devleti’nin kurucusu olarak kabul edilen II. Tuthalya’nın iktidarına kadar geçen sürede (M.Ö. 1500- 1425) yaşadığı kabul edilen Hitit krallarının icraatları hakkında yeterince bilgimiz yoktur. Bunun nedeni, söz konusu dönem hakkında bilgi veren yazılı kaynakların azlığıdır. Hattuşaş arşivinde bulunan KBo II, 15 numaralı metinden öğrenildiğine göre, bu dönemde Alluwamna, II. Hantili, II. Zidanza ve II. Huzzia isimli krallar iş başına gelmişlerdi. Bunlardan Alluwamna ile Huzzia’nın “ tabarna mühürleri” bulunmuştur. Diğer krallar hakkında, kurban listeleri dışında yazılı ya da arkeolojik hiçbir vesika yoktur. Bundan dolayı bu şahıslar gerçekten yaşayıp yaşamadıkları bile şüphelidir. Eğer gerçekten kral olmuş iseler, bu şahıslar ihtilalci Hantili’nin soyundan gelmiş olmalıydılar.

Diğer taraftan Boğazkale’de, 1969 yılı kazılarında Büyük Mabette bulunan tabletler arasında, bir Büyük kral Taharwaili’nin, Kizzuvatna kralı Eheya ile yaptığı antlaşmaya ait bir parça bulunmuştur. Bundan başka bir de aynı krala ait bir “tabarna mühürü” ele geçmiştir. Tabarna mühürleri daha ziyade Eski Devletin son zamanlarında (veya eski görüşe göre Orta Hitit Devleti zamanında) ortaya çıktıkları için, Büyük kral Taharwaili’nin de bu devirde yaşadığı sanılmaktadır. Belki de Taharwaili, Eski Devletin son zamanlarında iktidar olan Hitit krallarından birinin Hurrice adı idi.

Daha sonra gerçekleştirilen tetkikler neticesinde, söz konusu döneme ait yazılı belgelerin azlığının sebebi anlaşılmıştır. Bu sebep, Mitanni Göçleri’dir.

Vesikasızlığın sebep olduğu bu karanlık çağda, Önasya dünyası muhtemelen zağros dağları üzerinden gelen Hint- Avrupa kökenli yeni bir kavimle, Mitanniler’le, tanışmıştı.

Mitanniler, Önasya’ya getirdikleri manevra kabiliyeti son derece fazla olan iki tekerlekli hafif harp arabaları sayesinde, Hurriler’in oturmakta olduğu Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu topraklarını istila ederek, adı geçen kavmi hegemonyası altına almaya ve bu bölgede güçlü bir Mitanni Devleti kurmaya muvaffak olmuşlardı.

Böylelikle Kuzey Suriye hâkimiyeti, bir kez daha Hititler’in elinden çıkıyor ve bölge, yeni gelen Mitanni kavminin eline geçmiştir.”⁴⁶ Mitanni Devleti, bugün GAP projesinin olduğu bölgede kurulmuştur.

⁴⁶ Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi, En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar, Ekin On İkinci Baskı 2013 s., 101.

“Amarna Çağ’ında (M.Ö. 1400- 1350) güçlenen Mitanni Devleti sınırlarını iki nehir arası anlamına gelen Dicle- Fırat nehrine kadar sınırlarını genişletmiştir.”⁴⁷Buda demek oluyor ki Mitanni Devleti, Mısır Devletinin sınırları içerisine girmiş ve bu da Mısır Devleti için hiç kabul edilir bir olgu değildir.

“Mitanni Devleti, M.Ö. XVI. asrın sonlarına doğru sınırlarının içerisine Lotanu’da bulunan Kadeş ve Mageddo’yuda sınırlarına katmıştı.

III. Amenofis, kuvvetlenmiş ve akabinde Asya ile meşgul olmaya başlamıştır. Bu hükümdarın, Asya’da teşekkül eden koalisyona karşı giriştiği mücadele uzun sürmüştür (19 yıl) ve tertip ettiği on yedi seferi bizzat idare etmiştir. III. Amenofis’in harp ettiği yerler özellikle Suriye arazisi ve Mitanni kralına destek veren ve Mitanni kralına karşıdır. Bu 17 seferin tafsilatı Karnak Mabedi duvarlarında tasvir edilmiştir. Bilhassa birincisinde, hükümdarı ordusunu Mısır’dan çıkışından, Mageddo’yu zaptedişine kadar Karnak Mabedinden takip etmek mümkündür. III. Amenofis’in bu 17 sefer öncesinde elinde kalan Filistin’in güneyinde Gaza ve Saruhan kaleleri kalabilmişti. Mitanni Devleti’nin Mısır’ı tehdit etmesi amacı ile III. Amenofis, Mısır hâkimiyetini korumak amacıyla bu seferi yaptığı gözüküyor. Bunun sonucunda Mısır ağır basmış ve ganimetler ile ülkesine dönmüştür. Bütün bunlar yaşanırken Fenike’nin bazı limanları da zapt edilmiştir.”⁴⁸

Afet İnan’a göre; Mısır ile Suriye arasında deniz yolu ile olan irtibat, daha kolay ve emniyetli olmuştur. Bu deniz üslerinden içerlere gidilmiş ve Mitanni’nin ittifak ettiği küçük şehir beyliklerine hücum edilmiştir. Mısır otoritesine karşı gelen veya hâkimiyeti altına giren kralların oğulları Mısır’a götürülmüş ve orada yetiştirilerek, Babaları öldükçe onların yerine gönderilmeye başlanmıştır. Bu usul sayesinde Suriyeli beyleri arasında, Mısır kültürü ile yetişmiş reisler idare başında bulunmuşlardır.

II. Amenofis’in M.Ö. 1450 de tahta geçmesiyle, Suriye beyleri arasında yeniden Mısır’a karşı bir isyan hareketi başlamıştır. Fakat yeni kral derhal önlemek için Asya’ya sefer yapmış ve Oront ötesinde cereyan eden muharebe neticesinde Mısır ordusu galip gelmiştir. Suriye prenslerinden yedisi, Mısır’a götürülerek idam edilmişlerdir. Bu arada Mittanniler de Mısır kuvvetlerine karşı mücadeleden vazgeçmeyi hedef tutmuşlardır. İşte bu suretle, Mitanni devleti Mısır ile anlaşma yoluna başvurmuştur.

Mitannilerin asıl hedefi, II. Amenofis döneminde Hititler’e karşı Mısır ile ittifak kurmaktır. IV. Amenofis zamanında (M.Ö. XV. asır) Mitannilerle beraber bir anlaşma yapılmış ve kral aileleri arasında da akrabalık tesüs etmiştir. Bu suretle Mitanni Kralı Artatam’ın kızı Mutemuya, III. Amenofis’in Annesi olmuştur.

⁴⁷ Afet İnan, Eski Mısır Tarih Ve Medeniyeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 1956 S.131.

⁴⁸ Afet İnan, a.g.e., S. 131.

M.Ö. 1405'ten sonra artık Mitannilerle Mısırlılar arasında harp olmamış bu devlet ile Mısır müttefik bir duruma girmiştir. Tel-el-Amarna mektuplarından, III. Amenofis'in, Mitanni Kralı Sutarna'nın kızı ile evlendiği anlaşılmaktadır. Bu suretle iki devlet arasında gitgide dostluk artmıştır. Bu evlenme, Mitanni ile Mısır devletleri arasındaki dostluğu artırmıştır.

Mısır ile Mitanni devleti dostluk kurmuşlardı. Fakat Mısır, Babil Devleti ile dost kalabilmek için yine evlilik yoluna başvurdu. Bu da Mitanni Devletini kızdırdı ve iyi olan ilişkileri bozulmaya başladı, her ne kadar yerli beyler Mısır kültürü ile yetişmiş olsalar dâhi ülkelerinin menfaatini koruma yoluna gitmişlerdir.

M.Ö. Üçüncü asırda Önasya Devletleri ile ilgili olan münasebetleri ve yukarıda anlatılan evlilik ilişkilerini biz çivi yazılı Amarna tabletlerinden öğrenmekteyiz. Bu mektuplar, siyasi amaç ile yazılmamıştır. Ancak; okunduğunda sosyal ilişkiler doğrudan siyasi ilişkileride anlatmaktadır. Bu çivi yazılı tabletlerden III. ve IV. Amenofis'in, Mitanni, Hatti, Babil, Asur Kralları, Ege adaları prensleriye olan sohbetleri anlatmaktadır.

VII. BÖLÜM

VII. AMARNA ÇAĞ'INDA MISIR- BABİL İLİŞKİLERİ

“M.Ö. İkinci binyıl boyunca Mısır’ın etrafı güçlü düşmanlar tarafından kuşatılmış durumdaydı. Güneyde tarihte ilk büyük Sudan Krallığı olan Kush krallığı bulunuyordu; Batı Mısır’ın Akdeniz kıyısı boyunca düşman Libyalılar yaşıyordu ve kuzeydoğuda, Batı Asya’da, güçlü yeni krallıklar oluşmaya başlamıştı. Mısır’ın güvenliğini en fazla tehdit eden Filistin, güçlü şehir devletlerinden meydana geliyordu. Dönemin “Süper Güçleri” Anadolu’da Hititler, Kuzey Suriye’de Mitanniler, (Babil’i işgal eden) Kasitler ve erken dönem Asurlulardı. Yeni Krallık Dönemi boyunca bu Asyalı devletler ittifaklar oluşturmaya başladılar. Her yeni ittifak Mısırlıların mücadele etmek zorunda kaldığı yeni bir güç dengesi anlamına geliyordu.

Kuzey Suriye’ye egemen olan Mitannilerdi. IV. Tutmose’e kadar tüm Thutmose hükümdarları bu ülkenin önünü kesmek için Filistin ve kuzey Suriye’ye seferler düzenledi. Bu dönemin ardından III. Amenofis, tahtın halefi Mitanni kralının iki kızı ile yaptığı evlilikle seferini sonlandırarak dış politikada yeniden diplomasiye dönüştü. Diplomatik evlilikler, yine III. Amenofis’in Babildeki Kasit kralının kızıyla evlenmesiyle birlikte dış politikanın vaz geçilmez bir unsuru olmuştur. Buna karşın geleneksel yabancı düşmanlığının bir göstergesi olarak Yeni krallık Döneminde hiçbir Mısır prensesi yabancı hükümdarlar ile evlenmedi.”⁴⁹

Eski Mısır Devletinin geleneksel yapısında, Mısır kralları başka bir Hükümdar’ın kızı (prens) ile evlenebilir. Asla kendi kız kardeşi ile bir başka prensi evlendiremezdi, bunun nedeni ise, Mısır’ın asil geninin kadınlardan geçmesidir.

“Mısır ve Babil kral aileleri artık evliliklerle bağlanmıştı ve krallar birbirlerine “kardeşim” diye hitap ederek statülerinin eşit olduğunu ima etmekteydi. Protokole göre çok ayrıntılı bir selamlama şekli kullanıyor; kraliyet ailesi, özellikle de kralın at ve arabalarıyla ilgili sorgulamalar yapıyordu:

Mısır kralı, büyük kral Naphururiya’ya (Akhenaton) şöyle: kardeşin büyük kral, Karduniaş kralı (Babil’in kassitçe karşılığı) kralı Burnaburiaş, aşağıda yazan çivi yazılı metni gönderir.

Ben ve ailem, atlarım, arabalarım, memurlarım ve yurdum iyiyiz. Dilerim kardeşim ve ailesi, atları, arabaları, memurları ve kardeşimin yurduda iyidir. (EA7)

Mısır ve Babil arasında armağanlarda alınıp verilmekteydi. –Mısır’dan gelen altına karşılık Babil’den atlar, arabalar ve lapus lazuli; ayrıca gümüş, bronz, fildişi,

⁴⁹ Douglas J. Brewer Emily Teeter (Nihal Uzan), Mısır Ve Mısırlılar, Arkadaş 2. baskı S., 57.

abanoz ve diğer değerli ahşaplardan yapılmış eşyalar, kumaşlar ve yağlar hediye olarak Mısır'a yollanmaktaydı.

Elimize ulaşan Amarna mektuplarının genel havası, Mısır'la Babil'in ilişkisinde bir gerileme olduğunu gösterir. Olasılıkla bu durum, III. Amenofis ve Akhenaton dönemlerinde Mısır'ın zayıflamasının yansımasıdır. Hem I. Kadeşman-Enlil hem de Burnaburiaş, elçiliklerine iyi davranılmadığından ve firavunun cimriliğinden yakınır. Burnaburiaş'a gönderilen 20 mina altın tam değildir çünkü eritildiğinde 5 mina eksik çıkmıştır (EA10).

Akhenaton'a yazdığı mektupta Burnaburiaş, firavunun altını bizzat mühürleyip yollamasını ve işi güvenilir bir memura bırakmamasını söyler (EA7). EA7 numaralı mektup aynı zamanda Burnaburiaş'ın ne kadar saf olduğunu da gösterir: Burnaburiaş hırçın bir edayla Mısır kralının niye sağlığı hakkında sorgu sual etmediğini sorduğunda, Mısır'ın çok uzakta olduğu ve Firavun'un kralın hastalığından haberi olamayacağı söylenmiştir kendisine ve bunun doğru olup olmadığını ulağına sormuştur!

İki aile arasında evlilikler de düzenlenmiş ve Burnaburiaş kızlarından birini Mısır'a yollamaya söz vermiştir. Ama elçilerin sadece beş arabayla kızını almaya geldiklerinden yakınır firavuna ve bir büyük kralın kızının böyle gösterişsiz bir eskortla yola çıkması durumunda saray mensuplarının kimbilir neler diyeceğinden kaygılandığını dile getirir (EA11). Sonuç olarak, Babil tatminkâr bir anlaşma imzalamışa benzer çünkü 13 ve 14 numaralı mektuplar iki kralın, olasılıkla evlilik anlaşması gereği birbirlerine gönderdiği armağanları bitmez tükenmez uzunlukta kayda geçirmektedir.

Bu dönemde Babil- Mısır ilişkilerinde bir gerileme görülse de, Babil etkisi 14. yüzyılda diğer bölgelerde azalmadan sürmekteydi. Eski Dilmun'dan (Bahreyn) gelen kanıtlar, Dur-Kurigalzu'da bulunan bir miken "sığır gönü" külçe ve Yunanistan'da (Thebes) bulunan Kassit mühürleri, Kassitlerin canlı ve yaygın ticaret politikalarının kanıtıdır."⁵⁰

"Amarna Mektupları daha detaylı incelendiğinde görülüyorki; M.Ö. 1400- 1350 Bailde kaslar (III. Babil) sülalesi, Mısırdaki XVIII. sülale hâkimdi. Kaslar Babylonia'ya Karaduniaş diyorlardı. Babil mektupları, bütün Önasya'ya hâkim olan Pax Egypticum sayesinde, birbirinden o kadar uzak olan iki eski medeniyet merkezi, Mısır ve Babil devletleri arasında büyük bir dostluk bulunduğunu gösterir.

Mısır- Babil münasebetlerinin kronolojisi ancak sinkronizma ile mümkün olmaktadır. Mektuplarda şöyle bir Sinkronizma görülüyor; Babil kralı Kadasman Enlil'in babası III. Amenofis'e kızını vermiştir. (EA1, 12). Bundan başka aynı mektupta: " Babanın sözlerini unutma, o aramıza dostluk koymuştu" deniliyor.

⁵⁰ Joan Oates, (Fatma Çizmeli) Babil, Arkadaş, Ankara 2015, S. 96.

(EA1, 63). Bütün Amarna mektuplarını ilk defa toplayarak neşreden İsveçli Bilgin J.A. Kunudtzon ve mektupların tefsirini yapan weber, Enlik= Harbe okunuşuna dayanarak bu mektupları Kadaşman- Harbeye izafe etmişlerdi. Bu yanlışa birçok eserde rastlanır. Hâlbuki Babil mektuplarında ilk üçünün (EA2, EA 4) Kas kral listesinin 17. Kralı olan Kadasman Harbeye gönderilmiş olsaydı, Firavun III. Amenofis'e kızını veren 16. Babil kralı Karaindas olurdu. III. Amenofis 29. Kral Burnaburias ile mektuplaştığı için, bu firavunun Kas krallarının beş nesli ile çağdaş olması ve kendi büyük annesi kadar yaşlı bir Babilli prenses ile evlenmesi gibi imkânsızlıklar ortaya çıkardı. O halde EA 2-4 numaralı mektuplar Kas sülalesinin 19. Kralı Kadasman- Enlil'e aittir. Bununla beraber III. Amenofis bu kralın babası ile de çağdaştır. Bu babanın kim olduğu bilinmemektedir. Thureau- Danguin listesine göre, Kadasman Enliden önce II. Kurugalzu hüküm sürmüştür. Fakat bu kralla Kadasman- Enlil'in akrabalık derecesini gösteren henüz hiçbir vesika yoktur.

Kadaşman- Enlil Kurugalzu'ya "baba" demediğine ve I. Burnaburiastan beri, ölen kraldan sonra yerine daima erkek kardeş tahta geçtiğine göre belki bu iki kralda kardeşlerdir. Neticede Kas Kral listesinin 17, 18, 19. Kralları herhalde kısa bir süre idare etmiş olmalıdırlar.

III. Amenofis, 20. Kral Burnaburiasla da mektuplaştığına göre, kısa bir zaman içinde olsa, onunla çağdaş yaşamıştır. Buna göre Babil kralı Kadasman- Enlil her halde III. Amenofisten evvel ölmüştü. Bu son iki kralın ne kadar zaman beraber yaşadıklarını bilmiyoruz. Fakat, EA 3 de Babil kralı, elçisinin Mısırda 6 yıl kadar alıkonulduğundan şikayet etmektedir. Buna o zamanın zorlu yol şartlarını eklersek ve iki kral arasında 5 mektup teati edildiğini göz önüne alırsak, bu çağdaşlığı 5- 10 sene olarak tahmin edebiliriz.

Diğer taraftan Amarnadaki Babil Mektuplarının tarihlenmesi için Yeni Devlet genel kronolojisinde faydalanabiliriz. Zotis devirlerine göre yapılan Mısır Kronolojisinde III. Amenofis'in ölümü M.Ö. oğlu IV. Amenofisinki ise M.Ö. 1362'dir. Babil kralı Burnaburias IV. Amenofis'in damadı Tutankhamonla da mektuplaştığına göre, Burnaburias için kabul edilen yıllık idare zamanının son seneleri M.Ö. 1362 den sonraya konulmalıdır.

Böylece Babil Mektupları Mısırda baba oğul III. Ve IV. Amenofislerle, Tutankhamon'un zamanlarını gösterdiği gibi, Babilde de Burnaburias ile Kadasman- Enlil'in zamanlarına aittirler:

BABİL

MISIR

Kadaşman- Enlil

III. Amenofis EA 1-5

Burnaburias

III. Amenofis EA 6

BurnaburiasIV. Amenofis EA 7- 8- 10- 11

İki memleket arasındaki dostane münasebetlerin Amarna Çağından evvel başladığı anlaşılıyor. Zira Babil Kralı Burnaburias bir mektubunda (EA10) : “Karaindas zamanından beri atalarının elçileri atalarıma geldiklerinden beri” diye bir kayıt vardır. Aynı suretle diğer bir Babil mektubunda ise (EA 1,72) : III. Amenofis: “Elçiler ilk defa olarak babama geldiklerinde” diyor. Bu dostluğun Karaindas’ın oğlu ve Kadasman- Enlil’in babası (?) Kadasman- Harbe’nin oğlu II. Kurigalzu zamanında iki devlet arasında bir ittifak olduğunu öğreniyoruz. Hatta Kenanlar Mısır aleyhine ayaklandıkları zaman, Kurigalzu onlar: “benimle birleşmeyi bırakın, eğer siz, kardeşim Mısır kralına karşı düşmanlık yaparsanız, bir başkasıyla ittifaka girin, ben gelmek istemiyorum, çünkü o benim müttefikimdir.” demiştir. (EA 9) Burnaburias, Kurigalzu’nun bu olayı firavuna bildirdiğini söylemiyor fakat dostluğun devamına inanılır. Zira EA11, de IV. Amenofis’e “Baban Kurigalzu’ya pek çok para göndermişti.” diyor. Böylece iki memleket arasındaki dostane münasebetler Babilde Burnaburias zamanına, Mısırdaki III. Amenofis’in ölümüne kadar sürer.

IV. Amenofis’in tahta çıkmasıyla bu münasebetlerin şekli değilse bile rengi değişmiştir. Gönderilen altın miktarı, 2 (?) mineye düşer. Mısır elçisi: “Kardeşinin memleketinde her şey vardır ve hiçbir şeye ihtiyacım yok” diye cevap veriyor. (EA10). Burnaburias ilk mektubunda da (EA 6,17): Yine fena bir söz söylenmesin” diyordu.

Bütün bunlardan iki memleket arasındaki münasebetlerde bir soğukluk, bir gerginlik sezilmektedir. Bunun sebebi hakkında mektuplar bir ipucu vermemektedir. Bu soğukluğun ne zaman başladığını, yani Kadasman- Enlil’in son zamanlarında mı? Yoksa Burnaburias’ın tahta çıkmasından mı? Olduğu anlaşılıyor.

Mısır- Babil Devletleri arasındaki dostluk IV. Amenofis’in ölümünden sonrada devam etmiştir. Zira ilk defa Bilabel tarafından büyük bir isabetle yapılan teşhi, yeni Boğazköy vesikaları ile doğrulanmış ve EA9’un Burnaburiastan Tuthankhamon’a gönderildiği anlaşılmıştır. Ancak iki memleket arasındaki muharebatın en son vesikasını teşkil eden bu mektupta Asur lehçesinin görülmesi, birçok gramer hatalarının bulunması mektubun Babilden gönderilmiş olması hususunda şüphe uyandırmaktadır. Bundan başka bu mektupta Mısırdan Babile gönderilen altının miktarı da gülünç denecek kadar azdır: Sadece 2 mine ki, 1 mine = 60 şekel (480) gram olduğuna göre, Tuthankhamon gibi mezarındaki serveti ile gözleri kamaştıran bir Firavunun Babile bir kilo bile tutmayan miktarda altın göndermesi çok garip görülmektedir.

İki memleket arasında malum en eski evlenme, Kadaşman- Enlil'in babasının Mısır'a yolladığı kızı ile III. Amenofis'in evlenmesidir. EA1, 12'de mevzu edilen bu izdivaç gerçekten gerçekleşmiş, Babilli prenses Tep sarayına gelin gitmişti. Çünkü Kadaşman- Enlil mektubunda hemşiresinin sağlığından kuşkulanmış olmalı ki Firavuna:" Karılarını, orada, önünde topladığın zaman, elçime: (işte kraliçeniz orada, karşınızda duruyor.) dedin, fakat elçim onu tanımadı." Diye yazmıştır.

Mektuplardaki Mısırlı Prenseslere gelince, Burnaburias'ın IV. Amenofis'e gönderdiği EA10, 44 de zikredilen prenses Maiatu'nun IV. Amenofis'in en büyük kızı Merit- Aton olduğu yeni tetkiklerle anlaşılmıştır. Bu prenses babasının ölümünden sonra yerine geçen rahip prens Eye'nin zevcesi olmalıdır.

Çünkü Mısır sarayına mensup kadınlar arasında Babil kralı yalnız ona lapis lazuli taşından bir kolye hediye olarak göndermiştir.

Bir başka Babil Mektubunda (EA11, 5): "Babanın karısına ağlandı" diye bir kraliçenin ölümünden bahsedilir. Eğer bu ölen kraliçe, IV. Amenofis'in Annesi Teje olsaydı, Babil kralı "annene ağlandı" derdi. Ölen kraliçenin Babille ilgisi olmasaydı, herhalde Babile ölüm haberini yazmak icap etmezdi. Babil sarayında matem ilan etmesi, ölen kraliçenin Babilli prenses olduğuna delildir.

Böylece Amarna Mektupları sayesinde Mısır krallarının harem hakkında oldukça iyi bilgiler elde edilmiş oluyor. Genel olarak Mısır sarayının harem dairesi bir çeşit Babil kulesi gibi bir intiba vermektedir.

Amarnadaki Babil Mektuplarında adları geçen Babil ve Mısır elçileri şunlardır:

MISIR	BABİL
Rilka (EA1, 96)	Zakara (EA 1, 20)
Kasi (EA 3, 16)	Salmu (EA 7, 42)
Şutti (EA 5, 19)	Ahutabu (EA 8, 14)
Hua (EA 11, 5)	Azuzu (EA 8, 22)
	Şindişugab (EA 10, 37) ⁵¹

⁵¹ Füzüzan Kınal, Amarna Arşivindeki Babil Mektupları, S., 179.

VIII. BÖLÜM

VIII. Amenofis'in Din Reformu

III. Amenofis, hükümdarlığının başlangıcından beri inşaat tapımlarına önem vermiş ve pek çok sayıda ibadethaneler, köprüler yaptırmıştır. III. Amenofis'in elinin açıklığından güneş tanrısı RA'da nasibini almıştır. III. Amenhotep, giriştiği inşaat yapılarında güneş tanrısı ile kendisini özellikle betimletmeye özen gösterdi. Kral'ın buradaki amacı her gün doğan ve insanların yaşam kaynağı olan güneş ile kendisini özdeşleştirmek ve ölümsüzlüğünü kanıtlamaktı.

“Eskiden var olan yapılara heykeller eklendi. Aslında günümüze daha önceki Mısır krallarınınkinden daha fazla sayıda III. Amenofis heykelinin ulaşması onun hükümdarlığı boyunca kraliyet atölyelerinin ne denli hummalı çalıştığının bir göstergesidir.

III. Amenofis'in dev heykelleri, daha incelikli bir başka mesaj da ilettiler: her yıl Nil taşkınlarında aylarca kısmen su altında kalan heykeller, sular çekildiğinde Amenofis'in mezar tapınağı “milyonlarca yılın konağı”nın başlıca amacı olan gençleşmeyi vurgulayarak ortaya çıkarıldılar; onlar yeniden doğuşun simgeleriydi. Benzer bir şekilde, tapınağın avlularına dikilen tanrı heykellerinin birçoğu siyah rengi yeniden doğumun simgesi olan granodiyoritten yontulmuşlardı. Öte yandan Amenofis'in heykelleri daha çok kralın güneş tanrısıyla yakın ilişkisini vurgulayan güneş renklerindeki kırmızı granitten ve altın renkli kuvarsitten yontuldular. İkiz kardeş olan yaratım ve yeniden doğuş temaları, devasa yapının her köşesinden kralı kozmosun merkezi ilan ederek yankılanıyordu.

Bu heykellerde en dikkat çekici özellik, kralın yüzünün ele alınış biçimiydi. Çok büyük, iri badem gözlere, kalın dudaklara, küçük küt buruna ve çıkık elmacık kemiklerine sahip olan yüzünün özellikleri abartılı bir gençlik izlenimi aktarır. Heykel, kralı kelimenin tam anlamıyla gençleşmiş olarak gösterir, yaşı çocukluğuna geri dönüşü vurgular. Amenofis çift taç takmıştır ve bir kızağın üzerinde durmaktadır. Her ikisi de güneş yaratıcı Atom'un simgesel motifleridir. Görsel metaforların ve göndermelerin bu zengin birleşimi aracılığıyla heykel, III. Amenofis'in yeniden doğduğunu, ölümsüz olduğunu ilan eder. Arka direğe düşülen yazı kralı “yaşayan bütün ka'ların en önemlisi” ve “bütün ülkelerin göz kamaştırıcı gözü” diye adlandırarak daha da ileriye gider.

Kraliyet iktidarının bilinçli ve sistemli bir biçimde güçlendirilmesi zirve noktasına ulaşmıştı. Artık yalnızca “Ra'nın oğlu” olmayan kral, dünyayı aydınlatan ve ona yaşam getiren yaratıcı tanrı güneşle bir olmuştu. Dönüşümü tamamlanmıştı.

III. Amenofis'ten önce hiçbir kral, yaratıcı tanrıya dönüşümünü böylesine açık ve kesin bir biçimde ifade etme cesareti göstermemişti.

Mısır'ın göz kamaştırıcı güneşi hükümdarlığının otuz sekizinci yılında, M.Ö. 1353'de hiç beklenmedik biçimde öldüğünde kırklı yaşlarda idi. Mısır'ın göz kamaştırıcı güneşi batmıştı.”⁵²

“IV. Amenofis'in hükümdarlığının ilk yıllarına ait anıtlar, özellikle Karnak'taki Amon tapınağında bulunan anıtlar devrim niteliğini taşıyordu. Bunlar yalnızca aynı boyuttaki kumtaşı bloklarından inşa edilmemişti, aynı zamanda ikonografisi, kralın eşi Nefertiti'nin kendisinden önceki kraliçelerin çok ötesinde daha dikkat çekici olan, uzun sarkık çenesi, dar oval gözleri, şişkin karnı ve büyük kalçaları ile kabaca biçimleri bozulmuş anıtsal kumtaşı kral heykelleriydi. Bazı heykeller kralın cinsel organı olmadan çıplak olarak tasvir ediyordu. Geleneksel tapınma Panteonu'nun yerini güneşe ve onun yaşam kaynağı ışığına tapınmaya bırakmıştı. Başlangıçta Re Horakti'ye tapılıyorken, daha sonra bu, IV. Amenofis'in hükümdarlığının 3 ya da 4. Yılından sonra tümüyle yeni bir tapınma biçimine, ışınları küçük insan elleri ile dağıtılan güneş küresine ya da diskinde tapınmaya dönüşmüştür. Aten'in isimleri önceden kral ve kraliçelere özgü bir ayrıcalık olan ve “kartuş” adı verilen kabartma resimlerle çevrelenmişti. Yeni resimleme tarzında sadece kral ve kralın ailesi güneşin ışınlarının merkezine konmuş, tanrının bilgisini ileten varlıklar olarak anlamlandırılmışlardı. Ayrıca kral IV. Amenofis (“Amon'u hoşnut eden” anlamına gelir.) Biçimindeki ismini Akhenaten (“Aten'in hayırlı evladı”) olarak değiştirdi.”⁵³

“III. Amenofis'in yerine geçen oğlu ve halefi IV. Amenofis, çocukluğunu geçirdiği Heliopolis şehri rahiplerinin etkisinde kalmış, Mısır dininde bir reform yapmak istemişti. “Atonisme” adı verilen bu yeni din, bütün eski mısır tanrılarının reddi ve Mısır'ın güneş tanrıları olan Ra ile Aton'un birleştirilerek, tek bir tanrı halinde yüceltilmesi esasına dayanıyordu. Hatta bu nedenle IV. Amenofis, eski idare merkezi Teb'i terk etmek zorunda kalmış ve bugün Amarna mektuplarının bulunduğu köyün yerinde Akhetathon (=Aton'un ufku) ismiyle yeni bir kent kurmuştu. Fakat halkın ruhuna asırların işlediği inançları bir çırpıda koparıp atmak mümkün olmadığından, maneviyata hitap eden her yenilik gibi, IV. Amenofis'in reformu da başarılı olamamıştı. Firavunun ölümünden sonra yeni kurulan kent tahrip edilmiş ve tekrar eski çok tanrılı dine dönülmüştü.”⁵⁴

Anlaşılan IV. Amenofis din reformunu yaparken, Babası III. Amenofis'ten etkilenmiştir. III. Amenofis ve IV. Amenofis'in iktidarı birlikte paylaşım paylaşmadığı belli değildir. Ama kaçınılmaz olan IV. Amenofis'in, babasından çok fazla etkilendiği ve belki de babasından daha üstün olmak için dinde reform

⁵² Toby Wilkinson, (Ümit Hüsrev Yolsal), Eski Mısır MÖ. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi, Say 2016, S.344

⁵³ Douglas J. Brewer, Emily Teeter, (Nihal Uzan), Mısır Ve Mısırlılar, Arkadaş 2017, 2. Baskı, S.,56.

⁵⁴ Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar, Ekin 2013, 12. baskı, S., 108.

yaptığıdır. Ama ne yazık ki din reformu ile uğraşırken ülkesini unutmuş ve ülkesi siyasi alanda güçsüz düşmüştür.

IX. BÖLÜM

IX. TUTHANK- AMON'DAN SONRA MISIR

Tuthank- Amon'dan sonra Mısır tarihine geçmeden evvel, Tuthank- Amon dönemi tarihinin incelenmesi gerekmektedir. IV. Amenofis M.Ö. 1336 civarında öldüğünde ölümünden sonra yerine geçen Tuthank- Amon daha çocuk yaşta olması sebebi ile ülkesini yönetecek nitelikte değildi ve dolayısı ile hiçbir zaman kendi kuralları olmadı. Zaten 19 yaşına geldiğinde beyin kanaması sonucu ölmüştür.

Tel el Amarna'ya taşınan başkent ve yeni din reformu kabul görmemiş olacak ki Tel el Amarna terk edildi. Yeni din reformu benimsenmedi. Görülüyor ki kalıplaşmış ve oturmuş Eski Mısır'ın dini ve sosyal yapılaşması yeni düzenin benimsenmesine engel oldu.

Tuthank- Amon yukarıda da belirtildiği üzere küçük yaşta IV. Amenofis'in yerine getirilmiş ve başarılı olamamıştır. Hatta öyleki Veba Dualarından öğrenilen bilgiye göre, Hitit- Mısır mücadelelerinde de bahsedilen Tuthank- Amon'un ölümünden sonra genç eşi Dahamunzu (Dahammunış) Hitit kralı I. Şuppiluliuma'dan yardım istemiş ve bunun üzerine Şuppiluliuma oğlu Zannanza'yı Mısır'a göndermiştir. Zannanza, ünlü komutan Horemheb tarafından yolda saldırıya uğramış ve öldürülmüştür.

Ay ve Horemheb taht ardılı olarak görülmekteydi. Ay Dört yıl kadar kısa bir zaman zarfında tahtta kaldı. Horemheb ise, bu süre zarfında asi Kadeşlileri itaat altına almak için seferdeydi. Yukarıda da bahsi geçen Dahamunzi'nin mektubundan haberdar olur ve Zannanza'yı yolda haince öldürdüğüne inanılır. Ay'ın ölümü ile alakası net değildir, zaten Ay yaşı itibari ile oldukça yaşlıydı. Ay öldükten sonra meydan ikinci ardıl olarak Horemheb'e kalmıştır.

“Tuhank- Amon'un ölümüyle de On Sekizinci sülale fiilen sona erdi. Ülke parçalanmış bir haldeydi ve komutan olan Horemheb tahta çıktı. Horemheb kendisini geleneksel düzenin onarıcısı olarak gördü. Hatta yetkilerini, Ahenaton ve ardıllarının isimlerini firavunlar listesinden silecek şekilde genişleterek, adını On Sekizinci Sülalenin bir üyesi olarak yazdırdı. Ağırlığı Karnak'ın bayındırlığına verdi., Akhenaton'un Aton için yaptırdığı tapınağı yıkarak tapınağın sütunlarını kendi amaçları için kullandı.”⁵⁵

“ Tuthank- Amon tahta geçtiğinde Horemheb kesinlikle genç kralın ordusunun başkomutanı, “generallerin generali” olarak ön plana çıkmıştı. Horemheb'in Sakkara'daki muhteşem özel mezarı, Büyük ordu denetçisi olarak faaliyetlerini gösteren çok sayıda sahneyle dekore edilmiştir. Askeri bir kamptan kısa yaşam öyküleri, çadırdan çadıra emirleri taşıırken fırtına gibi koşan haberci çocukları

⁵⁵ Charles Freeman, (Suat Kemal Angı), Mısır, Yunan Ve Roma, Dost 2013, 4. Baskı, S.55.

gösterir. Başka bir sahnede Horemheb merhamet dileyen ve “ yedi kere karın üstü ve yedi kere sırt üstü” yere kapanan yabancı ülkelerin aç temsilcilerinin yalvarışlarını kabul etmektedir. Bir sürü esirin başkomutanın önünde kaderini beklemek üzere dizildiği Horemheb’in Yakın Doğu ve Nübye seferlerinden savaş esirleri sahneleri daha rahatsız edicidir. Bileklerindeki tahta kelepçeler ve boyundaki iplerle Asyalı esirler Mısırlı askerlerce sıraya dizilir, itilir ve yatırılırlar. Askeri siyasetin standart bir parçası olarak erkekleriyle kadınlarıyla ve çocuklarıyla bütün aileler, yurtlarına geri dönen yurttaşlarının boyun eğmelerini sağlamak için rehine olarak Mısır’a götürülürdü. Daha da aşağılayıcı bir muamele, eski Mısır’ın gözde şamar oğlanı “ Değersiz Kuşî”nin Nübyeli vatandaşları için ayrılmıştı. Mısırlı askerler kasıtlı aşağılama hareketleriyle Kuşî reisinin adamlarına sopalarla vurarak ve çenelerini yumruklayarak eziyet ederken, reisin kendisi Horemheb’in önünde yere kapanmaya zorlanmıştı. Bu sırada ordu yazmanları, alışılmış askeri çalışkanlıklarıyla her ayrıntıyı kayda geçirdiler.

Bu acımasızlık ordu çalışanlarının dışında da rağbet gördü. Firavun Mısır’ın bu tür nitelikler devlet memuriyeti kariyeri için mükemmel bir sıçrama tahtası sağladı. Birçok kıdemli memur gibi Horemheb de aynı anda hem askeri hem de mülki görevler üstlenebildi. Horemheb, Tuthank- Amon’un silahlı kuvvetlerini komuta ederken aynı zamanda genç kralı koruma görevini de yerine getirdi. “ Kralın bütün ülkedeki temsilcisi”, “ kralın sözcüklerini maiyetine tekrarlayan” olarak Horemheb, devlet siyasetinin yönetimi üzerinde büyük etkiye sahipti. Aslında Horemheb’in özel mezarındaki yazıtların dikkat çekici bir biçimde Tuthank- Amon’dan bahsetmemesi, çocuk kralın değil generalin sözünün geçtiğinin bir işaretiydi.”⁵⁶

Horemheb, Tuthank- Amon’un öldüğünde, Suriye’de savaş alanındaydı ve asi Kadeş kentini geri almak ve onu Hitit denetiminden çıkarmak amacıyla planlanmış başarısız bir seferde Mısır ordusunu idare ediyordu. Kraliyet ile bağı olmayan, Horemheb’in tahta el koyması, gerçekte gelenekten tam bir kopuş anlamına geliyor ve kalıtsal monarşinin altını oyuyordu. Horemheb’in tahta çıkışı, bütün niyetleri ve amaçlarıyla askeri bir darbeydi. Mısır’da kan bağı esastır ve Horemheb’in ise kan bağı yoktur, bunun içindir ki Horemheb, krallığını meşrulaştırmak için Mısırdaki yeni düzenlemelere gitti ve rejimini onaylatmak için klasik bir gelenek haline gelen tanrılardan yardım aldı. Rejimini Teb’deki yıllık Opet bayramı ile onaylattı. Luksor tapınağında taç giydi ve Amon- Ra ile görüştü, meşruluğunu akıllıca bir plan ile başardı.

Horus’un tahtına güvenle yerleşen Kral kendisini daha fazla garanti altına almak için Tarih yazmanlarından yardım istedi ve Mısırlı yazman Horemheb’e bir öykü sundu. Öykü, “ Bir baba gibi davranan yerel tanrı Herakleopolisli Horus tarafından çocukluğunda nasıl seçildiğini anlatmaktaydı:

⁵⁶ Toby Wilkinson, (Ümit Hüsrev Yolsal), Eski Mısır MÖ. 3000’den Kleopatra’ya Bir Uygarlığın Tarihi, Say 2016, S. 383.

Bir nesil ve ikinci bir nesil geldi ve geçti (ve babası onu halen kormaktaydı) çünkü krallığını ona devretmek için kenara çekileceği günü bekliyordu.⁵⁷

Bu metne göre, Horemheb'in askeri yaşamı ve memuriyeti önceden planlı ve kutsaldı. Horus zamanı geldiğinde Horemheb'i Mısır'a tanıtacaktı işte bu zaman M.Ö 1332 civarında gerçekleşmiş ve Horemheb zekice Mısır'ın başına geçmişti. Otuz yıl kadar Mısır'a hizmet etti ve zayıflamış olan askeri düzeni yeniden kurdu. Ancak Horemheb'in çocuğu yoktu ve zorlukla yaptığı reformların yıkılmasını göze alamadı. Kendi isteği ile yine kendisi gibi ordudan ideal olarak belirlediği Paramessu'yu ardılı olarak gösterdi.

Paramessu, “ Tabur komutanının oğluydu, mesleki yaşamına acemi asker olarak başlayıp subay rütbesini kazanmış ve ardından kale komutanlığına, kralın emir subaylığına ve en sonunda generalliğe yükselmişti. Horemheb ile benzer yaradılıştta, benzer geçmişi ve benzer temel bakış açısını paylaşan bir insandı. Firavun Paramessu'ya “ kralın oğlu” ve “ kalıtsal prens” unvanlarını bağışlayarak, zamanı gelince krallığı devretme kararının işaretini açıkça verdi. Horemheb'in hükümdarlığı sonuna yaklaşırken, seçtiği varis adını Ramessu (Amon'un sevdiği) olarak değiştirdi. Ve kraliyet kartuşuna yazmaya başladı. Sahne artık Ramsesler'in çıkmasına hazırdı.

Ramessu; yapılan araştırmalara göre, XVIII. Sülale'nin kurucusu Ahmose'nin adını çağrıştıran Ramses adı ile tahtta yerini aldı. Bunun amacı, kendisine meşruluk kazandırma ve kendini garanti altına almak istemesidir. Böylece Ramsesler dönemi başlamış oldu.Ramses, tahta çıktığında yaşlıydı ve gücünü koruyamadı. Ülkenin sorunlarını Oğlu I. Seti ile birlikte yürüttü.

“ Yeni Kral I. Seti (1290- 1279) değişik bir çehresi vardı (çıkık elmacık kemikleri ile Ramses erkeklerinin ayırt edici özelliği olan karga burun) ve gayretli, hareketli, uzun ve atletik biriydi. Horemheb'in kanunları kraliyet yetkisini desteklediği ve yozlaşmanın kökünü kazıdığı için Seti Mısır'a yurtiçindeki ve yurt dışındaki varlıklarını yeniden kazandırmaya girişti.

Refah ve güvenlik daima devlet inşaat projeleri aracılığıyla sergilenmişti ve Seti Mısır'ın dört bir yanındaki önemli bölgelerde bir dizi yeni anıt sipariş ettiği için ülke izleyen on yıl boyunca taş ustalarının çekiç sesleri ve inşaat işçilerinin bağırışlarıyla yankılandı. III. Amenofis'in günlerinden beri devlet mimarları ve sanatçıları böylesine yoğun çalışmamışlardı. Seti'nin en büyük projesi, krallığın eski beşiği ve Osiris kültürünün merkezi Abdju'da inşa edilecek inanılmaz bir tapınaktı. Sütunlu bir salonun arkasında, iki büyük avluya bakan bir değil, ama yedi ibadethane bulunmaktaydı. Bu ulusal panteonda başlıca Mısır tanrılarının (Kutsal Horus ailesi, İsis ve Osiris; günes tanrıları Amon- Ra ve Ra- Harahte; Memfis'in ve

⁵⁷ Toby Wilkinson, a.g.e., S. 385.

zanaatkârların tanrısı Ptah ve tahmin edilebileceği gibison olarak Seti'nin kendisi) her birinin yeri vardı. Kendisini dışlanmış hissetmesinler diye, Memfis'in mezar tanrıları Nefertem ve Ptah- Sokar'ın heykelleri sütunlu salonun yanındaki odalara konuldu. Ülkedeki büyük tanrıların varlıklarıyla Seti'yi onurlandırmaları için tek bir çatı altında toplanması, halkı tanrıların yeni Ramses hanedanını desteklediğine ikna etmek için harcanan bilinçli bir çabanın bir parçasıydı.

Hanedanın meşruluk teması sütunlu salondan doğuya uzanan uzun bir koridorda pekiştiriliyordu. Enfes rölyefler Seti'nin en büyük oğlu Prens Ramses'i Mısır devletinin kurucusu Menes'e (Narmer) değin giden altmış yedi kral atasının adlarının yazılı olduğu bir papirüsü okurken göstermekteydi. Abdju kral listesi antik tapınak arşivlerinden, yararlandıysa da, başlıca amacı tarihselden daha çok diniydi. I. Sülale'nin başlangıcından I. Seti ve oğluna değin meşru monarkların aralıksız birbirlerini izlediklerini vurgulamak için tasarlanan liste Birinci Ara Dönem'in kısa ömürlü krallarını içerirken, nefret edilen Hyksosları, kuşkuyla Haçepsutu'u, kafir Akhenaton'u ve onun üç yozlaşmış ardılını dışarıda bıraktı. Kral ata kültü bağlamında böylesine tartışmalı ataların unutulması en iyisiydi.

Abdju seti hükümdarlığının tanrıbilimsel merkeziydi ve Seti tapınağın işleyişini ebediyen güvence altına almak için her çareye başvurdu. İlk önce ona birçoğu işgal edilen Nübye'nin (hiç kimsenin karşı çıkamayacağı) en uzak bölgelerinden olmak üzere azımsanamayacak miktarda toprak ve kaynak bağışladı. Seti daha sonra Horemheb'in kitabını örnek aldı ve ürünlere başka kurumlarca el konulmasını engellemek için geniş kapsamlı bir buyruk yayımladı. Üçüncü çağlayan'ın yanındaki müstahkem bir garnizonun çevresindeki kumtaşı tepesinin yamacına hakkedilen Nauri Buyruğu Kuşu'den Abdju'ya yapılan yıllık ürün sevkiyatlarına el koymanın ve bunlara müdahale etmenin cezasını ayrıntılı biçimde açıklıyordu:

Tapınak'a ait bir gemiye el uzatan ve... Tapınak'ın geliri olarak ayrılmış herhangi bir Kuşu malını alan kalenin denetçisine, kalenin yazmanına ya da kalenin temsilcisine gelince, yasa ona yüz sopa biçiminde uygulanır ve o kişi bire sekiz oranında para cezasına çarptırılır.

Tapınağının kasalarını doldurmak için ürün sevkiyatlarını güvence altına alan Seti zenginliğin her şeyden daha çok göstergesi olan altın tedarikini uzun soluklu güvence altına almaya girişti. Mıar'ın uzak Doğu Çölü'nde yeni altın madenlerinin açılmasını emretti ve buralardaki üretimle ve bunların değerli madenlerinin Nil Vadisi'ne taşınmasıyla yakından ilgilendi. Baramiya Vadisi'ndeki ücra bir tapınağındaki bir yazıt kralın kişisel ilgisini anlatır:

Kral Hazretleri, kalbi kaliteli altının getirildiği madenleri görmek istediğinden hem dağları hem tepeleri taradı. Kral Hazretleri kilometrelerce yokuş yukarı yürüdüktan sonra yol kenarında bir şey düşünmek için durdu. “suyu olmayan bir yol

insanı nasıl da usandırıyor! Bir keşif hrekatı kurmuş boğazları ferahlatmak için ne yapabilir?”

Seti'nin çözümü taş ustalarına madenlerinden ayrılıp “dağlara yazın sıcağın kavrulanların yorgunluğunu alacak ve onları canlandıracak büyük bir su kuyusu açmalarını” emretmek oldu.

Kralın yenilik tutkusu Krallar Vadisi'ndeki ebedi dinlenme yeri büyük kral mezarının hazırlanmasına büyük etkide bulundu. Bu, yalnızca Teb'deki en uzun ve en derin kral mezarı değildir, aynı zamanda her yeri süslenmiş ilk kral mezarıdır: her pasajın ve her odanın duvarları ve tavanları en iyi resimlerle ve rölyeflerle yapıldır. Mezar, vadide daha sonra inşa edilmiş mezarların hepsinin Yeni Krallık'ın sonuna değin izleyeceği bir süsleme düzeni yerleştirdi. Bu görkemin ortasında bir şaheser ünlüdür: Mezar odasının nefis tonozlu çatısı gerçek gök kubbeye benzeyecek biçimde gökbilimsel sahnelerle donatılmıştı. Ramses hanedanı on yaşından daha küçük olabilirdi, ama I. Seti hanedanının ölümsüz olduğundan emindi.

Kutsal yerleri yenileyerek ve göz kamaştırıcı yeni anıtlarla donatarak daha görkemli hale getirmek Mısır'a yurtiçindeki itibarını yeniden kazandırmanın denenmiş ve güvenilir bir yolu olmasına karşın, ülkenin uluslar arası ünü halen bir sorundu. Seti askerlik geçmişinden dolayı dünya sahnesinde etkili olmanın askeri güçten geçtiğini bilmekteydi.”⁵⁸

Seti, Yakındoğudaki güç dengesinin değiştiğinin farkındaydı. Bu güç dengesini yönetmek ve Mısır'ı uluslararası eski gücüne ulaştırmak için dış siyasette etkin olması gerektiğini biliyordu.

“XVIII. Sülale döneminin sonunda, Yakındoğu'daki güçler dengesi, Yeni İmparatorluk'un başlangıç yıllarında, Mitanni ve Mısır anlaşmaları döneminden başlayarak radikal biçimde dönüşüme uğramıştı. Hükümdar Şuppiluliuma'nın öncülüğünde Hitit iktidarı yeniden kurulmuştu ve bu arada Mitanni İmparatorluğu bölünmüştü: Hitit Protektorası altındaki Batı Mitanni ve Asur'a bağlı Doğu Mitanni, bu değişiklik Yakındoğu'daki güç ilişkilerini de değiştirir. Böylece, Hitit Monarşisi, özellikle Suriye sitelerine egemen olunması bağlamında, Mısır'ın başlıca muhatabı ve rakibi olur. Seti bu bölgelerde Mısır otoritesini yeniden tesis etmek amacıyla Filistin ve Suriye'ye gitmek zorunda kalır. Sorunlar sadece imparatorluğun bu bölgesiyle sınırlı kalmamıştır.”⁵⁹

“Ortadoğu'nun siyasi haritası XVIII. Sülale döneminin sonlarında bir özgüven ikliminin oluşmasından itibaren kökten ve geri dönülmez biçimde değişmişti. IV. Amenofis ve III. Amenofis'in hükümdarlık dönemleri sırasında, Mısır Kuzey Mezopotamya'nın en büyük gücü Mitanni Krallığı ile kalıcı bir barış yapmış ve bir

⁵⁸ Toby Wilkinson, a.g.e., S. 393.

⁵⁹ Sophie desplancques, (İsmail Yerguz), Antik Mısır, Dost 2016, S.94.

dizi diplomatik evlilik aracılığıyla yeni bir ilişki kurmuştu. Her iki ülke birbirlerinin etki alanlarına saygı göstermiş ve yarım yüzyıl barış içinde birlikte yaşamayı başarmışlardı. Akhenaton'un hükümdarlık döneminin başlarında, savaşçı ve tutkulu bir Hitit hükümdarının tahta çıkması dikkatli bir biçimde görüşülüp karara bağlanmış güç dengesine kötü bir darbe indirdi. Hitit kralı Suppiluliuma, Mitanni başkentine bile akın ederek Mitanni denetimindeki toprakların önemli bir bölümünü fethetmek için düzenlediği bir dizi hızlı ve yıkıcı seferle anavatanı Anadolu'nun dışına açılmayı başardı. Mısır Mitanni'yle dostluğuna sadık kaldıysa da, Mezopotamya krallığı artık neredeyse tükenmiş bir devletti. Sahneye yeni bir süper güç çıkmıştı ve Mısır buna hiç hazırlıklı değildi.

Firavun yönetiminin baştaki tepkisi, duruma müdahil olmamaktı. Bu ölümcül bir hataydı. Mitanni'nin zayıflığının Mısır'ın duraksamasıyla birleşmesi, çok sayıda eski vassal devleti iktidar boşluğundan yararlanmaya ve daha çok özerklik talep etmeye yöneltti. Bu vasal devletlerin en başta geleni Orta Suriye'nin Asi Nehri ile Akdeniz arasında kalan büyükçe bir bölümünü kontrol eden Amurru'ydu. Utanmaz bir dalevereci olan Amurru hükümdarı Abdi- Ashirta kendi davasını ileri götürmek için siyasi rakiplerinin durumundan ve toplumsal istikrarsızlıktan yararlanmakta hızlıydı. Mısır sarayına mektupları Amarna Mektupları arşivinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Mısırlılar ya ona tam olarak ne yapacaklarını bilmiyorlardı ya da akla en yakın yol olan müdahale etmeme siyaseti gütmeye karar vermişlerdi. Ama bu ilgisizlik yalnızca Abdi- Ashirta'nın tutkularını cesaretlendirdi. Hatta oğlu Aziru firavunun önünde faaliyetlerini açıklaması için resmi emirle çağrıldığında, yalnızca hafif bir azar işitmiş gibi görünmektedir. Amurru Mısır'ın denetimi dışında kaldı.

Bir zamanlar bütün Yakın Doğu'da korkulan ve saygı duyulan firavun iktidarı, dikbaşlı Kadeş devleti karşısında artık başarı kazanamamaktaydı. Kadeş hükümdarları III. Tutmosis'in hükümdarlığından beri Mısır için başlı başına bir sorundular. Şimdi de, Hitit ordusu kapılarını çalar çalmaz, düşman tarafına geçerek gerçek karakterlerini ortaya koymuşlardı. Akhenaton'un Kadeş'i kurtarma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması yalnızca Mısır'ın zayıflığını gözle görülür kıldı. Tuthank- Amon'un hükümdarlığı sırasında kente düzenlenen ikinci sefer, Hititleri Kuzey Suriye üzerindeki nüfuzlarını pekiştirmeye cesaretlendiren bir başarısızlıkla karşılaştı. Rüzgarın hangi yönden estiğini gören Amurru Aziru, bölgenin Hitit efendilerine bağlılığını sunmakta Kadeş'e katıldı. Tuhank- Amon'un dul eşinin kendisini Ay'ın pençesinden kurtarmak için bir Hitit prensiyle diplomatik bir evlilik yapma girişimi iki rakip güç arasında kalıcı bir barış oluşturabilirdi. Bunun yerine, Prens Zannanza'nın gizemli ölümü yalnızca Hititlerin yayılması için bir başka bahane sağladı; babası Mısır'ın Kuzey Suriye'de elinde tuttuğu topraklara saldırarak güvenilmez Mısırlılara öfkesini gösterdi.

Ama her şey Hititlerin gönlünce olmadı. Kaderin cilvesi; ceza niteliğindeki bu akınlardan Hitit başkentine getirilen savaş esirleri beraberinde veba taşıdılar. Veba Hattuşaş'taki kraliyet kalesinde yayıldı ve yalnızca kralı değil, veliaht prensi de öldürdü. Yirmi yıl sonra veba halen Hitit anavatanını kırıp geçiriyordu. Hititlere göre, bu tanrıların taraf değiştirdiğini göstermekteydi. Mısırlılara göre ise, yurttan uzaktaki tuhaf olaylar zafer olasılığının yeniden doğduğunu göstermekteydi. Suriye'de yenilemeyen Mısırlılar ile Hititler arasında her an bozlabilecek bir barış yapıldı.

Seti tahta çıktığında durum böyleydi. Damarlarında bir asker kanı olan I.Seti Mısır'a lekelenmiş ulusal onurunu yeniden kazandırma kararlılığında azimliydi. Utanç verici geri çekilmeden yarım yüzyıl sonra Amon- Ra'nın bir kere daha yürüyüşe geçme zamanı gelmişti. Fenike ve Kenan üzerinde Mısır denetimini sağladıktan sonra Seti gözünü Amurru'ya ve Kadeş'e dikti. Buraların yeniden ele geçirilmesi, Hitit emellerine simgesel olarak güçlü bir darbe indirecek ve Mısır'ın bölgedeki ününü yeniden canlandırmaya katkıda bulunacaktı. Beth- Shan'ın ve Yenoam'ın yeniden ele geçirilmesinden sadece bir yıl sonra, Seti'nin ordusu Orta Suriye'ye büyük bir darbe indirdi. Kadeş geri alındı ve muzaffer seti kente görkemli bir zafer yazıtı dikilmesini emretti. (Sevinci kısa sürdü: Mısır askerleri ufuktan kaybolur kaybolmaz Kadeş'in hain sakinleri yeniden Hititlerin tarafına geçtiler.) Firavunun güçleri Amurru eyaletinde daha büyük bir başarı gösterdiler; yeniden ele geçirilen Amurru yeni Mısırlı efendisine sadık kaldı. Seferin sonunda Orta Suriye'nin büyük bölümü taraf değiştirmişti. Seti önceki nesillerin yaşadığı aşağılanmayı temizlemiş ve Mısır'ı yeniden büyük bir imparatorluk olma yoluna sokmuştu. Ya da öyle zannediyordu. Aslına bakılırsa, Hititler yalnızca yeniden toplanıyorlardı. Bu yenilgileri sineye çekmek niyetinde değildiler. Hititler Anadolu yaylasındaki dikkate değer güçlerini yeniden düzenleyerek topyekün bir savaşa hazırlandılar. Yakın Doğu üzerinde gökyüzü kararırken, iki süper güç arasında beliren restleşmenin gerçekleşmesi uzak olmayabilirdi.

Seti'nin dış siyasetinin görünüşteki cesaretinin ve kararlılığının arkasında bir ikilem gizliydi. Horemheb'in hükümdarlığı sırasında, daha sonraki kaynakların iddia ettiği gibi, Mısır ve Hitit aslında bir tür anlaşmaya varmış idiyse de, Seti'nin gözü pek seferleri bu anlaşmanın bozulmasına neden oldu. Dahası I. Seti'nin git gide daha kanlı hale gelen bir dizi çarpışmaya yol açan eylemleri, Mısır'ın üstünlüğünü yeniden kazanmasına değil, aksine uzun vadede bazı kayıplar yaşamasına neden oldu. Geriye dönüp bakıldığında, Seti'nin Asya savaşları aceleci ve aptalca görünüyor. Bunun olası bir açıklaması, Seti'nin Mısır dış politikasını Mısır'ın stratejik çıkarlarının itina ile hesaplanmasına dayanarak değil, kendi siyasal çıkarlarını ön planda tutarak belirlemiş olmasıdır. Tarih boyunca hükümdarlar dikkatleri yurtiçindeki sorunlardan uzaklaştırmak için bir dış siyaset sorununu alevlendirme çaresine başvurmuşlardır. Aslına bakılırsa, Seti'nin kendi rejiminin merkezinde saltanatının ta en başından itibaren bir güvensizliğin mevcut olduğunun

düşünülmesine neden olan tatmin edici ipuçları söz konusudur. Hükümdarın İpetsut'daki savaş rölyeflerinde, yalnızca “grup-yol göstericisi ve taşıyıcısı Mhy” diye etiketlenmiş esrarengiz bir figür savaşlarda ve Seti'nin saldırgan stratejisinde önemli bir rol oynuyormuş gibi olağan olmayan bir önem verilerek betimlenmektedir.

Bir kraliyet anıtında böylesine yüksek bir statü verildiğine göre, “MeHy” (bilinmeyen, daha uzun bir adın kısaltması) saraydaki en etkili kişilerden biri olmalıydı; muhtemelen ya Tuthank- Amo'un hükümdarlık dönemi boyunca Horemheb'in ya da Horemheb'in hükümdarlık dönemi boyunca Paramessu'nun sahip olduğu konuma yakın bir konumu işgal ediyordu. Gizemli MeHy'nin Seti'nin belirlediği varis olduğu ve savaşçı kralın tahtını tanıdık bir subaya bırakarak en son teamülü izlemeye karar verdiği bile iddia edildi.

Böyle olsa bile, Seti'nin oğlu, genç Prens Ramses'in düşünceleri farklıydı. Tek başına Ramses gelecek nesiller tarafından babasının gerçek varisi ve sadık destekçisi olarak kabul edilecekti. Tek başına Ramses Seti'nin saldırgan dış siyasetini sürdürecekti ve Mısır'ın büyük bir İmparatorluk devleti olma kaderini gerçekleştirecekti. Tek başına Ramses uluslararası üstüklük için girilen nihai bir savaşta doğrudan Hititlerin üzerine yürüyecekti.

M.Ö. 1274 yılının soğuk bir Mayıs sabahında, şafak sökmeden kısa bir süre önce II. Ramses ordugâh çadırlarını toplatıp askerlerinin başına geçti. Arkasındaki yirmi bin kişiyi aşkın büyük bir yurt dışı görev kuvveti soğuk havada geceyi geçirdiği dağın zirvesinden yavaş ama emin adımlarla tozlu yol boyunca vadiye doğru yürüdü. Mısır'ın Gazze sınırından yola çıkıp dağlık Kenan ülkesinden geçerek Megiddo'ya ulaşan ve oradan da Litani ve Bekaa vadileri boyunca ilerleyen ordu bir aylık bir yürüyüşün ardından artık varacağı yere yalnızca yarım günlük bir mesafeydi.

Büyük Kadeş kenti Yakın Doğu'nun iktidar siyasetinde yüzyıllardır belirleyici bir rol oynamaktaydı. Asi Nehri'nin verimli vadisinde yer alan Kadeş, Suriye'nin iç kesimlerini Akdeniz sahiline bağlayan kıyı bölgesinden geçen birkaç yoldan birine hâkimdi. Kent geniş bir bölgenin denetim altında tutulmasında can alıcı stratejik bir öneme sahipti. (Yirmi beş yüzyıl sonra, Haçlılar birkaç kilometre uzağına en büyük kaleleri Krak des Chevaliers'i inşa ederek aynı stratejik buyruğa uydular.)

Ramses Mısır'a Suriye'deki imparatorluk itibarını yeniden kazandırmak için Kadeş'i zapt etmekte kesinlikle kararlıydı. Küçük sürtüşmelerle geçen on yılın ardından Mısır ve Hitit orduları önemli Amurru bölgesinde kimin üstün olduğunu en nihayetinde belirleyecek olan büyük savaşın sahnesi olarak Kadeş'i belirlediler. Firavunun ordusu kararlı ve umutlu halde ilerlemeye başladı.

Ramses'in topladığı ve muhtemelen Mısır'ın toplam askeri gücünün dörtte üçünü temsil eden büyük ordu, her biri kraliyet ailesinden yaşça büyük birisi tarafından komuta edilen dört tümeden oluşmaktaydı. Kralın kendisi tanrı Amon adlı öncü tümeden sorumluydu. Kralın tümenini Ra, Ptah ve Set tümenleri izlemekteydi. Askerlerin oluşturduğu yürüyüş kolunun uzunluğu iki kilometreyi buluyor, silahlar güneşin altında parlıyordu: aslında dehşet verici bir görüntüydü. Ramses, savaşçı kral I. Seti'nin en büyük oğlu ve ardılı olarak babasından askeri liderlik sanatını öğrenmişti. Altın savaş arabasından zafer kazanmış edasıyla ilerleyişinin kendi askerlerini cesaretlendirirken düşmanın kalbine korku salacağını bilmekteydi. Aslında, savaş alanından ilk haberler Hititlerin korktuğunu söylüyordu. Amon tümeni Asi Nehri'nin güney kıyısındaki sık ormanlık alanda ilerlerken Mısırlı Keşif kolları iki Bedevi yakaladılar. Bedevilerin sorgulamasını şaşırtıcı ve iyi haberler sağladı: Ramses'in kararlılığından ve ürkütücü savaş makinesinden korkan Hitit ordusu, o an 200 kilometre uzaktaki Aleppo (bugünkü Halep) yakınlarındaydı ve aradaki mesafeyi koruyordu. Her şey Ramses'in arzusuna uygun gidiyor gibi görünmekteydi. Olaylar beklenmedik biçimde geliştiği için morali yükselen ordu topluca Kadeş'e doğru ilerledi.

Ağaçların arasından çıkan Amon tümeni, Shabtuna köyünün yakınından nehri geçti ve üç saatlik bir yürüyüşün ardından Kadeş'in karşısındaki kamp alanına ulaştı. Hem insanlara hem de atlara canlılık veren dere kenarındaki kamp yeri iyi seçilmişti. Hayvanlar susuzluklarını giderirken, askerler kampı kurmaya başladılar. Savaş arabaları park edildi, çadırlar kuruldu ve kalkanlar bir savunma oluşturmak üzere dizildiler. Saat öğleden sonra üçtü Kadeş gibi büyük bir kale olan uzaktaki Hazy batı ufkuna hâkimdi.

Ramses ve onun öncü birliği kamp alanına ulaşır ulaşmaz, istihbarat birliği yerleşik bir uygulamayı takip ederek araziye keşfetmeleri ve düşmanın hareketleri hakkında bilgi toplamaları için çevreye keşif yolları yolladı. Keşif kollarından biri neredeyse anında onlarla aynı faaliyet içindeki iki Hitit casusuna rastladılar. Düşman casusları, hiç de hafif olmayan bir sorgulamadan geçirilip kıyasıya dövüldüler. Casusların işkence altında söyledikleri şaşırtıcıydı. 200 kilometre uzakta olduğu ve savaştan çekindiği sanılan Hitit kralı II. Muvatalli ve ordusu tam o anda Kadeş'in arkasında kamp kurmuştu; kent onları Mısırlılardan gizlemekteydi. Dahası Hitit komutanları Mısır ordusuna daha o saldırmaya kalkışmadan saldırmaya karar vermişlerdi ve her an saldırmak üzere hazırlanıyorlardı.

Ramses kıdemli subaylarını beceriksizliklerinden ötürü azarlayıp acil durum önlemleri alınmasını emrederek idareyi ele aldı. Kralla birlikte seyahat eden kraliyet prensleri, hemen tehlikeli bölgenin dışına çıkarıldılar, yaklaşan fırtınanın uzağına, batıya doğru kaçtılar. Vezir, Asi Nehri'ni geçmeye hazırlanan Ptah tümeninin ilerleyişini hızlandırması için çok süratli bir biçimde güneye gönderildi. Ramses'in mesajı umutsuzdu: "Kral Hazretleri yapayalnız!"

Dakikalar sonra saldırı başladı. Baştan ayağa tüm vücutlarını örten zırhlar giymiş korkunç görünümlü savaşçıların bindiği 2500 Hitit savaş arabasından oluşan büyük bir birlik hızla nehri geçerek, kuzeydeki Mısır kampına doğru yürüyen Ra tümenine darbe indirdi. Temelde hareketli ateş etme platformları olan Mısır savaş arabalarından farklı olan Hitit savaş arabaları sağlam savaş makineleriydiler. Savaş arabalarının her biri yakın dövüşte avantajlı kısa mızraklarla silahlanmış iki değil üç kişi –bir sürücü ve iki asker- taşıyordu. Düzenli bir taaruzda topluca kullanılan Hitit savaş arabaları, Ra tümeninin büyük bir bedel karşılığında öğrendiği gibi düşman piyade saflarını dağıtmakta son derece etkiliydiler. Ölmüş ya da ölmekte olan silah arkadaşları yerde yatarken, hayatta kalan Mısırlı askerler paniklediler ve aceleyle kamplarına kaçtılar. Hititler peşlerini bırakmadı. Dakikalar geçmemişti ki düşman artık kapıdaydı. Savaş arabaları henüz tam olarak kurulmamış olan kalkan duvarının arasından geçerekçadırdan karargâhlarındaki Mısırlı generallere taaruz ettiler. Ramses’in düşünmeye zamanı kalmamıştı. Hitit İmparatorluğu’nun batı sınırındaki kıyılardan ve adalardan gelmiş, en seçkin Egeli paralı asker korumalarıyla çevriliydi. Mısır ordusuna vasıflı insan gücünü artık eskisi gibi Nübyeliler değil, Egeli paralı askerler sağlamaktaydı. Hitit hücumuna uzun süre dayanmak bir mucizeye bağlıydı. Fakat Ramses’e yardım tam zamanında yetişti.

Amabu bir mucize değil, Mısırlıların taktik dehalarının bir sonucuydu. Mısır ordusunun büyük kısmı Kadeş’e karadan yürürken, seçkin savaşçılardan oluşan bir ihtiyat birliği Fenike sahilinden deniz yoluyla gönderilmişti. Yedek güce Suriye’nin Sumur limanında karaya çıkması ve buraya vardığı gün Kadeş’te Ramses’le buluşmak üzere Eleutherus (günümüzdeki Nahr el- Kebir) Vadisi üzerinden ülkenin içlerine ilerlemesi talimatı verilmişti. Yedek güç emredilenleri tam olarak yerine getirdi. Seçkin savaş arabacıları ufukta toz bulutu içinde belirdiklerinde firavun yardımının yakında olduğunu biliyordu. Kararlılıkları ani yeden güçlerle pekişen Mısırlılar Hititleri geri çekilmeye zorladılar. Ve üstünlüğü ele geçirmek için saldırdılar. Şansın tersine döndüğünü güvenli bir uzaklıktan gören Muvatalli savaş alanına ikinci bir savaş arabası dalgası gönderdi. Bunlar da püskürtüldüler ve Mısır’ın karşı saldırısı düşmanı Asi Nehri’ne değin geriye gitti.

Karanlık çökerken hayatta kalan Hitit askerleri bir araya toplama, öldürülen düşman sayısını belirleme ve savaş alanında terk edilen ganimeti toplama zamanı geldiğinde Mısır’ın Ptah tümeni en sonunda boy gösterdi. Katliamdan kurtulan Mısırlılar akşam karanlığı çökmeden hemen önce ordunun dördüncü ve sonuncu tümeni Set’i takip ederek kamplarına yürüdüler. Her iki taraf için de durum değerlendirmesi yapma ve kayıpları hesaplama zamanı gelmişti. Mısırlıların gözünde, savaş alanındaki korkunç kayıpları aynı derecede yıkıcı olan itibar yitimiyle birdi: Hayatları tehlike altındayken ihtiyat birliğinin zamanında gelişi ve kralın kişisel karizması ordunun imha edilmesini engellemişti. Sahne Hititler için de aynı derecede iç karartıcıydı. Kral Muvatalli savaşta yazmanını, muhafızların reisini, önde gelen dört savaş arabacısını, sayısız subayını ve kardeşlerinden ikisini

kaybetmişti. Bununla birlikte her iki tarafın da zafer kazanamadığı Kadeş savaşı henüz sona ermemiştir.

Yaralılarla ve kırılmış savaş arabalarıyla meşgul oldukları huzursuz bir gecenin ardından şafakta, iki ordu, bu sefer Kadeş önündeki ovada planlanmış bir çarpışma sahnesi için bir kez daha karşı karşıya geldiler. Fakat bir önceki savaş her iki tarafı da ciddi ölçüde zayıflatmıştı. Büyük kayıplar veren Mısırlılar Hitit piyadesinin gücüyle başa çıkamazlardı. İlk saldırıyı başlatan Hitit piyadesi dinç ve azimliydi. Savaş arabalarının büyük bir kısmını kaybetmiş olan Hititler Mısırlıları kesin bir yenilgiye uğratamazlardı. Durumda hiçbir değişikliğe yol açmaksızın saatlerce süren kanlı bir savaşın ardından, Ramses güçlerini savaş alanından çekti. Ramses Hititleri yenmek bir kenara, stratejik Kadeş'i ele geçirme amacına bile ulaşamayacağını kabul etti. Muvatalli de barış istedi ve Mısır kampına yanında ateşkes koşulları olan bir elçi gönderdi. Ramses'in ateşkes koşullarını kabul etmekten başka seçeneği yoktu. Mısırlılar Kadeş'e ulaştıktan yirmi dört saat sonra malzemelerini toplayıp evlerine doğru yürüyüşe geçtiler. Bir zamanlar kudretli olan Ramses'in ordusu, iki ay sonra, Temmuz ayının sonlarında tükenmiş ve moralsiz bir biçimde Nil Deltası'nın yeşil tarlalarına geri döndü.

Kral yenilginin pençesinden bir zaferle değilsede hayatta kalmayı başararak kurtulmuştu. Ramses Kadeş olayının tamamını kendi lehine döndürmeye girişti. Kral dikkatli biçimde planlanmış hem sanatı hem de edebiyatı içeren- bir propaganda seliyle bütün Mısır'a olayların kendi uyarlamasını yaydı. Kral ülkenin en iyi yazarlarına her ikisi de Hititler karşısındaki "büyük zafer"ini kutlamak için tasarlanmış epik bir şiir ve savaşı düzyazıyla gerçekçi bir şekilde anlatan bir metin yazdırdı. Metinler tapınak duvarlarına nakledildi ve sarayda muzaffer biçimde sık sık ezberden okundu. Ramses bu edebi zafer şarkılarını tamamlamak üzere sanatçıların savaşın önemli anlarını resmeden sahneler tasarlamakla görevlendirdi. Bu tabloların en başta geleni düşmanı tek başına kovan Mısır kampındaki yapayalnız, cesur monarkın normalden büyük figürüydü kuşkusuz, Kral sonuçtan öylesine memnun kaldı ki en az beş büyük tapınağın ön cephesine aynı görselleri naklettirdi. Hem şiirler hem deresimler Ramses'in kıdemli subaylarının yetersizliği ve kararsızlığıyla kendi ileri görüşlülüğünü ve ateş altındaki soğukkanlı liderliğini karşılaştırmasına olanak sağladı.

Günümüz bilim insanlarına göre, bu isimler ve sözcükler olağanüstü miktarda ayrıntı sağlamakta ve Kadeş Savaşı'nı antik dünyanın en iyi bilinen askeri çarpışması kılmaktadır. Oysa Ramses'in çağdaşlarına göre, betimlemeler gururlu ve gösterişli eski krallığa geri dönüşü haber vermekteydi.

Galibi belirsiz Kadeş Savaşı'nı Hititlerin ve Mısırlıların birbirlerine üstünlük sağlayamadıkları çarpışmalarla geçen on yıllık bir soğuk savaş dönemi izledi. İki eski rakip artık bölgedeki tek güç değildiler. Fırat Nehri'nin ötesindeki Asur Krallığı

yükselişeydi. Kadeş Savaşı'nın üzerinden daha bir yıl geçmeden Hititlerin savaştan galip çıkamamasından cesaret alan Asur ordusu Hititlerin en önemli müttefiki Hanigalbat'a (eski Mitanni krallığının kalıntısı) saldırdı ve onu vasalı haline getirdi. Bu, ne Hititlerin, dolayısıyla ne de Mısırlıların göz ardı edebilecekleri bir uyarı ateşiydi. Yakın Doğu'da bir dizi küçük sefer başlatan Ramses, Mısır'ın imparatorluk eyaletleri üzerindeki denetimini sürdürmekte, Kadeş Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan fırsatçı ayaklanmaları ezmekte ve Asurlulara Mısır'ın halen daha hafife alınmaması gereken bir güç olduğunu göstermekteydi.

Galilee tepelerindeki karşı güçleri yenen ve önemli Akka limanını yeniden ele geçiren Ramses, meydan okumasını ve eskiden Mısır eyaleti olan ama şimdi Hitit kıvrımında olan Amurru'ya ilerleyişini gemleyemedi. Ramses Hititlerin en güneyindeki eyaletini ortadan ikiye ayıran orta Asî Vadisi'ni işgal edene değin kent devletleri Firavun'un ordusu karşısında birbiri ardına devrildiler. Bu gözü pek manevra, bir başka topyekün savaşı başlatacakmış gibi görünmesine karşın, Hitit Kralı Muvatalli'nin ani ölümü Mısır'ın düşmanını büyük yankıları olan bir veraset bunalımına sürükledi.⁶⁰

Muvatalli'nin ölümü üzerine beklenildiği üzere Hitit Kralı olarak tahta Urhi-Teşub geçecektir. “ Bu kral hakkındaki tek kaynak, kendisini tahttan atan amcası III. Hattuşili'nin bıraktığı müdafaanamedir. Bu vesikadan öğrenildiğine göre, Urhi-Teshub, Muvattali'nin ikinci derecede hukuku olan bir zevcesinden doğmuş ve bu yüzden taht ismi olarak dedesinin adını almıştı. III. Hattuşili müdafaanamesinde, Urhi- Teshub'un taht üzerinde meşru bir hakka sahip olmadığını, buna rağmen ilk zamanlarda onu hakiki bir Büyük Kral olarak tanıdığını, fakat onun, kendisine Muvattali tarafından bahşedilen Hakpişşa ve diğer bazı şehirleri elinden almaya kalkıştığını, üstelik kendisinin düşmanı olan Arma- Dattaş ile işbirliği yaptığını anlatmaktadır. Bu olaylar üzerine, amca ile yeğenin araları açılmış ve iki taraf arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştı. Bu mücadeleden galip ayrılan Hattuşili, Urhi- teşub'u evvela Nuhaşşe memleketine, daha sonra da Alaşya (Kıbrıs) adasına sürmüştü.

Bu vesikaya göre Urhi- Teşub, ancak yedi yıl iktidarda kalabilmişti. Bütün bu bilgiler, hadisenin bizzat faili tarafından yazdırılmıştır. Bu nedenle, bu tek taraflı ifadenin bir de arka cephesi olduğu muhakkaktır. Çünkü III. Hattuşili'nin daha muvattali hayatta iken devlet işlerine müdahale ettiğini gösteren işaretler vardır. Çünkü, Urhi- Teşub'un doğum durumu, Telepinuş Fermanı'nda bildirilen kral ailesinin veraset hukukuna uygundur. Urhi- Teşub'un hakiki varis olmadığı meselesi, sadece bir bahaneden ibarettir.

III. Hattuşili döneminin dâhili olayları, III. Hattuşili'nin müdafaanamesinden öğrenilmektedir. Muvattali Mısır seferine hazırlanırken, isyan eden bazı Gaşka

⁶⁰ Toby Wilkinson, a.g.e., S.415.

seferlerini de yine Hattuşili itaat altına almış, ardından da kendi orduları ile bizzat Kadeş savaşına iştirak etmişti. Mısır seferinden dönüşte Kizzuvatna'da önemli bir kült şehri olan Lavazantiya şehri başrahibi Pentipşarri'nin kızı Puda- Hepa ile evlenmesi ise, III. Hattuşili'nin nüfuzunu artırmıştı.

Urhi- Teşup, amcasının bu başarılarını kıskanmakta idi. Bu yüzden o, babasının amcasına vermiş olduğu bütün şehirleri geri almış ve ona yalnızca Nerik (Tosya) ve Hakpişşa şehirlerini bırakmıştı. Nihayet o, bu iki şehri geri almak isteyince, Hattuşili, Urhi- Teşub'a bir mektup yazarak: " Sen Büyük Kralsın, ben ise küçük bir kralım. Fakat haksızlık ettiğin için, bu şehirlerin kime ait olduğunu tanrılar tayin edecek" demek suretiyle, kralı savaşa davet etmişti. Amca ile yeğen arasındaki bu mücadelede, memleketin ileri gelenleri de Hattuşili'nin tarafını tutmuş olmalı ki, çarpışmadan Hattuşili galip çıkmıştı.

İktidarı bu şekilde ele geçiren Hattuşili, iç ve dış politikada parlak başarılar kazanmış, büyük bir devlet adamıdır. Gerçekten, Şuppiluliuma devrinden beri devam eden fetih siyasetinin meyveleri bu devirde toplanmıştır. Bu nedenle III. Hattuşili devri, Hitit tarihinin altın çağı olarak kabul edilmiştir.

Hattuşaş arşivinde ele geçen Babil ve Mısır kralları ile karşılıklı olarak yazılmış mektuplar, antlaşma metinleri ve mahkeme zabıtları, Hattuşili devrinin dış siyasetini takip etmek bakımından büyük önem taşırlar. Bu vesikalardan anlaşıldığına göre Hattuşili, III. Babil Devleti'yle dost geçinmeye büyük özen göstermişti. Bu ittifak, Hititler'in Asur Devleti karşısındaki yerini sağlamlaştırdığı gibi, II. Ramses ile III. Hattuşili'yi aralarında bir antlaşma yapmaya kadar götürebilmiştir. İşte, III. Hattuşili'nin siyasi hayattaki en büyük başarısı, 16 yıldan beri devam etmekte olan Mısır harplerine son verdirerek bir barış antlaşması imzalamasıdır. Bu arada özellikle, yıllardan beri yapılmakta olan ve okul kitaplarında da yer alan bir yanlışlığa dikkatleri çekmek istiyoruz. Kadeş Barış Antlaşması, tarihin kaydettiği il yazılı antlaşma değildir. Bundan 40- 50 yıl öncesi için doğru kabul edilen bu bilgi bugün artık değişmiştir. Çünkü, Hitit arşivlerinin incelenmesi neticesinde, Kadeş Barış Antlaşmasından önceye tarihlenen birçok yazılı antlaşma metni ortaya çıkarılmıştır. Fakat şunu söyleyebiliriz ki, Mısır ve Hitit Devletleri arasında yapılan bu anlaşma, iki büyük devletin eşit şartlara dayalı olarak yaptığı ilk antlaşmadır.

II. Ramses'in 21. İktidar yılında (M.Ö. 1280) yapılan bu antlaşmadan önce, iki tarafın diplomatları arasındaki müzakereler hakkında hiçbir bilgimiz yoktur. Üsluptaki incelik ve hükümlerin tanzim sırası, antlaşmanın ortak bir komisyon tarafından hazırlanmış olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

Antlaşma, zamanın diplomasi dili olan Akkadça ile yazılmış ve taraflar antlaşma nüshalarını elçileri vasıtasıyla göndermişlerdir. Mısır'a gönderilmiş olan ve gümüş bir tablet üzerine kazdırılmış olduğu bildirilen Hitit nüshasının Mısır dilinde bir tercümesi ele geçmiştir. Boğazköy'de ise Akkadça nüshası bulunmuştur.

Mısır dilindeki tercümeğe göre, Hititler'in gönderdiği gümüş tablet üzerinde Hattuşili ile eşi kraliçe Puda- Hepa'nın mühür damgaları bulunmakta idi. Anladıldığı kadarıyla, müşterek bir düşmana karşı birlikte hareket edilecek, birinin dostu ötekini de dostu sayılacaktı. Bu şartlara her iki tarafça da riayet edildiğini, başka bir tabirle, barışın tatbikatının olumlu bir netice verdiğini gösteren vesikalar da vardır.

Örneğin, II. Ramses'in Mira beyine yazdığı bir mektupta: "Biz biraderimle yemin ettik. Ben, ona karşı sana yardım edemem" denilmektedir. III. Hattuşili de, Babil kralı Kadaşman- Enlil'e yazmış olduğu bir mektupta: "Mısır kralı ve ben kardeş olduk ve şu kararı verdik: Biz kardeşiz ve bunun için bir düşmana karşı müştereken savaşaacağız ve bir dostu karşı müştereken dost olacağız" demektedir. Barıştan sonra iki devletin kraliyet ailesi arasında birçok tebrik mesajları teati edilmiş, daha sonra Ramses'in 34. Yılında III. Hattuşili, kızlarından birini firavuna vermek suretiyle iki memleket arasındaki dostluk, akrabalık bağları ile takviye edilmişti. Bu mutlu olay, Abu Simbel Mabedi duvarları üzerinde tasvir edildiği gibi, Boğazköy'de bulunan bir tablette de bu evliliğe dair bir ima vardır.

Belgelerden anlaşıldığına göre, Kraliçe Puda- Hepa, Hitit tarihinin en mümtaz kadın şahsiyetidir. Mısır ile yapılan antlaşmada, berat vesikalında, abideler ve mühürler üzerinde onun ismi daima kralla beraber yazılmakta idi. Hattuşaş arşivinde ona ait birçok mektup ve vesika vardır. F. Kınal'a göre, Kraliçe Puda- Hepa, bu istisnai mevkiini, biraz da babasının meşhur bir başrahip olmasına borçludur. Fakat kuvvetli şahsiyeti sayesinde, bu nüfuzunu, "Tavanana" olarak, oğlu zamanında da muhafaza edebilmişti."⁶¹

Üçüncü Orta Dönemin dış politikası Mısır'ın zayıf olan doğu sınırına odaklandı. Shishak adıyla, İncil'de bahsedilen 22. Hanedan üyesi Soshenq, Filistin'de kurulmuş olan İsrail ve Yahuda devletlerine karşı önemli seferler düzenledi. Çok daha büyük ve uzun süreli bir sorun ise 22. Hanedan Döneminde Gazze'nin hemen yakınında bulunan işgal ederek gücünü iyice artıran Asurlulardı. Mısır kralları, yanlış bir stratejiyle, at ve altın vererek Asurluların Mısır'a ilerleyişlerini engelleyebileceklerini düşündüler. Mısır'ın gerçekten güçsüz olduğu, Asur kralı Sennacherib tarafından kuşatılmış olan müttefiki Yahudalı Hezekiah'ı kurtarmak için birlik göndermemesinden anlaşılmaktadır. MÖ 674 yılında Eserhaddon yönetimindeki Asurlular Memfis'e saldırdılar. Asurlular Mısır ordusu tarafından değil ama şiddetli bir fırtına ile dağıldılar. Esharhaddon'ın atadığı Asurlu bir yönetici olan Necho'nun öldürülmesi, Asurbanipal komutasındaki Asurluların saldırısını (MÖ. 667 ila MÖ. 663) kıskırtan bir etmen oldu: bu saldırı Teb Şehrinin korkunç bir şekilde yağmalanmasıyla sonuçlandı. Asur kralı yıllığında yaptıklarıyla şöyle övünüyordu: "Ağır ve sayısız ganimetleri Teb'den ülkeme getirdim. Parlak

⁶¹ Ekrem Memiş, a.g.e., S.131.

bronz dökümü iki dikilitaş çıkardım... Bunları Asur ülkesine götürdüm. Mısır ve Kush (Nübye) acı bir şekilde silahlarımı tattılar.

Asur birlikleri Mısır'ı terk ettikten sonra, geride bıraktıkları Mısır hükümdarı Saisli Psamtek 26. Hanedanı kurarak Asurlular'ın iktidarına son verdi.

Sais'i belirtmek amacıyla Saite Dönemi olarak da adlandırılan 26. Hanedan krallarının hükümdarlığı muhteşem sanatsal başarıların gerçekleştirildiği bir dönemdi.

Yunanlıların ve Perslerin Ortadoğu'yu kontrol altına almak için giriştikleri mücadelelerin damgasını vurduğu yenedünyaya Mısır'ın da uyum sağlaması gerekiyordu. MÖ. 525 yılında Pers Kralı Kambises Mısır'ın kontrolünü ele geçirdi. Bu döneme ait en iyi kayıtlardan birisi, Kambises ve halefi Darius'a hizmet eden Mısırlı denizci ve rahip Udjahorresnet'in yazmış olduğu otobiyografidir. Burada Perslerin, Mısır krallarının geleneklerini nasıl benimsediklerini şöyle anlatır: "Cambyses Sais'e geldi. Majesteleri bizzat Eith tapınağına geldi. Bütün kralların yapmış olduğu gibi Tanrı'nın huzurunda diz çöktü." Pers kralları tapınakları yeniden açtı ve eski tapınakların ayrıcalıklarını yeniledi. Tüm bunlara rağmen Pers krallarına bağlı görevlilerin kötü yönetimi isyanlara yol açtı. MÖ. 404 yılında Saisli hükümdarlar bir kez daha ülkeyi kontrolleri altına alarak bağımsız bir Mısır kurdular. Bu dönem (28 ve 30. Hanedan), özellikle Achoris ile I ve II. Nectanebo hükümdarlığı döneminde, ülkede baştan başa yeni yapıların inşa edildiği veya inşasına başlandığı dönemdir. Ancak daha da güçlü Pers orduları Mısır'ı yeniden istila ederek "ikinci Pers Egemenliğini" (MÖ. 343- 342)kurdular. Pers egemenliği M.Ö. 334 yılında III. Darius'un Büyük İskender tarafından bozguna uğratılması sonucunda sona erdi. İki yıl sonra (MÖ. 332) İskender Mısır'a girdi. Büyük İskender'in ölümünden sonra, generali Ptolemy Nil vadisi'ni ele geçirerek, Ptolemik çağı başlattı. Bu dönemde Mısır'ın nüfus'u oldukça karmaşık bir yapıdaydı. Libyalılar, Yunanlı tüccar ve askerlerle Persler ve diğer pek çok ülkeden İnsanlar çok kültürlü canlı bir toplum oluşturdular. Ortak bir kültürel geçmişin yokluğu, kutsal Yunanlı krala bağlılık ve en sonunda yeni Hristiyanlık inancının ortaya çıkışı eski Mısır uygarlığının dönüşümüne ve Mısır'ın kültürel çekirdeğinin parçalanmasına neden olmuştur. ⁶²

⁶² Douglas J. Brewer, Emily Teeter, (Nihal Uzan), Mısır Ve Mısırlılar, Arkadaş 2017, S. 63.

SONUÇ

“Antik Mısır’da bu ara döneme Amarna Çağı denilmesinin sebebi, MÖ. 14. yüzyıla ışık tutan belgelerin Mısır, Beni- Hasan yakınlarında Tel- el Amarna köyünde Akkad dilinde yazılmış bu döneme ait çok sayıda mektupların bulunmuş olmasıdır. Bu mektuplar, MÖ. 1400- 1350 yılları arasında siyasi, ekonomik ve o dönemin güçlü devletleri hakkında bilgi vermektedir.

“Bir taraftan Amarna Mektupları, diğer taraftan Boğazköy vesikaları ile bu devrin tarihi aydınlatılmaktadır. Tarihte, ilk defa “Beynelmillelik” kavramı da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Milletler arası münasebetlerde müşterek dil olarak Akkadça kullanılmaktaydı. Hatta geleneklerine son derece sadık olan ve kendisine has bir yazısı bulunan Mısır Devleti bile Önasya devletleriyle anlaşabilmek için, bu yazıyı bilen kâtipler kullanıyordu. Yine ilk defa olarak bu devirde “Büyük Devlet”, “Küçük Devlet” mefhumları ortaya çıkmıştı. Büyük devletler, küçükleri himayeleri altına alarak nüfuz sahalarını genişletmeye çalışırken, aralarındaki anlaşma şartlarını muahedelerle vesikalandırıyorlardı.”⁶³

Yazışmalarda Mısır’ın vassal devletleri olan Sidon, Tyre, Alaşya, Megiddo, Qatna, Biblos krallıkları Mısır firavununa selamlama kısmında “güneşim, kralım, ayağınızın kiri, tozu olurum, ayaklarınıza 7 kez ve 7 kez kapanırım” gibi Mısır’ın üstünlüğünü kabullenmiş hitab sözcüklerini kullanmışlardır. Ama Mısır devletinin gücüne denk sayılan Hitit, Babil devletlerinde bu durum böyle olmamış ve onlar “kardeşim” gibi denklik cümleleri ile selamlama cümlelerinde bulunmuşlardır.

Amarna Mektuplarının, Önasya tarihi açısından şüphesiz çok fazla önemlidir. Çünkü bu dönemi aydınlatan vesikalar Amarna mektuplarıdır. Söz konusu Amarna mektupları Mısır devletinin siyasi alanda ne tür politikalar izlediğini, bu dönemde anlaşmaların nasıl sağlandığını anlamamız açısından son derece önemlidir. Mektuplarda dikkati çeken başka bir husus iki ülke arasındaki dostlukların oluşumunda evliliklerin siyasi amaçla kullanılmış olmasıdır. Bunun en güzel örneği, Babil ve Mısır devletleri arasında geçen evliliğidir.

Bu mektuplara ulaşmak isteyen bir araştırmacı, Berlin’in Vondersiatisches ve İngiltere’nin British müzesinde araştırma yapabilir. Mektupların büyük bir kısmı bu müzelerdedir. Kahire, Oxford müzelerinde de mektuplar vardır fakat Berlin ve İngiltere’de mektupların sayısı daha fazladır. Mektupların günümüze ulaşabilmesi o dönemde pişmiş tabletlerin kullanılmasından kaynaklanmaktadır, elbette tabletlerde bozukluklar vardır fakat genel anlamda konu akışını araştırmacı tableti bitirdiğinde sağlayabilir.

⁶³ E. Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar, Ekin 2013, 12. Baskı s. 106.

Amarna mektuplarından öğrenildiğine göre bu dönemde dinde reform hareketleri yapılmaya çalışılmıştır. “III. Amenofis’in yerine geçen oğlu ve halefi IV. Amenofis, çocukluğunu geçirdiği Heliopolis şehri rahiplerinin etkisinde kalmış, Mısır dininde bir reform yapmak istemişti. “ Atonisme” adı verilen bu yeni din, bütün eski mısır tanrılarının reddi ve Mısır’ın güneş tanrıları olan Ra ile Aton’un birleştirilerek, tek bir tanrı halinde yüceltilmesi esasına dayanıyordu. Hatta bu nedenle IV. Amenofis, eski idare merkezi Teb’i terk etmek zorunda kalmış ve bugün Amarna mektuplarının bulunduğu köyün yerinde Akhetathon (=Aton’un ufku) ismiyle yeni bir kent kurmuştu. Fakat halkın ruhuna asırların işlediği inançları bir çırpıda koparıp atmak mümkün olmadığından, maneviyata hitap eden her yenilik gibi, IV. Amenofis’in reformu da başarılı olamamıştı. Firavunun ölümünden sonra yeni kurulan kent tahrip edilmiş ve tekrar eski çok tanrılı dine dönmüştü.”⁶⁴

Amarna Çağ’ı dönemi hakkında bilgi veren diğer vesikalarda Boğazköy arşividir. Bu arşivin içerisinde “Veba Duaları” ve “I. Şuppiluliuma’nın Kahramanlıkları” adlı metinler M.Ö. 1400-1350 yılları arasında önemli bilgiler aktarmaktadır.

Veba Duaları II. Murşili tarafından yazdırılmış ve babası I. Şuppiluliuma’nın dönemini anlatmaktadır. Mısır’dan getirilen esirlerin arasında vebanın olduğunu ve bu hastalığın Anadolu’ya yayılışından bahsedilmektedir. II. Murşili veba hastalığı atlatmıştır. Anadolu’da hayatın durduğundan çok fazla sayıda insanların öldüğünden bahsedilir. Murşili vebayı ülkeden kovmak için tanrılara çok fazla adaklar sunmuş, tanrılara yalvarmış ve fal açmıştır. Veba duaları Hititlerin o dönemde zor şartlar yaşadığını anlatır, siyasi alanda da önemli bilgiler aktarmaktadır.

Şuppiluliuma’nın Kahramanlıkları, II. Murşili tarafından tutturulan yıllıklardır ve yine babasının siyasi olaylarını anlatmaktadır. Hititler’in ezeli düşmanı olan Gaşkalılar ile mücadelesinden ve Şuppiluliuma’nın Suriye seferine çıktığında Gaşkalılar ile dost olduğundan bahsedilir. Demekki O, sefere çıkarken arkasında düşman bırakmak istememiş ve Gaşkalılar ile dost olmayı seçmişti. Kinza (Kadeş) memleketi için Mısır ile yaptığı mücadeleden bahsedilir. Karkamışa girdiğinden orayı kendisine bağladığından ve Karkamış prensinin oğlunu kral yaptığından bahsedilir.

Tüm bu yazılanlar dikkate alındığında bu dönemi anlamamız bakımından Amarna mektupları ve Boğazköy vesikaları önemlidir.

⁶⁴ Ekrem Memiş, Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar, Ekin 2013, 12. baskı, S., 108.

BİBLİYOGRAFYA

BREWER, Douglas J. And TEETER, Emily, (2017). Mısır ve Mısırlılar, (Çev: Nihal Uzan), Arkadaş Yayınları, ANKARA.

DESPLANCQUES, SOPHIE, (2016). Antik Mısır, (Çev: İsmail Yerguz), Dost Kitabevi Yayınları, ANKARA.

FREEMAN, Charles, (2013). Mısır, Yunan Ve Roma (Antik Akdeniz Uygarlıkları), (Çev: Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

GAVAZ, Sir Özlem, (2012). Hitit İmparatorluğu'nun Suriye Ve Yukarı Mezopotamya Ticaret Yolları Üzerindeki Hâkimiyet Politikası, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Cilt 6, Ankara, ICANAS 38.

İNAN, Afet, (1956). Eski Mısır Tarihi Ve Medeniyeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, ANKARA.

KINAL, Füzuan, (1965). Amarna Arşivindeki Babil Mektupları, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Ankara, Sayı 3- 4.

KINAL, Füzuan, (1943). Amarna Çağında Mısırın Önasya Münasebetleri, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Ankara, Sayı 1.

MEMİŞ, Ekrem, (2013). Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar), Ekin Kitabevi, Bursa.

MEMİŞ, Ekrem, (2015). Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi, Ekin Kitabevi, Bursa.

OATES, Joan, (2015). Babil, (Çev: Fatma Çizmeli), Arkadaş Kitabevi, Ankara.

PEKER, Hasan, (2013). Hitit Devleti'nin Uluslar arası İlişkileri Ve politik Enstrümanları: Savaş Ve Diplomasi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

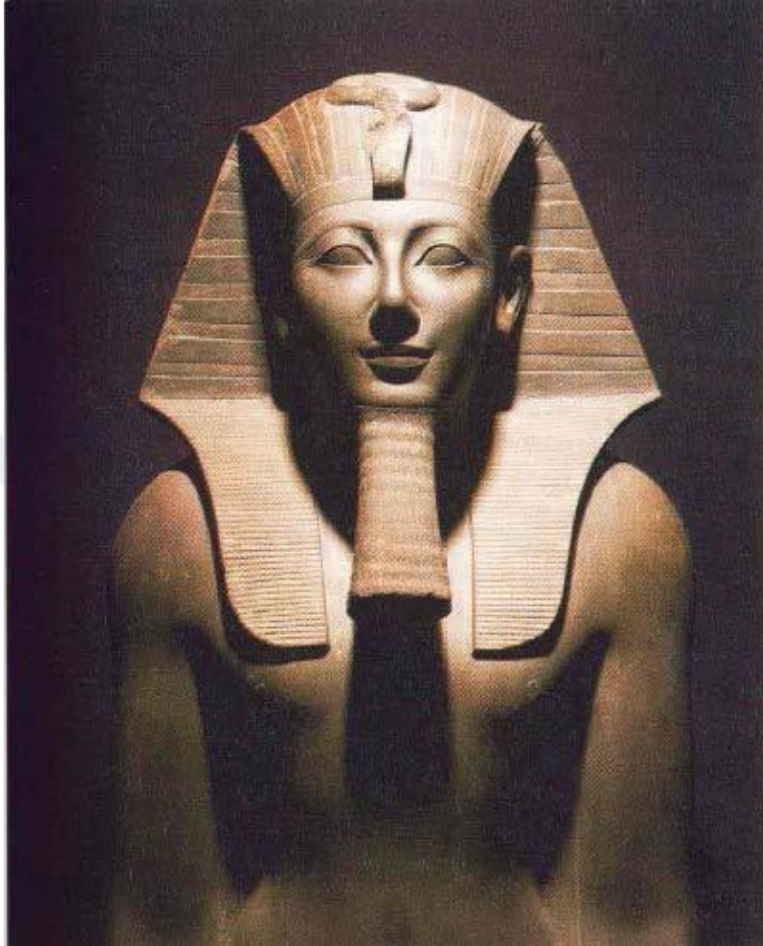
SEVER, Hüseyin, (1987). Asur Siyasi Tarihinin Ana Evreleri, Atatürk Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt 31, Ankara, Sayı 1- 2.

WILKINSON, Toby, (2016). Eski Mısır (M.Ö. 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi). Say Kitabevi, Ankara.

Yılmaz, Cemal, (2015). Amarna Çağı'nda Önasya Toplumlari Arasında Siyasi İlişkiler, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Denizli.

EKLER

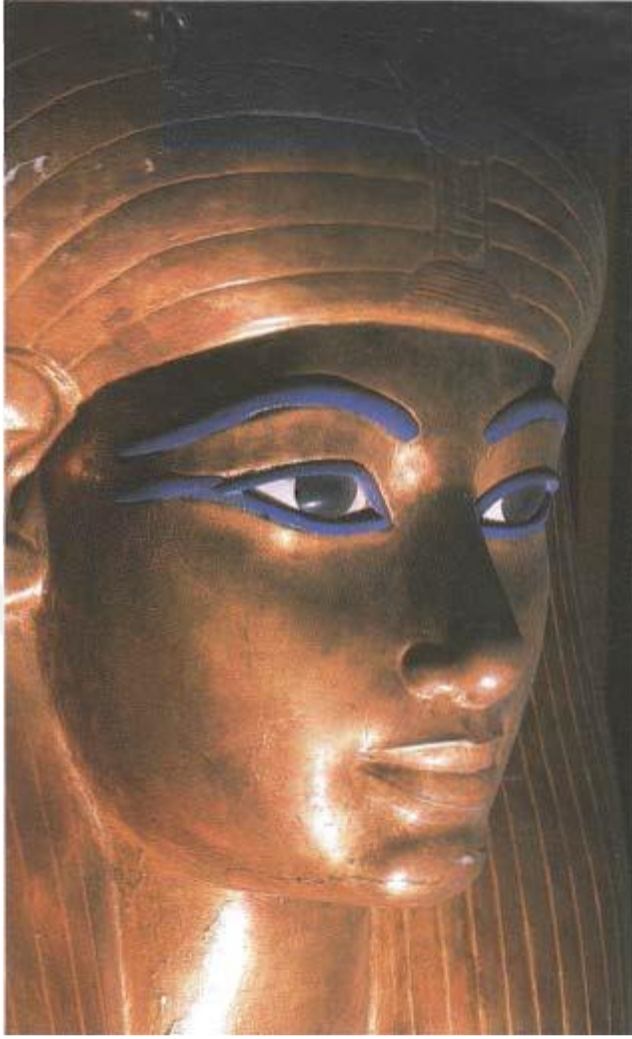
EK1: III. Amenofis'e ait heykel.

(Ian Shaw and Paul Nicholson, *The British Museum Dictionary of Ancient Egypt*, The American University in Cairo Press, Cairo, 2002. s. 80.)

EK 2: III. Amenofis.

(Barbara Mertz, *Temples, Tombs, And Hieroglyphs: A Popular History of Ancient Egypt*, William Morrow Publishing Newyork 2007)

EK 3: Amenofis'in karısı Tiye.

(Peter A. Clayton.,Chronicle Of The Pharaohs TheReign By Reign Record Of The Rulers And DynastiesOf Ancient Egypt With 350 Illustrations 130 InColour, Thames & Hudson, London 1994, s. 116.)

EK4: IV. Amenofis (Akhenaton).

(James K. Hoffmeier, (2015). Akhenaten and the Origins of Monoteizm, Oxford University Press, New York, s. 96.)

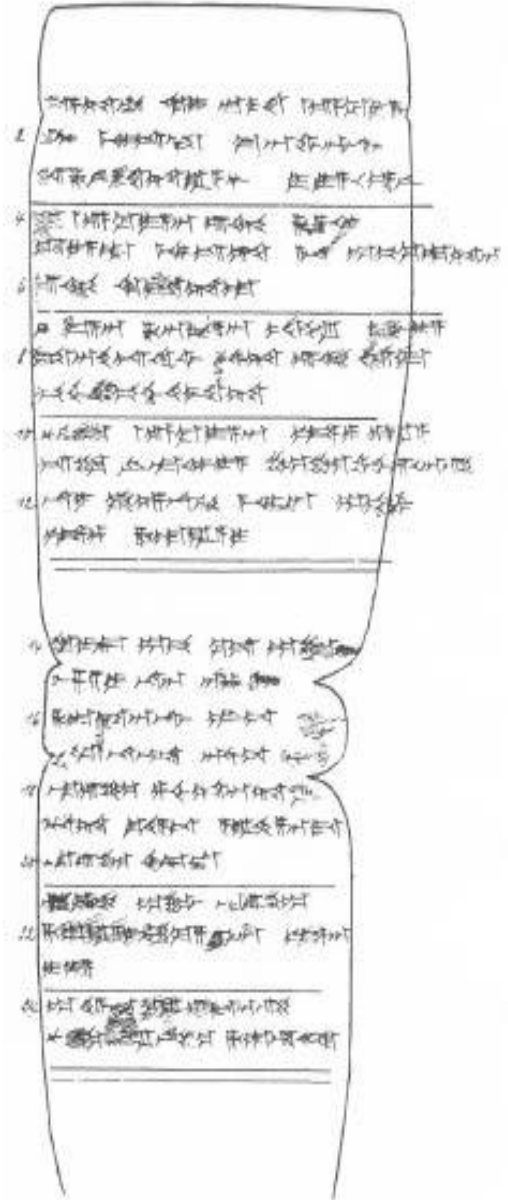
EK 5: IV. Amenofis, Nefertiti; çocukları ile birlikte Aton'un ufukları altında.

(Peter A. Clayton., Chronicle Of The Pharaohs The Reign By Reign Record Of The Rulers And Dynasties of Ancient Egypt with 350 Illustrations 130 in Colour, Thames & Hudson, London 1994, s. 7)

EK 6: Amarna sarayının kalıntıları.

(Peter A. Clayton.,Chronicle of the Pharaohs the Reign By Reign Record of the Rulersand Dynasties of Ancient Egypt with 350 Illustrations 130 in Colour, Thames & Hudson,London 1994, s. 125)

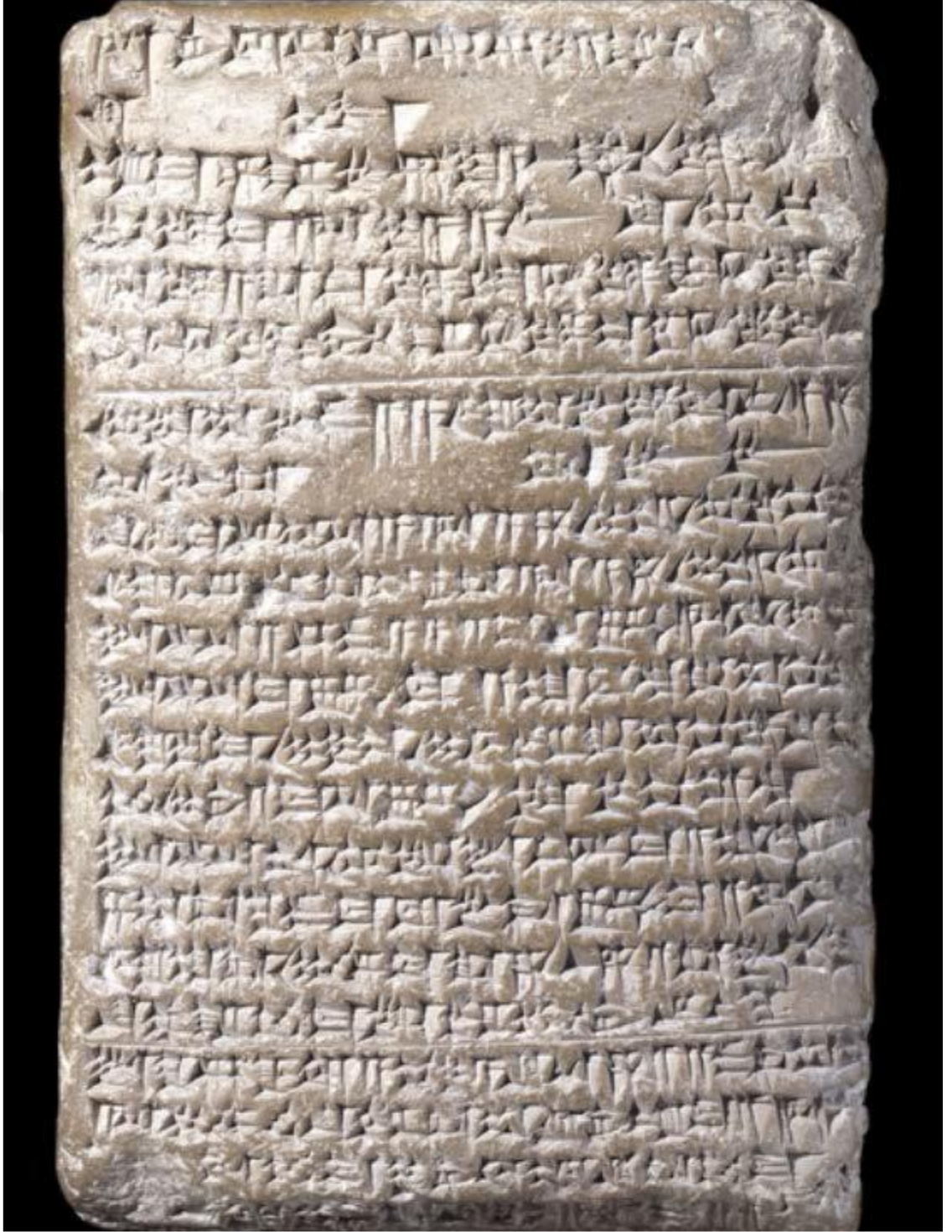
EK 7: EA 32 numaralı Arzawa Mektubu.

(J. David Hawkins, "The Arzawa Letters in Recent Perspective", *British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan* 14, London, 2009, s. 82. *Ancient Egypt and Sudan* 14, London, 2009, s. 82.)

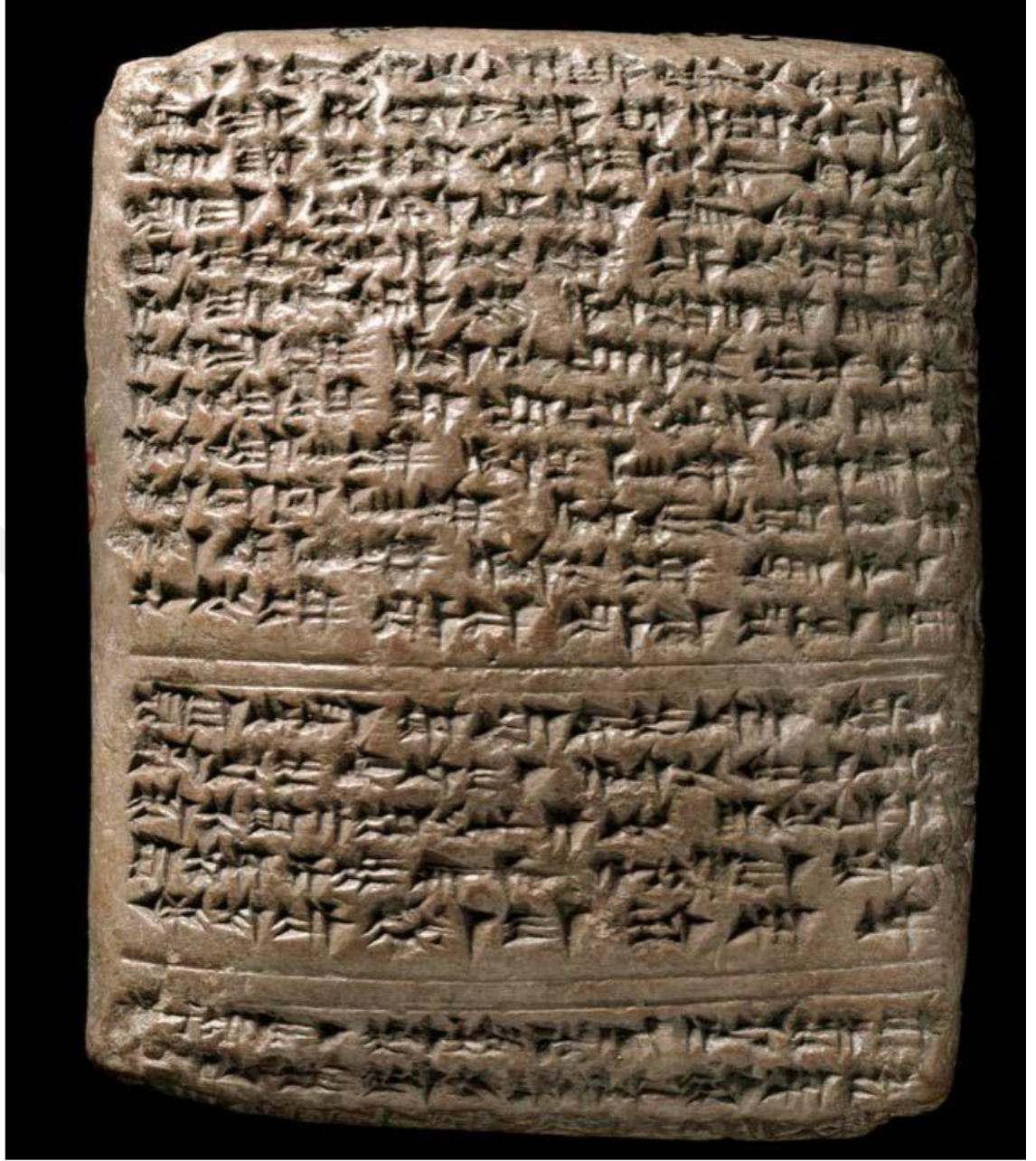
EK 8: EA 31 numaralı Arzawa Mektubu.

(J. David Hawkins, “The Arzawa Letters in Recent Perspective”, British Museum Studies in Ancient Egypt and Sudan 14, London, 2009, s. 83.)

EK 9: Babil Kassit Kralı Burnaburiyaşın IV. Amenofis'e gönderdiği mektup.

(http://www.britishmuseum.org/explore/highlights/highlight_objects/me/l/clay_tablet_letter_egypt.aspx. 06.06.2015.)

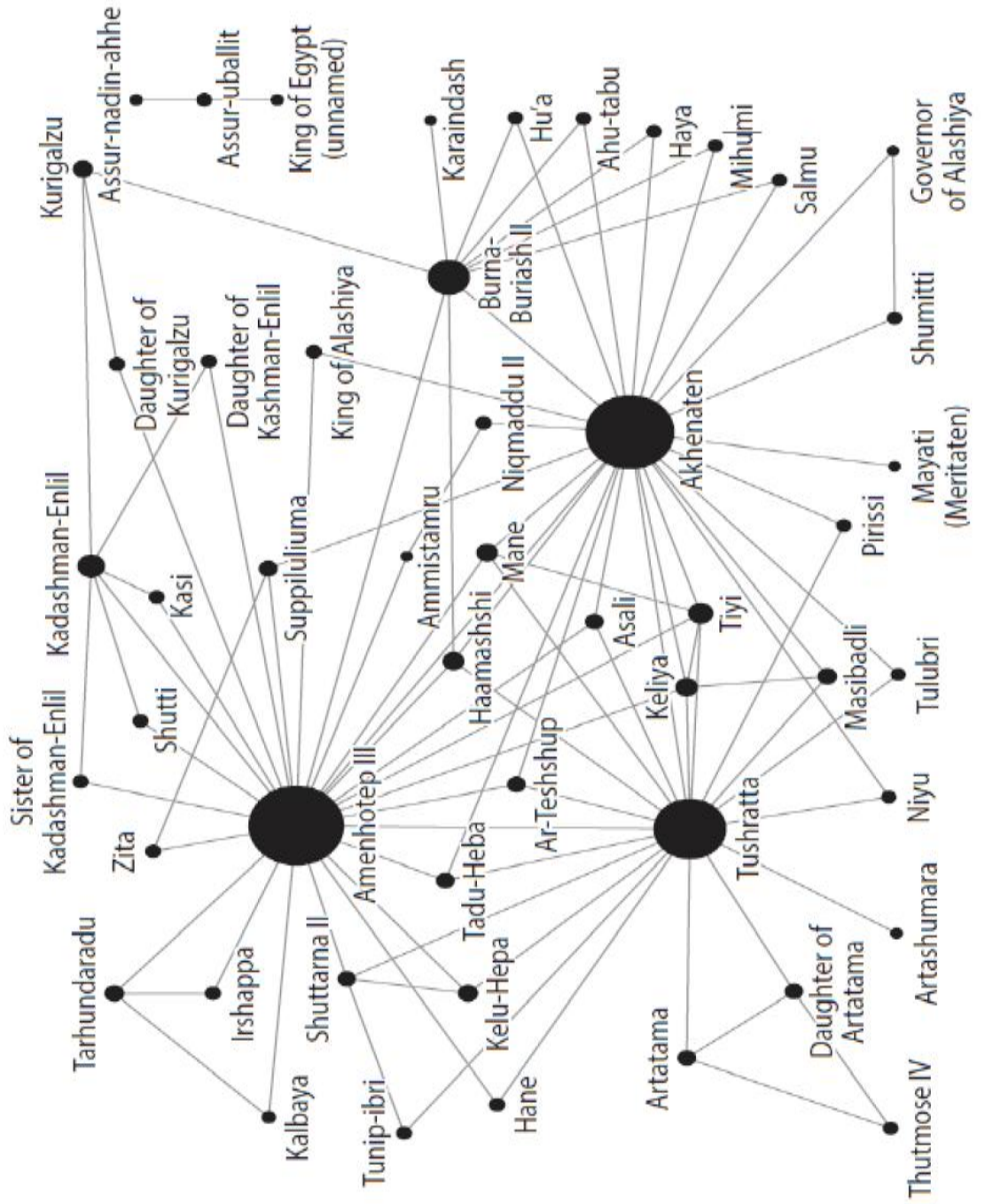
EK 10: EA 23 numaralı mektup. Mitanni Kralı Tuşratta, III. Amenofis'e göndermiştir.

(https://www.usc.edu/dept/LAS/wsrp/educational_site/ancient_texts/elamarna.shtml.06.06.2015.)

EK 11: Tuthank- Amon'un mumya kapağı.

(Brian KINSEY (ed.), *Ancient Egypt and the Near East: an illustrated history*, MarshallCavendish Reference, NewYork, 2011, s. 40.)

EK 12: Amarna Çağ'ında sosyal ağ.

(Eric H. Cline, 1177 B.C. : The Year Civilization Collapsed, Princeton University Press, Princeton 2014, s. 55.)

ÖZGEÇMİŞ

07. 07. 1991 tarihinde Sinop ilinde doğdu. İlköğrenimini İstiklâl ilkokulu ve Gazi Mustafa Kemal ilkokulunda, Lise öğrenimini Sinop Anadolu Meslek Lisesi'nde, Üniversite'yi Denizli Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde tamamladı. Yüksek lisansını Sinop Üniversitesi Eskiçağ Bilim Dalı'nda 2019 yılında tamamladı.

İLETİŞİM BİLGİLERİ: 05433058857.

